

**KLASİK TÜRK EDEBİYATINDAKİ
NASİHATNAMELERDE AİLE**

Ezgi ÖNGEL

**Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Mehmeddin İSPİR
Erzurum - 2023
Her hakkı saklıdır**

T.C.
ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDAKİ NASİHATNAMELERDE AİLE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ezgi ÖNGEL

Tez Danışmanı
Doç.Dr.Meheddin İspir

Erzurum-2023

ONAY

Ezgi ÖNGEL tarafından hazırlanan Klasik Türk Edebiyatındaki Nasihatnamelerde Aile adlı bu çalışma 02.03.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı	Prof.Dr.Selami ECE Atatürk Üniversitesi	imza
Danışman	Doç.Dr.Meheddin İSPİR Erzurum Teknik Üniversitesi	imza
Jüri Üyesi	Doç.Dr.Mehmet Akif Gözitok Erzurum Teknik Üniversitesi	imza

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım 03.02.2023

Doç. Dr. Serap Bedir KARA
Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu ve tezimin erişim sürecine ilişkin aşağıdaki beyanımı kabul ediyorum.

03 / 02 / 2023

Ezgi ÖNGEL

☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun .... /.../....tarih ve ..... sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ Enstitü Yönetim Kurulunun .... /.../.... tarih ve ..... sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ Enstitü Yönetim Kurulunun .... /.../.... tarih ve ..... sayılı kararı ile teze erişim süresi ile ilgili bir kısıtlama bulunmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IX
ABSTRACT	XII
ÖN SÖZ.....	XIII
KISALTMALAR DİZİNİ.....	XVI
GİRİŞ.....	1
1. TÜRKLERDE AİLE KAVRAMI.....	3
2. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA NASİHATNAME	7
3. NASİHATNAMESİ İNCELENEN ŞAİRLER	10
3.1. BEDR-İ DİLŞÂD'IN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ	10
3.2. GÜVÂHÎ'NİN HAYATI,SANATI VE ESERLERİ.....	12
3.3. NEV'İZÂDE ATÂYÎ : HAYATI, SANATI VE ESERLERİ	16
3.4. SEYYİD MEHMET EMÎRÎ'NİN HAYATI,SANATI VE ESERLERİ	21
3.5. SÜMBÜLZADE VEHBÎ HAYATI, SANATI VE ESERLERİ.....	22
3.6. DİYARBEKİRLİ AHMED MÜRŞİDÎ'NİN HAYATI,SANATI VE ESERLERİ.....	29

BİRİNCİ BÖLÜM

NASİHATNAMELERDE EVLİLİK ÖNCESİ DÖNEM

1.1. BEKÂRLIK OLGUSU	32
1.1.1. Bekâr Kadın	34
1.1.2. Nasihatnamelerde Erkek	41
1.1.1.1. Bekâr Erkeklerle Yönelik Genel Nasihatler	45
1.1.1.1.1. Zina Etmekten Kaçınmak Gerekir.....	45
1.1.1.1.2. Erkek Nefsini Köreltmeli	48
1.1.1.1.3. Erkek Hüner Öğrenmeli	50
1.1.1.2. Evlilik ile İlgili Nasihatler	51
1.1.1.2.1.Erken Evlenmek Gerekir	52
1.1.1.2.2.Evlilik İçin Acele Etmemeli	54
1.1.1.2.3.Nikah Kıymak Peygamber Sünnetidir.....	54
1.1.1.2.4.Evlenmek İçin Güç Gerekir.....	55
1.1.1.2.5.Tek Eş ile Yetinmeli.....	56
1.1.1.3. Eş Seçimi Konusunda Nasihatler.....	57
1.1.1.3.1.Malı İçin Yaşlı ve Kötü Huylu Bir Kadınla Evlenmemeli	58

1.1.1.3.2.Dindar Bir Kadınla Evlenmeli.....	59
1.1.1.3.3.Uluzâdelerin Kızı ile Evlenilmeli.....	59
1.1.1.3.4.Cimri ya da Savurgan Bir Kadınla Evlenilmemeli.....	60
1.1.1.3.5.Dul Kadınla Evlenilmemeli.....	61
1.1.1.3.6. Bakire Olanla Evlenilmeli.....	62
1.1.1.3.7.Tatlı Dilli Olanla Evlenilmeli.....	64
1.1.1.3.8. Hileci Kadınlarla Evlenilmemeli.....	64
1.1.1.3.9.Evlenilecek Kız ile İlgili Bilgi Alınmalı.....	66
1.1.1.3.10.Cariye ile Evlenme Konusunda.....	66

İKİNCİ BÖLÜM

NASİHATNAMELERDE EVLİLİK

2.1. EVLİLİKTE KADIN.....	70
2.2. NASİHATNAMELERDE YER VERİLEN KADINLARIN ÖZELLİKLERİ.....	70
2.2.1. Kadının Hileciliği.....	70
2.2.2. Kadının Giyim-Kuşam Süs Merakı.....	71
2.2.3. Kadının Tatminkar Olmayışı.....	72
2.3. NASİHATNAMELERE GÖRE KADININ KOCASINA KARŞI GÖREV VE SORUMLULUKLARI.....	73
2.3.1. Kadın Kocasına İtaat Etmeli.....	73
2.4. EVLİLİKTE ERKEK.....	74
2.4.1. Evli Erkeğe Nasihatler.....	75
2.4.1.1. Erkeğin Eşine Karşı Görev ve Sorumlulukları.....	75
2.4.1.1.1.Eşinin Gönünü Hoş Etmeli.....	76
2.4.1.1.2.Erkek Karısını Kıskanmamalı.....	76
2.4.1.1.3.Erkek Eşi İçin Helal Meslek Edinmeli.....	77
2.4.1.1.4.Erkek Ailesinin İhtiyaçlarını Karşılamalı.....	77
2.4.1.1.5.Erkek Karısı Hakkında Konuşmamalı.....	78
2.4.1.2. Erkeğin Eşine Karşı Davranışları Hakkında.....	78
2.4.1.2.1.Erkek Karısının Namahrem Kişilerle Görüşmesine İzin Vermemelidir.....	79
2.4.1.2.2. Erkek Eşinin Sözlerine Uymamalıdır.....	79
2.4.1.2.3. Erkek Eşine Gönül Vermemeli.....	80
2.5. CİMA ETMEK HAKKINDA.....	81
2.5.1. Cimada Ölçülü Olmak Gerekir.....	81

2.5.2. Vakitli Vakitsiz Cima Etmemeli	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AİLE

3.1. ANNE	89
3.1.1. Anne Merhameti.....	91
3.1.2. Anne Hakkı	91
3.1.3. Anne Vefası.....	92
3.2. BABA.....	93
3.2.1. Babanın Çocuk Yetiştirmede Yapması Gerekenler	94
3.2.1.1. Çocuğa Kur'an Öğretmek	95
3.2.1.2. Çocuğa Hüner Öğretmek	95
3.2.1.3. Çocuğa İlim ve Edep Öğretmek.....	97
3.2.1.4. Çocuklarını Evlendirmek	99
3.2.1.4.1. Babaya Kızını Evlendirme Konusunda Nasihatler.....	100
3.2.1.4.2. Babaya Erkek Çocuğunu Evlendirme Konusunda Nasihatler.....	102
3.3. ÇOCUK.....	104
3.3.1. Anne ve Babanın Çocuğuna Bakış Açısı	105
3.3.1.1. Çocuk Sahibi Olmak Önemlidir	105
3.3.1.2. Herkesin Çocuğu Kendisine Güzel Görünür	106
3.3.1.3. Anne ve Baba Çocuğunun Kötülüğünü İstemez.....	106
3.3.1.4. Anne ve Baba Çocuğu İçin Zorluk Çeker.....	107
3.3.1.5. Anne ve Baba Çocuğunu Başboş Bırakmamalıdır	108
3.3.2.Çocuğun Anne ve Babasına Karşı Görev Ve Sorumlulukları	109
3.3.2.1. Anne ve Babanın Rızasını Almak Gerekir.....	109
3.3.2.2. İnsan Anne Babasına Nasıl Davranırsa Evladı da Gelecekte O Şekilde Davranacaktır	110
3.3.2.3. Anne ve Babaya Hizmet Etmek Gerekir.....	111
3.3.2.4. Anne ve Babaya Karşı Asi Olunmamalı.....	112
3.3.2.5. Anne ve Babaya Saygılı Davranmak Gerekir.....	112
3.3.2.6. Anne ve Babayı İncitecek Sözlerden Kaçınılmalı	113
3.3.2.7. Anne ve Babanın Sözü Dinlenmelidir	114
3.3.2.8. Miras İçin Anne ve Babanın Ölümü İstenmemelidir.....	114
3.3.3. Anne Babanın Çocuğuna Karşı Görev ve Sorumlulukları	114

3.3.3.1. Doğan Çocuğun Cinsiyeti	115
3.3.3.2. Çocuğa İsim Koyma	116
3.3.3.3. Çocuk Eğitimi ve Terbiyesi	117
3.3.3.4. Evlilik Çağına Geline Çocuğunu Evlendirmeli	119
3.3.3.5. Evlenen Kız Çocuğu ile İlişkiyi Kesmeli	121
3.3.3.6. Anne ve Baba Çocuğuna Öğüt Vermeli	121
3.3.3.7. Bekar Bir Kız Mahrem Olmayan Kişilerle Yalnız Bırakılmamalı	122
3.4. BOŞANAN ERKEĞE TAVSİYELER	122
3.5. KARDEŞLER.....	123
SONUÇ	125
KAYNAKÇA.....	129

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KLASİK TÜRK EDEBİYATINDAKİ NASİHATNAMELERDE AİLE

Ezgi ÖNGEL

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Meheddin İSPİR

2022, (137) sayfa

Jüri: Doç. Dr. Meheddin İSPİR (Danışman)

Prof. Dr. Selami ECE (Üye)

Doç. Dr. Mehmet Akif Gözitok (Üye)

Klasik Türk edebiyatı, Türklerin İslam dinini benimsemelerinin ardından şekil ve içerik yönüyle İran ve Arap edebiyatından etkilenen ve altı asır boyunca varlığını sürdüren bir edebiyattır. Klasik Türk edebiyatı; 19. yüzyıl ve sonrasında kimi zaman soyut, hayalci, halktan kopuk olduğu kimi zaman da farklı medeniyetlere ait unsurları içerdği öne sürülerek eleştirilere maruz kalmıştır. Tanzimat ve sonrasında klasik Türk edebiyatına Namık Kemal, Ziya Paşa, Recâizâde Mahmut Ekrem gibi sanatçılar ağır eleştirilerde bulunmuşlardır. Klasik Türk edebiyatı, her ne kadar Arap ve İran edebiyatının şiir anlayışından etkilenmiş olsa da Osmanlı coğrafyasının kültürel, tarihî ve sosyal gerçeklerinden bağımsız değildir. İdeal toplum oluşturmak maksadı ile insana ve topluma öğütlerin verildiği nasihatnamelere bakıldığında da klasik Türk edebiyatının halktan kopuk olmadığı görülmektedir. Nasihatnamelerin odağında insan yer alır ve bu eserlerde insan ile ilgili her konuya değinilir. Bu tez çalışmasında, Bedr -i Dilşâd'ın Muradnâme'si, Güvâhî'nin Pendnâme'si, Emîrî'nin Nasihatnâme'si, Nev'îzâde Atâyî'nin Sohbetü'l-ebkâr'ı, Sünbülzâde Vehbî'nin Lutfiyye'si, Mürşidî'nin Pendnâme'si ele alınmıştır. Sözü edilen nasihatnamelerde aile kurumu ile ilgili pek çok nasihat yer almaktadır. Nasihatnamelerde kadının ve erkeğin evlenmesi, toplumsal bir beklenti olmasının yanı sıra dinin de bir emridir. Evlilik ile kurulan aile, neslin devamını helal yollardan sağlamakla birlikte toplumsal düzeni de sağlamaktadır. Ailenin bu özelliği sebebiyle nasihatnamelerde sık sık evlilik ile ilgili öğütler de yer almaktadır. Bu çalışma, Osmanlı Dönemi'nde yazılan nasihatnamelerde aile kurumunun nasıl ele alındığını, tarihsel süreçte aile kurumunun geçirdiği değişim ve dönüşümleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma konusu ile ilgili literatürde yapılmış çalışmalar incelenerek bu çalışma ortaya konulmuştur. Çalışma neticesinde ele alınan altı nasihatnamede bekârlık, evlilik, eş seçimi,

karı - koca ilişkileri, aile içindeki bireyler arası ilişkiler, anne - baba hakkı, ebeveynlerin çocuklarına karşı görev ve sorumlulukları, çocukların ebeveynlerine karşı görev ve sorumlulukları, erken yaşta çocuk eğitimi ve terbiyesinin önemi gibi konular ile ilgili şairlerin okuyucuya öğüt verdikleri tespit edilmiştir. Şairlerin evlilik, aile gibi unsurlara genişçe yer vermeleri klasik Türk edebiyatının toplum hayatından uzak olmadığını gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Nasihatname, Aile, Anne, Baba, Çocuk.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
TITLE OF THESIS
Ezgi ÖNGEL
Advisor: Assoc. Prof. Dr. Meheddin İSPİR
2022, (137) page

Jury: Doç. Dr. Meheddin İSPİR
Prof. Dr. Selami ECE
Doç. Dr. Mehmet Akif Gözitok

Classical Turkish literature is a literature that has been influenced by Iranian and Arabic literature in terms of form and content after the Turks accepted Islam and maintained its existence for six centuries. Classical Turkish literature; in the 19th century and later, it has been exposed to criticism on the grounds that it is sometimes abstract, dreamy, detached from the public, and sometimes includes elements belonging to different civilizations. Artists such as Namık Kemal, Ziya Pasha, Recâizâde Mahmut Ekrem made heavy criticisms to classical Turkish literature in the Tanzimat period and later. Although classical Turkish literature has been influenced by the understanding of poetry of Arabic and Iranian literature, it is not independent of the cultural, historical and social realities of the Ottoman geography. When we look at the advices given to people and society with the aim of creating an ideal society, we have seen that classical Turkish literature is not detached from the public. In the advice; It is seen that every subject related to human beings from birth to death, including universal moral rules, social customs, family relations, neighborly, kinship and hospitality manners, is mentioned. In this thesis, Bedr-i Dilşâd's Muradnâme, Güvahi's Pendnâme, Emir's Advice, Nev'îzâde Atâyî's Sohbetü'l-ebkar, Sünbülzâde Vehbî's Lutfiyye, Murshid's Pendname has been addressed. There are many advices about the family institution in the aforementioned advices. It has been mentioned that the marriage of men and women is a religious order as well as being a social expectation. The family established by marriage provides the continuation of the generation through halal ways, as well as ensuring the social

order. Because of this feature of the family, advices about marriage is often included in the advices. Singleness, marriage, spouse selection, husband - wife relations, interpersonal relations within the family, the right of parents, the duties and responsibilities of parents towards the child, the duties and responsibilities of the child towards his / her parents, education of children at an early age and many topics such as the importance of education are given, and advice is given to the reader on these issues in the six advices we have studied. In the advices, the poets emphasized that the family is the core of the society. The fact that the poets give wide coverage to elements such as marriage and family reveals that classical Turkish literature is not far from social life.

KeyWords: Advice, Family, Mother, Father, Child.

ÖN SÖZ

Aile; din, kültür ve tarih unsurlarıyla sıkı bir ilişki içerisinde. Dinin emrini yerine getirip neslin devamını helal yoldan sağlamak aile kurumunun dinî işlevidir. Ailenin kurulmasıyla eşlerin ve çocukların hakları koruma altına alınır ve evlilik, boşanma gibi durumlar yasalar tarafından denetlenip düzenlenir. Bu durum ailenin hukukî işlevi ile ilgilidir. Ayrıca ailede anne ve baba sahip oldukları kültürü çocuklarına aktarırlar. Kültürün gelecek kuşaklara aktarılması da ailenin kültürel işlevi ile ilgilidir.

Bugünü doğru yorumlayabilmek için geçmişi araştırmak ve anlamak gerekir. Yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen sayısal veriler günümüzde aile kurumunun eskiye nazaran yıprandığını, güç kaybettiğini göstermektedir. Aile kurumunun bugün geldiği noktayı doğru yorumlayabilmek için din, kültür ve hukuk bağlamında bu kavramın tarihî süreçte geçirdiği değişim ve dönüşümleri bilmek gerekir. Bugünkü aile kurumunun şekillenmesini sağlayan geçmiştir. Geçmişi bilmek, bugünün doğru anlaşılmasını ve gelecek ile ilgili öngöründe bulunulmasını sağlar.

Klasik Türk edebiyatında yazılmış altı nasihatnamenin ele alındığı bu çalışmada modern dünyada güç kaybeden ve yıpranan aile kurumu araştırma konusu olarak seçildi. Nasihatnamelerin merkezine alınan insana, bireyi ve toplumu ilgilendiren pek çok konuda öğütler verilir. Bu metin türünde asıl amaç içinde bulunulan devrin ahlâkî temayyülüne uygun birey ve toplum yetiştirmektir. Bu amaç doğrultusunda eser vücuda getiren sanatçılar dinî, tasavvufî, ahlakî, siyasî ve sosyal konularda öğütler vererek insanları iyiye, güzele yönlendirmeye çalışmışlardır. Nasihatname türünde gerek bireyi gerek toplumu yakından ilgilendiren aile kurumuna da şairlerin temas ettiği görülmektedir. Nitekim sözü edilen çalışmada ele alınan altı nasihatnamede; bekârlık, evlilik, eş seçiminde dikkat edilmesi gerekenler, karı - koca ilişkileri, boşanma, çocuk eğitimi, çocuk terbiyesi, anne - babalık rolü, ebeveyn - çocuk ilişkisi ve bunların karşılıklı görevleri gibi günümüzde de güncelliğini koruyan aile kavramı ile ilgili konular yer almaktadır.

Şairler; yaşadıkları dönemin tarihî olaylarından, kültüründen ve toplumun düşünce yapısından etkilenirler. Etkilendikleri bu unsurları da edebî eserlerine yansıtırlar. Edebî eser okuyucusu; bir toplumun kültürünü, düşünce yapısını ve o toplumun tarihî süreçte yaşadığı değişim ve dönüşümleri ile ilgili bilgiyi edebî eserler vasıtasıyla edinmektedir. Klasik Türk edebiyatına ait altı nasihatnamede aile konusunun incelendiği bu çalışma, Osmanlı Dönemi'nde aile kurumuna bakış açısının ortaya koyulması ve aile kurumunun tarihî süreç içinde yaşadığı değişimin ve dönüşümün daha iyi anlaşılmasını amaç edinmektedir.

Klasik Türk Edebiyatındaki Nasihatnamelerde Aile adını taşıyan bu çalışmada klasik Türk edebiyatındaki bütün nasihatnamelerin incelenmesinin çok geniş kapsamlı olması hasebiyle nasihatname türünde yazılan şu altı eser sırasıyla incelenerek tez konusu sınırlandırıldı: Bedr-i Dilşâd'ın Murâdnâme'si, Güvâhî'nin Pendnâme'si, Nev'îzâde Atâyî'nin Sohbet'ül-Ebkâr'ı, Emîrî'nin Nasihatnâme'si, Sünbülzâde Vehbî'nin Lutfiyye'si ve Ahmed Mürşidî'nin Pendnâme'si.

15. yüzyıl şairlerinden Bedr-i Dilşâd'ın Murâdnâme'si, Kabusnâme adlı eserin genişletilmiş tercümesidir. Muradnâme'nin aile kurumuna yönelik öğütler içermesinden dolayı bu eser üzerinde araştırma yapıldı. 16. yüzyıl şairlerinden Güvâhî'nin Pendnâme adlı eseri pek çok atasözünü içermektedir. Öğüt verici özelliği ile bilinen bu eser bünyesinde birçok atasözünü barındırmakta ve bu yönüyle Türk edebiyatında çok değerli kabul edilmektedir. Türk edebiyatında bu denli önem atfedilen bu eserde aile kurumuyla ilgili konulara değinilmesi sebebiyle sözü edilen eser üzerinde çalışıldı. 17. yüzyıl şairlerinden Nev'îzâde Atâyî, Sohbet'ül-Ebkâr adlı eserini Molla Camî'nin Sohbet'ül-Ebrâr adlı eserini örnek alarak yazmıştır. Sosyal ve ahlâkî konuda öğüt vermesi ve aile kurumuna temas etmesi sebebiyle bu eser üzerinde çalışıldı. 17. yüzyılda yaşayan Emîrî Nasihatnâme'sinde oğluna seslenerek ona sosyal hayata dair pek çok konuda öğütler vermiştir. Bu eser ile ilgili Mahmut Kaplan tarafından sadece bir makale çalışması yapılmıştır. Aile kurumuna dair pek çok nasihati barındırması sebebiyle bu eser üzerinde de çalışıldı. 18. yüzyılda yaşayan Sünbülzâde Vehbî Lutfiyye adlı eserinde Emîrî gibi doğrudan oğluna hitap etmiş ve ona birçok konuda öğüt vermiştir. Aile kurumu ile ilgili pek çok öğüdün yer alması sebebiyle iki nasihatname de bu araştırmaya dâhil edildi. 18. yüzyıl' da yaşayan ve dönemin önemli âlimlerinden biri olan Ahmed Mürşidî'nin Pendnâme adlı eseri ise yazıldığı dönemde çok sevilmiş ve dilden dile dolaşmıştır. Sosyal hayata dair pek çok konuda verilen öğütler;

ayetler, hadisler ve rivayetlerle desteklenmiştir. Aile konusuyla ilgili birçok nasihatın yer alması sebebiyle bu esere de bu çalışmada yer verildi.

Sözü edilen bu çalışmada ilk önce Türk - İslam kültüründe çok önemli olan aile kavramı üzerinde duruldu. Geçmişten bugüne kadar bu kavramın geçirdiği değişimler ile ilgili bilgiler verildi. İkinci olarak nasihatname konusu ele alınıp İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrasında yazılan nasihatnameler hakkında bilgiler verildi. Son olarak da ele alınan nasihatname şairleri ve eserleri tanıtıldı. Yukarıda bahsi geçen konular ile ilgili bilgiler verildikten sonra tezin esas kısmı oluşturuldu. Bu çalışma üç bölümden oluşmakta ve sonuç bölümü ile son bulmaktadır. Birinci bölümde *Bekârlık Olgusu* başlığı altında bekârlık olgusunun toplum tarafından nasıl algılandığı ile ilgili bilgilere yer verildi. Daha sonra nasihatnamelerde kadının ve erkeğin bekâr olmaları yönüyle nasıl ele alındığı incelendi. İkinci bölümde aile kurumunun ilk basamağı olan evlilik konusuna değinildi. *Nasihatnamelerde Evlilik* başlığı altında evlilik yoluyla karı - koca unvanına sahip olan kadının ve erkeğin nasihatnamelerde nasıl ele alındığı ve karı - kocanın birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarının neler olduğu incelendi. Üçüncü bölümde ise çalışmaya ismini veren *Aile* başlığı altında öncelikle aile kurumunun tarihî süreç içerisinde geçirdiği değişimler hakkında bilgiler verildi. Daha sonra aileyi meydana getiren anne, baba ve çocuk kavramlarının nasihatnamelerde nasıl ele alındığını incelendi. Ayrıca anne ve babanın çocuğuna karşı, çocuğun ise anne ve babasına karşı görev ve sorumluluklarının neler olduğuna yer verildi. Son olarak ailedeki erkek kardeşlerin birbiri ile ilişkilerinin nasıl olması gerektiğine de değinildi. Çalışma neticesinde elde edilen tespitlere sonuç bölümünde yer verilerek çalışma sonlandırıldı.

Eğitim hayatımda karşılaştığım her zorlukta bana cesaret veren, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli ablam Keramet Öngel'e ve bu yüksek lisans tezinin ortaya çıkmasını sağlayan, benden hiçbir zaman yardımını esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Meheddin İspir'e teşekkür ederim.

Ezgi ÖNGEL
Erzurum– 2023

KISALTMALAR DİZİNİ

B	:Beyit
Hz.	:Hazreti
Haz	:Hazırlayan
TDK	:Türk Dil Kurumu
vb	: Ve benzerleri
yay	:Yayınlayan
YY	:Yüzyıl

GİRİŞ

İnsan, sosyal varlık olması münasebetiyle yaşamı boyunca çevresindeki kişilerle iletişim kurar. Bu iletişim serüveni boyunca farklı roller üstlenir ve rollerine uygun davranış biçimleri sergiler. İnsan; kiminle nasıl iletişim kuracağını, hangi durumda nasıl davranışlar sergileyeceğini ve rolüne uygun nasıl davranması gerektiğini ilk olarak aile kurumunda deneyimler. Aile, bu bağlamda bireye hayatı yaşatarak öğreten ve bireyin sosyalleşmesini sağlayan toplumsallaşmanın ilk basamağıdır (Eker, 2001 : 131). Toplumsallaşmanın ilk basamağı olması yönüyle birçok araştırmacı tarafından toplumun çekirdeği olarak adlandırılmıştır (Ermez, 2020 : 16).

Aile, insanın hayat yolculuğunda maddî ve manevî birçok ihtiyacını karşılar. Aile bireyleri arasında bulunan sevgi ve bireylerin birbirlerine gösterdikleri şefkât duygusu da insanın duygusal ihtiyaçlarındandır. Şemsettin Samî Kadınlar Risâlesi'nde bu konudan şöyle söz etmiştir:

İnsan, ailesi içinde yalnız yiyeceğini, içeceğini, giyeceğini hazır bulmuyor: başka yerde de bulabileceği bu gereksinimlerden başka sevgi ve şefkât bulunuyor; aile üyelerinin birbirine olan sevgisi ve bağları ailenin dışında bulunması olanaksız bir nimettir; o nimetten mahrum olan adamın sürdüğü ömre ömür denilemez... (Eker, 2001: 137).

Ziya Gökalp de toplumun ve devletin temeli olarak gördüğü aileden şöyle söz etmiştir: “Ailedir bu milletin, bu devletin esası / Kadın tamam olmadıkça eksik kalır bu hayat”(Eker, 2001 : 138).

Mehmet Akif'e göre insan, kendi hayatında mutluluğu ve huzuru aile yaşamında bulur. Akif'in bu düşüncesi Safahat'ta şu dizelerle yer almıştır :

“Hayât-ı âile dünyâda en safâlı hayât,

Fakat o âlemi bizler tanır mıyız? Heyhât!

Sabahleyin dolaşıp bir kazanca hizmetle;

Evinde akşam otursan kemâl-i izzetle,

Karın, çocukların, annen, baban, kim varsa” (Eker, 2001: 138).

Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk toplumsal ilerlemenin sağlıklı bir aile yaşamında saklı olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: “Uygarlığın temeli, ilerlemenin dayanağı, gücün kaynağı aile yaşamındadır. Eksik bir aile yaşamı, mutlaka belli bir toplumsal, ekonomik ve politik zayıflama doğurur...” (Eker, 2001: 139).

Yukarıda yer alan ünlü kişilerin aile ile ilgili sözleri ailenin hem insan hem de toplum için vazgeçilemez bir kurum olduğunu göstermektedir. Kültürel farklılıklar ve geçirdiği değişimler sebebiyle mutlak bir tanımı yapılamayan aile, insanla birlikte var olmuş ve hala güncelliğini korumaktadır.

İnsanın ortaya çıkışıyla birlikte var olan ailenin yapısında, işleyişinde, görevlerinde zamanla değişim ve dönüşümler meydana gelmiştir (Alkan, 2014: 23). Sanayileşme, şehirleşme, modernleşme, kadının iş hayatına katılması, teknolojik gelişmeler, feminizm hareketleri ailede yaşanan değişimin sebeplerindendir. Günümüzde ise aile kurumuna hala önem atfedilmektedir. Fakat bu kurum eskisi kadar güçlü değildir. Ailenin güç kaybetmesinin sebebi yaşadığı değişim ile birlikte bu kurumda ortaya çıkan sorunlardır. Aile kurumunda son yıllarda ciddi sorunlar baş göstermiş ve buna bağlı olarak boşanma oranlarında büyük artış yaşanmıştır. Şiddet, aldatma, eşler arası iletişim problemleri, zararlı madde kullanımı ve bunlar gibi daha nice sorun eşlerin boşanmasına yol açmakta ve aile kurumu zayıflamaktadır. Ayrıca evliliğin ertelenmesi ya da tercih edilmemesi, nikâhsız birliktelikler, eş cinsel evlilikler de günümüzde aile kurumunu yıpratıcı sorunlardandır (Kızmaz ve Altuğ, 2019: 539).

Hem geçmişte hem de günümüzde çeşitli alanlarda evlilik ve aile üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarla evlilik, eş seçimi, karı - koca arası ilişkiler, çocuk eğitimi, çocuk eğitiminde anne ve babalık rolü gibi konularda çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Sözü edilen konularda akademik camiada çalışmalar yapılması, aile kurumunun zayıflamasına sebebiyet veren unsurları görünür kıldığı için önem taşımaktadır.

Sanatçılar yetiştikleri toplumun dininden, kültüründen ve tarihî olaylarından etkilenirler. Bu unsurların etkisinde kalan sanatçılar eserlerinde de bu etkiyi yansıtır. Bu çalışmada Osmanlı Dönemi’nde yaşamış altı şairin nasihatnamelerinde aile kurumunu nasıl ele aldıkları incelendi. Bu çalışma sonunda aile kurumu ile ilgili elde edilen tespitler, nasihatname müelliflerinin ve müelliflerin yetiştikleri Osmanlı toplumunun aile kurumuna bakış açısını yansıtmaktadır. Ayrıca tarihsel süreçte aile kurumunda meydana gelen değişim ve dönüşümleri ortaya koyması açısından bu çalışma önem taşımaktadır. Bu çalışma

neticesinde modern dünyada güç kaybeden aile kurumun tarihsel süreçte yaşadığı değişim daha anlaşılır hale gelecektir. Çünkü geçmişi doğru anlamak bugünü doğru yorumlamayı sağlamaktadır.

Bu çalışmanın ilk aşamasında incelenmesi kararlaştırılan nasihatnamelerle ilgili yapılmış çalışmalar temin edildi. Mehmet Hengirmen'in *Güvâhî Pendnâme adlı kitabı*, Mehmet Sait Mermutlu'nun *Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî adlı kitabı*, Süreyya Ali Beyzadeoğlu'nun *Sünbülzâde Vehbî Lutfiyye adlı kitabı*, Âdem Ceylan'ın iki ciltten oluşan *Bedr-i Dilşâd'ın Murâdnâmesi adlı kitapları*, Mahmut Kaplan'ın *Diyarbakırlı Emîrî ve Nasihatnâmesi adlı makalesi* son olarak Muhammet Yelten'in *Nev'îzâde Atâyî'nin Sohbetü'l-ebkâr adlı çalışması* temin edildi. Yukarıda bahsi geçen çalışmalar okunarak eserlerin biçim ve muhtevası hakkında fikir sahibi olundu. Konu başlıklarına örnek teşkil edecek beyitler bu eserlerden seçildi. Çalışmada örnek verilen beyitlerin eserlerdeki yerinin anlaşılması için beyitlerin alt kısmında yay ayrıç içerisinde beyitlerin alındığı eser, beyit sayısı ve beytin alındığı sayfa numarasına verildi. Çalışma sürecinde gerek adı geçen nasihatnameler gerek çalışma konusu ile ilgili olan çalışmalara ulaşılmaya çalışıldı. Kaynakçada yer verilen bütün çalışmalar okunarak beyitlere daha doğru bir şekilde yaklaşılmaya çalışıldı.

1. TÜRKLERDE AİLE KAVRAMI

İnsan, sosyal varlık olması münasebetiyle yaşamı boyunca çevresindeki kişilerle iletişim kurar. Bu iletişim serüveni boyunca farklı roller üstlenir ve rollerine uygun davranış biçimleri sergiler. İnsan; kiminle nasıl iletişim kuracağını, hangi durumda nasıl davranışlar sergileyeceğini ve rolüne uygun nasıl davranması gerektiğini ilk olarak aile kurumunda deneyimler. Aile, bu bağlamda bireye hayatı yaşatarak öğreten ve bireyin sosyalleşmesini sağlayan toplumsallaşmanın ilk basamağıdır (Eker, 2001: 131). Toplumsallaşmanın ilk basamağı olması yönüyle birçok araştırmacı tarafından toplumun çekirdeği olarak adlandırılmıştır (Ermez, 2020: 16).

İnsanla birlikte var olan aile, bu yönüyle evrensel olma niteliği taşıyor olsa da ailenin ne olduğuna dair evrensel bir tanım yapmak mümkün değildir. Yapı yönüyle zaman içerisinde aile kurumunun değişikliğe uğraması, dünya üzerindeki aile yapısının çok çeşitli olması evrensel bir tanımın yapılamamasının başlıca sebepleridir (Ermez, 2020: 16).

İnsanın tarih sahnesine çıkmasıyla var olan aile kurumu her zaman araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Dinî normlardan etkilenmesi sebebiyle çoğunlukla din olgusuyla ele alınmıştır (Port, 2019: 4). Aile kurumu hemen hemen bütün toplumlar tarafından kutsanmış ve aileye önem verilmiştir. Bundan dolayı her milletin yasasında aile kurumuna yer verilmiş ve bu kurum devletler tarafından çeşitli düzenlemelere, müdahalelere maruz bırakılmıştır. Bu sebeple aile ile ilgili araştırmalar ilk olarak hukuk alanında yapılmıştır. Her ne kadar aile ile ilgili ilk çalışmalar hukuk alanında yapılmışsa da günümüzde aile, sosyal alanların araştırma konusu olarak hala gündemdeki yerini korumaktadır (Ermez, 2020: 16).

Türk toplumu da diğer toplumlar gibi aile kurumuna çok önem vermiştir. Göktürk Yazıtları'nda geçen şu ifadeler aileye ve aileyi oluşturan kadın ve erkeğe verilen değer açısından önemlidir. Köksel(1999) çalışmasında Orhun Yazıtları'nda “Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye, babam İltiş Kağan'ı, annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinden tutup kaldırmış olacak.” ifadesini aile kurumuna bakış açısını yansıtmaya yönüyle oldukça dikkat çekici bulmaktadır.

Türk ailesi, Türk milletinin yeryüzünde hep var olması için hakan ve hatunun Tanrı tarafından birlikte yüceltilmesiyle oluşmuştur. Yazıtta geçen ifadeler, kadının ve erkeğin eşit yüceltilmesi ve kut anlayışının kadına da erkekle eşit şekilde verilmesi açısından önemlidir. Göktürk Yazıtları'nda Tanrı tarafından kadına ve erkeğe verilen bu eşitlik Türklerin aileyi toplumun temeli olarak görmelerine neden olmuş ve bu bakış açısı Türklerin sosyal yaşamında da kendini göstermiştir. Türklerde *türkün* adı verilen babanın aile reisi olduğu aile tipi görülse de aile içinde kadın da kocası kadar söz sahibidir. Türk ailesi ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda şu bulgulara rastlanılmıştır: “Aile kurmak isteyen kız ve erkek ailelerinden ayrı bir evde yaşamışlardır. Evlenecek erkeğin babası oğluna bir çadır vererek genç çiftin yeni bir yuva kurmasını sağlamıştır.” (Koca, 2002: 2-4).

Bu bulguyu hareket noktası kabul eden araştırmacılar Türklerde genellikle çekirdek aile tipinin görüldüğü konusunda fikir birliği sağlamışlardır (Mandaloğlu, 2016: 137).

İslamiyet'e geçilmesiyle Türklerin yaşayış tarzında da değişiklikler olmuştur. Daha önceki dinî inançlarının etkisi gitgide azalmış ve yeni dinin etkisi artmıştır.

Türklerin İslamiyet'e geçiş tarihi konusunda tam bir uzlaşma sağlanamasa da bütün kaynaklar 10. yüzyılda İslamiyet'in Türkler arasında hızlı bir biçimde yayıldığını ve kitleler halinde Türklerin İslamiyet'e geçtiklerini doğrulamaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan sözlü

ve yazılı kaynaklar, yabancı seyyahların gezi notları İslamiyet sonrası Türk aile yapısı ile ilgili bize fikir vermektedir. 15. yüzyılda yazıya geçirilen ve Türk milletinin önemli sözlü edebiyat ürünlerinden biri olan Dede Korkut Hikayeleri'ne bakıldığında İslamiyet sonrası Türklerde çekirdek aile tipinin var olduğu görülmektedir (Borodavchenko, 2018: 22). Türklerde baba aile reisidir. Fakat babanın aile reisiği, Antik Yunan, Roma, İran... vb. medeniyetlerinden farklıdır. Türklerde aile reisi olması nedeniyle babanın eşi ve çocukları üzerinde otoritesi vardır. Fakat babanın otoritesi diğer medeniyetlerde olduğu gibi mutlak ve sınırsız değildir. Sevgi ve saygı temeline dayanan Türk ailesinde kadın da düşünen, eleştiren bir konumdadır. Evin direği olarak yazılı eserlerde kendine yer bulan Türk kadını; ata binmesi, savaşçı özelliği sebebiyle bir kahraman olarak da dönem eserlerinde yer alır. Kadınların yiğitçe davranmaları kocaları için bir övünç kaynağı olarak görülmüştür (İnan, 2019: 254).

14. yüzyılda Anadolu seyahati ile ilgili görüşlerine eserinde yer veren Ünlü Arap Seyyah İbn Battûta Türk kadınlarının peçesiz bir şekilde toplum içinde rahatça hareket edebildiklerine de değinmiştir. Yine Anadolu'da Ahilik teşkilatına benzer bir örgütün kadınlar arasında kurulması kadının sosyal yaşamdaki var oluşu açısından önem arz etmektedir (Borodavchenko, 2018: 24).

Osmanlı Devleti aile yapısına yönelik araştırmalarını yürüten araştırmacılar bazı noktalarda fikir ayrılığına düşmüşler ve fikirleri çerçevesinde aile yapısını yorumlamışlardır. Tereke kayıtlarından yola çıkan bazı araştırmacılar Osmanlıda ailenin anne, baba ve çocuktan oluştuğunu dolayısıyla çekirdek aile tipinin var olduğunu savunmuşlarsa da bu düşünceye karşı çıkan araştırmacılar da mevcuttur. Ünlü tarihçi İlber Ortaylı çekirdek aile savının aksine Osmanlıda geleneksel izlerin görüldüğü şehirlerde ve köylerde geniş aile tipinin görüldüğünü savunur. Türk aile yapısının ataerkil aile olması, üç kuşağın bir arada yaşaması Osmanlı Devleti'nin çekirdek aile yapısına sahip olmadığına delil olarak gösterilmiştir. Osmanlı Devletinin geniş bir coğrafyada varlığını sürdürmesi ve kozmopolit yapısı tek bir aile tipinin var olduğunu iddiasını zorlaştırmıştır (Özkeraz, 2016: 90).

Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi'nde kadın; aile içinde aktif rol oynamakta, erkeklerle birlikte oturabilmekte, toplum arasına rahatça karışabilmekteyken İstanbul'un Fethi'nden Tanzimat'a kadar olan süreçte aile ve toplum içinde kadının statüsünde gerileme olmuştur. Böylelikle kadın, erkeğin gölgesinde kalmıştır. Bütün bu gerilemede Osmanlı'nın Arap ve İran kültüründen etkilenmesi sebep olarak gösterilmiştir. Ayrıca Bizans'ın

alınmasıyla Bizans'ta varlığını uzun yıllar sürdüren *harem kültüründen* de etkilenilmesi ile padişahlar arasında çok eşli evliliklere rastlanmıştır. Buna rağmen halk tabakasında genellikle tek eşlilik varlığını sürdürmüştür. Osmanlı toplumunda kadının yaşayış tarzında meydana gelen bu değişiklik ev mimarisinde de kendini göstermiş ve kadını dış dünyaya kapatan mimari yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. *Harem ve selamlık* olmak üzere ev iki bölüme ayrılmış; aile içinde ve toplumda erkeğin gölgesinde bir hayat süren kadın, Tanzimat ile birlikte erkeğin gölgesi altından kurtulmuş ve sosyal hayata karışmıştır. Fakat bu dönemde de “Ailenin tek reisi erkektir.” düşüncesi varlığını sürdürmüştür (Borodavchenko, 2018: 24-29).

Cumhuriyet Dönemi aile yapısı ise cumhuriyetin kurulmasından günümüze kadarki süreçte Türk ailesinin geçirdiği değişimi ifade etmektedir. Cumhuriyet rejimi ile meydana gelen çağdaşlaşma, toplumun en küçük birimi olan aile kurumunu da fazlaca etkilemiştir (Bayır, 2016: 12).

Türk aile yapısında değişimlere sebebiyet veren olaylardan biri Medeni Kanun'un kabul edilmesidir. 1926'da kabul edilen Medeni Kanun ile birden fazla kadınla evlenme kesinlikle yasaklanmış olup aile içinde kadının ve erkeğin eşit haklara sahip olduğu belirtilmiştir (Özgiraz, 2016: 91). Bu kanunla erkek, ailenin reisliğini yapma görevine devam etmiş fakat erkeğin görevini yerine getirmemesi durumunda kadına da evin reisi olma yolu açılmıştır. Böylece kadın ve erkek birçok konuda eşit hale gelmiştir (Haykır, 2017:103). Öte yandan bu dönemde endüstrinin gelişmesi ile kentlerde birçok sanayi tesisinin kurulması köyden kente göçü hızlandırmış ve kentlere göçenler arasında çekirdek aile tipi görülmeye başlanmış, böylelikle kırsal alandaki geniş aile tipi parçalanmıştır (Bayır, 2016: 12).

Aile kavramı; tarihî süreç içerisinde sosyal, ekonomik, dinî ...vb. unsurlardan etkilenmiştir. Türk ailesinin de zaman içerisinde bu unsurlardan etkilenmesi sonucunda Türk aile yapısında da değişimler meydana gelmiştir. Geçirdiği bütün değişimlere rağmen günümüzde hala aile, Türk toplumu için bir benzeri olmayan kurumdur (Ermez, 2020: 16).

2. TÜRK EDEBİYATINDA NASİHATNAME

Sözlükte “Bir kimseye doğru yolu göstermek, yapması ya da yapmaması gereken şeyler üzerine dikkatini çekmek için söylenen söz, öğüt, pend” kelimelerini mana yönüyle karşılayan *nasihat* Arapça bir sözcüktür (Kubbealtı, 2022). “Başkasının hata ve kusurunu gidermek için gösterilen çaba, iyiliğe teşvik, kötülükten sakındırmak üzere verilen öğüt” (Çağrı, 2006: 408), “tavsiye, ihtar, akıl öğretme, âşık edebiyatında öğretici şiir türü, mev’ize” (Doğan, 2020) gibi kelimeler de adı geçen sözcüğün diğer anlamlarıdır. Nasihat sözcüğü ile mektup, yazı, kitap manalarını taşıyan Farsça kökenli *name* sözcüğünün birleşmesi ile *nasihatname* sözcüğü ortaya çıkmıştır. İran edebiyatında *pendname* olarak bilinen nasihatnameler sosyal, siyasî, dinî ve ahlâkî konularda öğüt vermek için yazılan eserlerdir (Kalan, 2017: 5). İdeal bir toplum yapısını oluşturmak nasihatnamelerin temel amaçlarından. Bu yönüyle düşünüldüğünde öğütler içeren deyimler, atasözleri, siyasî, ekonomik veya sosyal konularda topluma yapılan uyarıları barındıran edebi eserler de nasihatname özelliği taşırlar (Altınova, 2021: 221).

Ahlâk sahibi bireylerin olduğu toplum yapısını meydana getirmek için her kültürde nasihat içerikli eserlerin yazıldığı bilinmektedir (Pala, 2006: 409). Fakat bu eserler incelendiğinde eserlerin ortaya çıkmasına kaynaklık eden malzemelerin birbirinden farklılaştığı görülmektedir. Bu durum eserlerin meydana geldiği çağın, kültürel, sosyal ve dinî yapının farklı olmasından kaynaklanmaktadır (Kalan, 2017: 29).

Nasihatnamelerin Türk edebiyatındaki gelişim sürecine değinmeden önce nasihatnamenin ortaya çıkmasına kaynaklık eden unsurlara değinmek gerekir. Aristoteles, Platon gibi Yunanlı düşünürlerin yönetim ve siyaset konularına felsefî bakış açısıyla değinmeleri bu konularda nasihatname yazacak İslam düşünürlerini etkilemiştir. Dünya edebiyatı göz önüne alındığında nasihatname geleneğinin çok eski bir geçmişe sahip olduğu görülür. İslamiyet öncesi Fars edebiyatında Pehlevice yazılan *enderznâme* adı verilen öğüt içerikli metinler yazılmıştır. İslamiyet’in kabul edilmesiyle birlikte İran edebiyatında zengin içeriğe sahip nasihatnameler ortaya çıkmıştır. Abbasiler zamanında İran edebiyatının önemli eserlerinden *Kelile ve Dimne*’nin Arapçaya tercüme edilmesiyle nasihat geleneği Arap edebiyatında da yaygınlaşmıştır. Arap edebiyatında başlayan nasihatname geleneği farklı kültürleri de etkilemiştir (Kalan, 2017: 20-30).

Edebiyatımızda pendnameler, daha çok manzum şekliyle kaleme alınmışlarsa da az da olsa mensur şekilde yazılanlar da vardır. Ek olarak bazı pendnamelerin de manzum ve mensur karışımı yazıldığı da bilinmektedir. Ayrıca nasihatnameler, farklı nazım şekliyle yazılmış olsalar da daha çok mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır (Yiğiterol, 2017: 18). Bu eserlerde şairler; öğüt verirken kimi zaman atasözlerinden, deyimlerden ya da vecizelerden kimi zaman ayet ve hadislerden kimi zaman da konuyla alakalı hikayelerden yararlanmışlardır (Pala, 2006: 409). Nasihatnamelerde uzun uzun öğüt vermek yerine müellifler, öğütlerini birkaç beyitle dile getirmekte ve okuyucuya kısa yoldan doğru olanı aktarmayı amaçlamaktadırlar. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan nasihatnamelerde çoğunlukla tevhit, münacat, naat, padişaha övgü bölümleri sırasıyla yer alır. Çoğu zaman müellifler nasihatlerini çeşitli başlıklar altında toplamışlardır. Okuyucuya verilen nasihatler çoğu zaman ayet ve hadislerle pekiştirilmiştir (Canım, 2014: 181).

Türk toplumunun ilk yazılı eseri olan Orhun Abideleri'nde öğüt içerikli ilk ifadeler yer alsa da nasihatnamenin edebi tür olarak ortaya çıkışı Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra gerçekleşmiştir. Gerek hadislerde gerek pek çok ayette *öğüt* kelimesinin çokça yer alması İslam dininin güzel ahlâk üzerinde durması ve Müslümanları daima iyiye, doğruya, güzele teşvik etmesi bu durumun sebeplerindendir. İslamiyet'te çokça kullanılan öğüt kavramının bazı Müslüman din adamlarınca *farz-ı kifaye* olarak isimlendirilmesi farklı din ve toplumlarda zaten var olan nasihatnamelerin İslamiyet'in tesiriyle yeniden şekillenerek hızlıca yaygınlaşmasını sağlamıştır. Halka İslam dinini anlatmak isteyen dervişler de öğüt kaynağı olan ayet ve hadislerden yararlanarak nasihatname türünün yayılmasını hızlandırmışlardır (Kalan, 2017: 6).

Hz. Muhammed'in sözlerinin de içerdiği öğütler edebiyatımızda *kırk hadis* olarak bilinen hadis tercümelerinin Türk - İslam şairlerince yapılmasını sağlamıştır (Durdu, 2008: 5).

Bilindiği gibi atasözlerinin nasihat verme yönü vardır. Bundan dolayı ilk Türk-İslam yazılı eserlerinden olan Dîvânü Lügâti't-Türk adlı ansiklopedik eser, içerdiği çokça atasözü sebebiyle değerli kabul edilmektedir (Kalan, 2017: 43). İlk Türk - İslam yazılı eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig adlı eser de yazıldığı topluma ve o toplumun yöneticilerine hitap etmektedir. Eser; toplumu ve yöneticileri doğru yola yönlendirmek amacıyla yazılmış olmakla birlikte toplumsal, felsefî, ahlakî, siyasî konularda öğütler içermektedir. İnsanları terbiye etmek maksadıyla kaleme alınan Atabetü'l Hakâyık adlı eser de dinî ve ahlakî

öğütleri çeşitli ayet ve hadislerle somutlaştırmaktadır. İçerdiği öğütler sebebiyle Türk edebiyatındaki önemli nasihatnamelerdendir (Durdu, 2008: 7). Önemli nasihatnameler arasında gösterilen Türk - İslam edebiyatının ilk yazılı örneklerinden biri de Dîvân-ı Hikmet'tir. İslam dinini öğretmek amacıyla yazılan bu eser dinî ve ahlakî çok sayıda öğüt içermektedir (Ulucan, 2011: 219).

Ferîdüddin-i Attâr'ın Pendnamesi Türk edebiyatına çokça tesir etmiştir (Altınova, 2021: 222). 13. yüzyılda Yûnus Emre'nin yazdığı *Risâletü'n-Nushiyye* adlı eser, Ahmet Fakih'in aynı yüzyılda yazdığı *Çarhnâme* adlı eser Anadolu'da yazılmış olan ilk nasihatname özelliği taşımaktadır. 14. yüzyıla gelindiğinde Hoca Mesud tarafından yazılan tercüme bir eser olan *Ferhengnâme-i Sa'dî* adlı eser bu dönemin ilk nasihatnamesidir. Aydınî Mürîdî tarafından kaleme alınan *Pend-i Ricâl* adlı eser de bu dönemin önemli nasihatnameleri arasındadır. Refî adlı şairin *Beşâretnâme* adlı eseri 15. yüzyılda yazılan ilk nasihatnamedir. Sinan Paşa'nın *Maârifnâme* adlı eseri bu dönemde kaleme alınmıştır. Mercimek Ahmet'in *Kabusnâme* adlı eseri bu dönemde yazılan eserlerdendir. Ayrıca Türk edebiyatının ilk çocuk nasihatnamesi özelliğini taşıyan *Vasiyyet-i Nûşirevân* adlı eser bu bakımdan önemli bir eserdir. Nasihatname açısından şairlerin en üretken oldukları dönem 16. yüzyıldır. Derviş Şemseddin tarafından yazılan *Dehmurg* adlı eser bu dönemin önemli nasihatnameleri arasında gösterilir. Atasözlerin ve deyimlerin çokça kullanılması sebebiyle önem taşıyan *Pendnâme* adlı eser Güvâhî tarafından kaleme alınmıştır. Bihiştî'nin *Heşt Bihişt* adlı nasihatnamesi de önemli eserlerdendir (Pala, 2006: 409-410).

17. yüzyıla kadar yazılan nasihatnamelerde dinî, ahlakî, tasavvufî konularda nasihatler verilmiştir. 17. yüzyıla gelindiğinde ise devlet yönetiminde bozulmalar meydana gelmiş ve bu dönemin şairleri, önceki yüzyıllardan farklı olarak devlet yönetimindeki eksik yönleri de nasihatnamelerinde konu etmişlerdir (Kalan, 2017: 45). Devlet yönetimindeki aksaklıkları gidermek amacıyla Koçi Bey tarafından yazılıp padişaha sunulan *Koçi Bey Risâlesi* önemli bir nasihatnamedir. Nâbî'nin *Hayriyye* adlı eseri Türk edebiyatının en çok bilinen nasihatnamesidir. Ayrıca Veysî'nin *Hâbnâme* adlı eseri de bu dönemin bilinen nasihatnamelerdendir. Kâtib Çelebi, *Düstûrü'l-amel li-ıslâhi'l-halel* adlı eserinde devletin yaşadığı sosyal bunalımdan kurtulmak için çözüm yollarına yer vermiştir. Bu çalışmaya konu olan Mürşîdî'nin *Pendnâme-i Mürşîdî*, Sünbülzâde Vehbî'nin *Lutfiyye* adlı nasihatnameleri 18. yüzyılda yazılmıştır. Nasihatname yazı türünün son bulması ise 19. yüzyılda gerçekleşir. Bu yüzyılda yazılan ilk ve son nasihatname Erzurumlu Mehmed

Şerîfî'nin *Pend-i Gülistân-ı Şerîf* adlı eseridir. Cumhuriyet Dönemi, nasihatname türünün tamamiyle önemsenmediği bir dönemdir. Ali Fuat Başgil'in *Gençlerle Başbaşa* adlı eseri Türk edebiyatında modern nasihatname olarak kabul edilmiştir (Pala, 2006: 410).

Türk - İslam edebiyatının başlangıcından günümüze kadar çok sayıda nasihatname türünde eser yazılmıştır. Bu eserlere ek olarak tür yönüyle nasihatname özelliği taşımamalarına rağmen içerik sebebiyle nasihatname olarak ele alınabilecek çok sayıda eser de kaleme alınmıştır (Yiğiterol, 2017: 22). Günümüzde dahi hem yurtiçinde hem de yurt dışındaki kütüphanelerde müellifi bilinen ya da müellifi bilinmeyen çok sayıda nasihatname türünde eserler vardır. Bu eserler üzerinde çalışmaların yapılması ve akademik camiaya bu eserlerin tanıtılması geçmişteki Türk kültürü ve tarihinin ortaya çıkması açısından büyük önem taşımaktadır (Altınova, 2021: 223).

3. NASİHTANAMESİ İNCELENEN ŞAİRLER

3.1. BEDRİ DİLŞÂD'IN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

Hayatı ve Sanatı

Bedri Dilşâd ile ilgili kaynaklarda geniş bir bilgi yer almamaktadır. Muradnâme adlı eserinden bazı araştırmacılar doğum tarihi ile ilgili tespitlerde bulunmuşlardır. Esere göre şair 807/1404-1405 yılında dünyaya gelmiştir. Ayrıca babasının bilgili biri olduğuna dair bilgi de tespit edilen bilgiler arasındadır (Yaylı, 2019: 5). Muradnâme'den öğrendiğimiz kadarıyla sadece dinî ilimlere ilgi duymamış; şiir, musiki, tıp, astroloji, astronomi, remil gibi alanlarla da ilgilenmiştir. Arapça ve Farsça bilgisinin olduğu da yine eserinden yapılabilecek çıkarımlardandır (Ceylan, 1997: 23).

Milli Kütüphane'de bulunan ve Muradnâme'nin bilinen tek nüshasında ketebe kaydında babasının adının Mehmet, dedesinin adının ise Oruç Gazi olduğu bilgisi yer almaktadır (Yaylı, 2019: 5).

Bedri Dilşâd ile ilgili ortaya atılan bir fikir akademik camiada iki farklı görüşü ortaya çıkarmıştır. Ortaya atılan fikre göre Bedri Dilşâd, Mahmud bin Mehmed adlı kişiyle aynı şahsiyettir. Mahmud bin Şirvanî ya da Muhammed bin Mahmud-ı Şirvanî olarak kaynaklarda geçen kişinin Bedri Dilşâd ile aynı şahsiyet olduğu fikri araştırmacılar

tarafından tartışma konusudur. Muhammed bin Mahmud-ı Şirvanî'nin dönemin devlet adamlarından Menteşeoğlu İlyas Bey ve Çelebi Mehmed Bey adına tıbbî bir eser yazdığı kaynaklarda geçmektedir. İkisinin aynı şahsiyet olduğu fikri doğru olarak kabul edildiğinde 1404 yılında doğan Bedri Dilşâd'ın bahsi edilen dönemde 16-17 yaşında olduğu ortaya çıkar. Fakat bazı araştırmacılar da henüz çocuk olarak adlandırılacak bir kişinin bahsi edilen kişilere ilmî mahiyette bir kitabı yazmış olabileceğini düşük ihtimal olarak görmektedirler. Her çağda küçük yaşlarda başarılar elde etmiş insanların var olduğu da bilinmektedir. Yine de Bedri Dilşâd ile Muhammed bin Mahmud-ı Şirvanî'nin aynı şahsiyet olduğu fikrine şüpheyi yaklaşılması gerekmektedir. Söylenilen iddianın doğru olma ihtimaline karşılık bu iddianın isim benzerliği, akrabalık ilişkileri, müstensih hatası gibi unsurlardan kaynaklanabileceğini de unutmamak gerekir (Ceylan, 1997: 26-28).

Eserleri

Muradnâme

Eserin sebab-i telif kısmında Sultan Murad'ı öven şair, eserinin ortaya çıkış sebebini manevî bir emir ve irşatla izah etmiştir. Gördüğü bir rüya üzerine bu eseri kaleme aldığını belirten şair; bütün bilgi ve kabiliyetini ilim ve amele dair olan her şeyde kullanıp padişahın dünyada sultan, ahirette de efendi olması için eserini vücuda getirdiğini söylemiştir. Ayrıca padişah için eserini kaleme almışsa da Muradnâme'de asıl maksadının Allah rızasını kazanmak olduğunu dile getirmiştir. Bitiş bölümünde eserin 830/1427 yılında yazıldığı bilgisi yer almaktadır (Ceylan, 1997: 63-64).

Eserin bitiş bölümünde eserin 10410 beyitten oluştuğuna dair bilgi yer alır. Fakat elde bulunan tek nüshada 9820 beyit tespit edilmiştir. Eserin asıl vezni feûlün feûlün feûlün feûl'dür. Muradnâme'de şiirle ilgili 33. babın bahirlere dair örnekleri dışında 16 çeşit vezin kullanılmıştır. Eserde günümüzde de mahallî ağızlarda yaşamaya devam eden, yazı ve kültür dilinde kullanımdan düşmüş ya da farklı anlama gelecek şekilde kullanılan arkaik kelimeler çok fazla yer almaktadır (Yaylı, 2019: 6-8).

Muradnâme'nin elde bulunan nüshasında tevhid, naat, padişaha övgü, sebab-i telif gibi bölümlerden sonra Muradnâme'deki babların mevzuları sayılarak asıl konuya geçiş

yapılmaktadır. Elde var olan nüshada mûnaacat, mirac, mucizat, dört halifenin medhi gibi bölümler yer almamaktadır (Ceylan, 1997: 69).

Bedri Dilşâd Muradnâme'sini yazarken Kabusnâme'yi örnek almıştır fakat iki eser incelendiğinde aralarında ciddi farkların olduğu görülmektedir. Muradnâme'de babların sıralanışı, babların ve hikayelerin sayısı Kabusnâme'den tamamen farklıdır. Bedri Dilşâd Kabusnâme'yi örnek almakla birlikte tamamen ona bağlı kalmamıştır. Gerekli gördüğü yerde açıklamalara yer vermiş, bölümler arasında alt başlıklarda bazen eklemeler bazen de çıkarmalar yapmaktan çekinmemiştir. Aynı konuları ele alan bölümleri de birleştirmiştir. Böylelikle eseri değiştirip geliştirmiş ve esere orijinal bir özellik kazandırmıştır. Muradnâme'de öğütlerini verirken atasözleri kullanmanın yanında şair; hadis ve ayetlerden de yararlanmıştır. 51 bابتan oluşan eser gündelik hayata dair pek çok konuda öğütler içermektedir (Ceylan, 1997: 48-51).

Amil Çelebioğlu 1978 yılında Muradnâme üzerine bir makale yazmıştır. Bu çalışmasında Muradnâme'nin Kabusnâme'nin çevirisi olduğunu tespit etmiştir. Muradname üzerine yapılan diğer çalışmalar sırasıyla şunlardır:

Bayat, A. H.(1990). “Bedri Dilşâd ve Muradnâme’de(631/1427) Tababet”. **Tıp Tarihi Araştırmaları, History of Medicine Studies**, (4), 61–69.

Ceyhan, A. (1994). **Bedri Dilşâd'ın Murâd-Nâme'si**(Yayımlanmış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Feyzioğlu, N. (2008). “Murad-nâme’de Yer Alan Atasözleri”. **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. 2(12), 351–365).

Sezikli, U. (2016). “Fihrist Bir Eser Murad-nâme’de Mûsikî”. **İnternational Journal Of Eurasia Social Sciences**, 8(26), 126–149.

Yaylı, G. (2019). **Bedri Dilşâd'ın Murad-Nâme'si: İnceleme ve Söz Dizini**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

3.2. GÜVÂHÎ'NİN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

Hayatı ve Sanatı

Güvâhî'nin doğum ve ölüm tarihi ile ilgili kaynaklarda malumat yoktur. Şair üzerine araştırmalarını yürüten araştırmacılar ölüm tarihi ile ilgili farklı çıkarımlarda

bulunmuşlardır. Fakat Pendnâme adlı eserin 1526 yılında yazıldığı bilgisi göz önüne alındığında şair 1526 yılı ve sonrasında vefat etmiş olmalıdır (Eke, 2009: 5). Pendnâme'nin yazılış tarihinin 1526 alınmasının sebebi Fuat Köprülü'nün kendi kütüphanesinde bulunan bu eserin nüshasında yukarıda bahsi geçen tarihin eserin yazılış tarihi olarak zikredilmesindendir (Hengirmen, 1983: 13). Ayrıca Geyveli olduğuna dair kaynaklarda bilgiler yer almaktadır. Katip Çelebi de Güvâhî'nin asıl adının Mehmet, babasının adının ise Abdullah olduğunu söylemiştir.

Güvâhî'nin mesleği ile ilgili birbiriyle çelişen bilgiler de vardır. Kimi kaynakta onun ticaretle uğraştığına dair bilgi yer alsa da tezkirelerde sipahilik yaptığı söylenmektedir. Tezkirelerde yer alan bilgi ile Pendnâme adlı eserinde geçen bilgi ile örtüşmektedir. Pendnâme'de de şair kendisinin sipahi olduğunu şu beyitle ifade etmektedir (Eke, 2009: 993)

Dimediler sipâhidür bu kişi

Değül ednâlara benzer gidişi

Tezkirelerde Pendnâme dışında *Kenzü'l-bedâyi* adlı eserinin varlığından söz edilmişse de yapılan çalışmalarda bu esere rastlanılmamıştır. Divan şairlerinden Latîfî, Güvâhî'den bahsederken nasihat etme maksadıyla atasözlerini nazma aktardığına değinmiştir. Ayrıca şiirlerini incelikten uzak görmektedir (Hengirmen, 1983: 16). Pendnâme'si incelendiğinde bu eserde Arapça başlıkları kullanmayı yeğlemesi ve beyitlerde yer yer Farsça kelimelere yer vermesi şairin Arapça ve Farsça bildiğini bize göstermektedir (Eke, 2009: 995).

Eserleri

Şairin Tazarrunâme, İbretnâme, Gurbetnâme ve Pendnâme olmak üzere dört eseri vardır.

1)Tazarrunâme

Güvâhî'nin yazdığı ilk eserdir. Tazarrunâme 542 beyitten oluşmaktadır. Eser ile ilgili iki önemli çalışma yapılmıştır. Birinci çalışma 2012 yılında Hasan Güntekin tarafından yapılan makale çalışmasıdır. İkinci çalışma ise yine 2013 yılında Sezer Özyaşamış Yaşar tarafından yapılan makale çalışmasıdır (Demirkazık, 2022: 99).

2)İbretnâme

117 beyitten oluşan bu eser mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır (Erenoğlu, 1997: 4). İbretnâme’de dünya hayatının geçici olduğuna vurgu yapılarak insanların ahiret için hazırlık yapmaları gerektiği ifade edilir.

Bu eser ile ilgili ilk çalışmayı Mehmet Hengirmen yapmıştır. Hengirmen, 1977 tarihinde yazdığı yüksek lisans tezinde Güvâhî’nin hayatı, sanatı ve Güvâhî’nin eserleriyle ilgili bilgi verdiği yüksek lisans tezinde bu eserin de tam metnine yer vererek eser üzerinde çalışma yapmıştır.

Eser ile ilgili ikinci çalışmayı ise Hacı İbrahim Demirkazık yapmıştır. Demirkazık, 2022 yılında yayımladığı makalesinde İbretnâme’nin şekil ve muhtevasına değinmiştir. Ayrıca eserin bilinen yedi nüshasından hareket ederek İbretnâme’nin edisyon kritiğini yapmıştır (Demirkazık, 2022: 97).

3)Gurbetnâme

396 beyitin yer aldığı bu eser mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır (Erenoğlu, 1997: 4). Gurbetin zorluğuna değinen bu eser tasavvufi mahiyette yazılmıştır (Demirkazık, 2022: 45).

Mehmet Hengirmen 1977 tarihinde yazdığı yüksek lisans tezinde Güvâhî’nin hayatı, sanatı ve eserleriyle ilgili bilgi verdiği yüksek lisans tezinde bu eserin de tam metnine yer vererek eser üzerinde çalışma yapmıştır.

Hacı İbrahim Demirkazık’ın Gurbetnâme’yi şekil ve içerik olarak incelediği 2022 yılına ait bir makale çalışması vardır.

4) Pendnâme

Mesnevi nazım şekliyle yazılan eser mefâilün / mefâilün / feûlün vezniyle yazılmış olup 2133 beyitten oluşmaktadır. Pendnâme’de çokça imâle vardır. Bunun sebebi ise çok sayıda atasözünün yapısıyla oynamadan nazma uyarlamaya çalışmasıdır. Atasözlerini kullanmadığı beyitler de aruz kusurlarının az olması bu düşüncüyü desteklemektedir. Pendnâme’de konu başlıklarını Arapça olarak vermiştir. Konu başlıkları dışında çok fazla yabancı sözcük kullanmadığı tespit edilmiştir (Eke, 2009: 995).

Aşık Çelebi, Hasan Çelebi, Latîfi, Beyanî gibi şairler tezkirelerinde Güvâhî'nin Pendnâme'sini Yavuz Sultan Selim'e sunduğu iddiasında bulunmuşlardır. Oysa eser incelendiğinde sadece bir beyitte Yavuz Sultan Selim'e şairin değindiği görülür. Sözü geçen beyitte de Kanuni Sultan Süleyman'ın babası olma yönüyle beyitte yer almıştır. Bu beyit dışında eserde 5 beyitinde Kanuni Sultan Süleyman'ın adı zikredilmekte ve onun ile ilgili olaylar anlatılmaktadır. Bu bilgiler hareket noktası kabul edildiğinde Pendnâme'nin Kanuni'ye sunulduğu sonucuna ulaşılır (Hengirmen, 1983: 15).

Pendnâme adlı eser incelendiğinde mesnevi geleneğine uygun biçimde yazıldığı görülmektedir. Eser Tanrı'ya, Hz.Muhammed'e ve dört halifeye övgü ile başlamaktadır. Bu bölümlerden sonra hikayeler ve fıkralar anlatılarak atasözleri ile öğüt verilmektedir. Atasözleri ile anlatılacak hikaye arasında konu birliğinin olduğu görülmektedir. Klasik Türk edebiyatında anlatılan hikayeler çoğunlukla soyut konular olmasına rağmen Güvâhî eserinde kendi başından geçen olayları yer yer kişi ve yer adı vererek anlatmış, hikayelerini böylelikle somutlaştırmıştır. Pendnâme'de 60 hikaye ve fıkra yer almaktadır. Pendnâme'de Aisopos(Ezop) tarzında yazılmış hikayeler de yer almaktadır. Bu konuyla ilgili şairin Aisopos(Ezop) hikayelerini İstanbul'da yaşayan Rumlardan öğrendiği rivayet edilse de bu bilginin kesinliği ile ilgili kaynaklarda malumat yoktur (Hengirmen, 1983: 18-19).

Ferîddüddin Attâr'ın Pendnâme adlı eseri Türk edebiyatındaki şairler tarafından çokça tercüme edilmiştir. Güvâhî'nin eserinin de Attâr'ın tercümesi olduğu yönünde düşünceler mevcuttur. Fakat Güvâhî'nin Pendnâme adlı eseri incelendiğinde şairin tecrübe ettiği olayları gerçekçi bir bakış açısıyla ele aldığı görülmektedir. Ele alınan olaylar kısa hikayeler, fıkralar ile anlatılarak atasözleriyle desteklenmiştir. Pendnâme'de devlet adamları ve Nasreddin Hoca gibi önemli Türk büyükleri ile ilgili olaylara yer verilmiştir. Olayların deyim ve atasözleriyle desteklenmesi ile eser yerli bir hüviyete bürünmektedir (Eke, 2009: 994).

Pendnâme deyim ve atasözleri bakımından oldukça hacimli bir eserdir. Dehri Dilçin Güvâhî'nin atasözlerini nazma aktarmadaki ustalığında söz etmiş, Pendnâme'nin de atasözleri ve deyimler bakımından eşi benzerinin olmadığını söylemiştir. Pendnâme'deki deyim ve atasözleri üzerinde yapılan çalışmalarda kaynaklarda da yer aldığı tespit edilen 450 atasözü yer almaktadır. Ayrıca karşılığı bulunmayan 50 atasözü de tespit edilmiştir (Hengirmen, 1983: 12-13).

Mehmet Hengirmen, 1977 yılında Güvâhî ile ilgili yüksek lisans çalışması yapmış ve bu esere çalışmasında yer vererek bu esere yer vermiştir. Mehmet Hengirmen, 1983 yılında ise Pendname'deki deyim ve atasözlerinin tespitini yaptığı bir kitap yayınlamıştır.

Yukarıda bahsi geçen çalışmalar dışında Pendname ile ilgili şu çalışmalar da yapılmıştır:

Erenoğlu, D. (1997). **Pend-Nâme Güvâhî : Dil İncelemesi**(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erenoğlu, D. (2007). "Güvâhî'den Günümüze Atasözleri ve Deyimler", **Turkish Studies, İnternational Periodical For The Languages,Literature and History of Turkish or Turkic**, 2(4), 1150-1167.

Eke, N. (2009). "Güvahi'nin Pendnamesi'ndeki Bir Hikayet İle La Fontaine'nin Bir Masalının Mukayesesi". **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (39), 989-1010.

Kalkandelen, A. H. (2015). "Pendnâmeler Işığında İnsânî Değerler". **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (43), 286-305.

Kutlu, H. İ. (2019). "Güvâhî'nin Pend-Nâme'sini İdealist Eğitim Felsefesi Bağlamında Okumak". **Başkent Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2(6), 328-335.

Koyuncu, F. (2019). "Güvahi'nin Pendnamesi'ndeki Bazı Fütüvvet Değerleri". Ahmet Gökbil. **4. Uluslararası Ahilik Sempozyumu**.Kırşehir: Neyir Matbaacılık, 248-257.

3.3. NEV'ÎZÂDE ATÂYÎ: HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

1. Hayatı Ve Sanatı

XVII. yüzyılda yazdığı mesnevilerle tanınan ve yüzyılın önemli şâirlerinden biri olan Nev'îzâde Atâyî 991/1583 yılında İstanbul'da doğmuştur. XVI. yüzyılın önemli divan şairlerinden biri olan Nev'î'nin mahtumudur. Asıl adı Ataullah olan şair, Nev'îzâde Atâyî olarak şöhret bulmuştur. Şair, ilk eğitimini babasının yanında almıştır. Babasının kendisi için önemini şu şekilde ifade etmiştir. (Yelten, 2017 : 4)

Anın feyzidir dilde olan Güher

Hem üstâddır bana ol hem peder

N'ola pîşvâ bilsem ol ârifi

Ol Câmî-i asr idi ben Hâtîfî

Şair, on beş yaşına geldiğinde ilk öğretmeni olan babasını kaybeder. Babasının vefatı sonrasında şairi seven bazı âlimler, Atâyî'yi himaye edip tahsiliyle ilgilenmişlerdir. Atâyî ilk önce medrese ilimlerini öğrenmiştir. Medrese ilimlerini öğrenmeye devam ettiği sürede Arapçayı iyi derecede bilen Karaca Ahmed Efendi'den de ders alır. Tahsilini Ahîzâde Abdülhalim Efendi yanında tamamlar. Atâyî'nin resmi hizmete başlaması 1010/1601 yılındadır (Yelten, 2017: 6).

1014/1605 tarihinde müderrisliğe tayin edilir. Atâyî, 1017/1608 tarihinde de Lofça'ya kadı olarak atanır . Lofça'daki görevinden sonra bugün Kırklareli ilinin bir ilçesi olan Babaeski'ye kadı olarak atanır. Atâyî sırasıyla, Varna, Rusçuk, Silistre, Tekfurdağı, Hezargrad, Tırnova, Tırhala, Manastır ve Üsküp'te de kadı olarak görev yapar (Yelten, 2017 : 4). Kendisi ile ilgili yapılan çalışmalardan edinilen bilgiye göre Atâyî' tasavvufi da ilgilenmiştir. Celvetiyye tarikatının kurucusu olan Aziz Mahmud Hüdâyî' nin müridlerinden olmuştur (İpekten, 1991 : 41).

1044/1635 yılı başlarında Üsküp'teki kadılık görevine son verilince şair İstanbul'a tekrar gelmeye karar verir. İstanbul'a geldikten kısa bir süre sonra şair vefat eder. Atâyî, İstanbul Fatih'te yer alan Şeyh Vefa Türbesi'nde babasının mezarının yanına gömülür (Yelten, 2017: 7).

Atâyî üretkenliğiyle bilinen bir şairdir. Bunu yazdığı -daha çok mesnevi türü olan- eserlerin sayısından kolaylıkla anlayabiliyoruz. Atâyî, niteliksiz bir şair değildir, bütün eserlerini bir ihtiyaç sonucu kaleme almıştır. Divan ve Hamse' sinde yaşadığı asrın olumlu veya olumsuz bütün olaylarına dair izler yer alır (Kortantamer, 1997: 458).

Atâyî'nin; şiirin olmazsa olmazı olan vezin, kafiye ve redifte titiz bir şair olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır . Şiirlerinde çokça imâlele yapmıştır. Türkçe kelimeleri kafiye ve redif oluşturmak için kullanır, mesnevileri dil bakımından zengin bir kelime kadrosuna sahiptir. Halkın kullandığı birçok atasözü ve deyimleri mesnevilerinde kullanmıştır. Atâyî, Türkçeye bağlı olan ve bu dili seven bir şairdir. Çağdaşlarına nazaran arkaik Türkçe kelimeleri çokça kullanması, İstanbul Türkçesine eserlerinde yer vermesi bu bağlılığın tezahürüdür. Mesnevilerinde gerçek hayattan şahıslara yer veren şair tarihî ve efsanevî şahıslara da yer vermiştir (Kortantamer, 1997: 459).

2.Eserleri

Nev'îzâde Atâyî'nin hem manzum hem de mensur olacak şekilde birçok eser yazmıştır.

A) Manzum eserleri

1. *Divan*: Birçok kütüphanede nüshaları olan mürettep bir eserdir. Divanında 1 mensur dîbâce, 1 mi'râciye, 31 kaside, 1 muaşşer, 3 tahmis, 3 müseddes, 2 mi'râciye ve 299 gazel bulunur (Yelten, 2017 : 5). Bu eser ile ilgili şu çalışma yapılmıştır:

Karaköse, S. (1994). *Nev'i-Zade Atâyî Divanı Kısmi Tahlili-Metin*(Yayımlanmış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

2. *Hamse*: Atâyî'nin edebiyatımızda hamsesiyle öne çıkmış bir şairdir. Hamsesinde bulunan mesneviler aşağıda gösterilmiştir:

a) *Sâkînâme (Âlemnümâ)*: Atâyî, bu mesnevisini 1026/1617 yılında Silistre'de yazmıştır. Şarap, şarap meclislerini konu edinen bu eserde , yerel unsurlara şair tarafından çokça temas edildiği görülür. Mesnevide feûlün / feûlün / feûlün / feûl vezni kullanılmıştır (Yelten, 2017 : 5) Bu eserle ilgili şu çalışma yapılmıştır:

Nev'î-zâde Atâyî. (2009). *Sâkînâme(1.Baskı)*. Muhammet Kuzubaş(haz.). Samsun: Etüt Yayınları.

b) *Nefhatü'l-ezhâr*: Dinî ve ahlâkî mahiyette yazılan bir mesnevidir. Mesnevide müfteilün / müfteilün / fâilün aruz kalıbı kullanılmıştır. Eser üzerinde şu çalışmalar yapılmıştır:

Kuzubaş, M. (2003). *Nev'îzade Atâyî'nin Nefhatü'l-Ezhar Adlı Mesnevisinin Metin, Biçim ve İçerik Bakımından İncelenmesi*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yerlikaya, A. (2014).*Nev'î-zâde Atâyî'nin Üç Mesnevisinde Cinsel Söylemler ve İktidar İlişkileri*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yalçınkaya, Ş. (2018). “Nev'î-zâde Atâyî'nin Nefhatü'l-Ezhâr Mesnevisindeki Mevsimler”. *Turkish Studies*, 12/13, 713–725.

c) Sohbetü'l-ebkâr

Atâyî, Molla Câmî tarafından kaleme alınan “Sübhatü'l-ebrâr” adlı mesneviyi örnek olarak “Sohbetü'l-ebkâr” adlı eserini vücuda getirmiştir. Eser, fâilâtün / fâilâtün / fâilün vezniyle yazılmış olup 3200 beyit ve 40 sohbetten oluşmaktadır. Sosyal ve ahlâkî konularda nasihatler veren bu eser 1626 yılında Yunanistan’ın Tırhala şehrinde tamamlanmıştır. Farklı devlet adamlarına methiyeler içeren eserin kime sunulduğu bilinmemektedir (Kortantamer, 1997: 459). Bu eserle ilgili şu çalışmalar yapılmıştır:

Yerlikaya, A. (2014). **Nev’î-zâde Atâyî’nin Üç Mesnevisinde Cinsel Söylemler ve İktidar İlişkileri**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Nev’î-zâde Atâyî.(2017). **Sohbetü'l- Ebkâr**(1.Baskı). Muhammet Yelten(haz.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Kayaokay, İ. (2018). “Nev’î-zâde Atâyî’nin Sohbetü'l-Ebkâr Mesnevisinde Yer Alan Kıyâfet-nâme Üzerine”. **Eurasian Academy Of Sciences Social Journal**. 18, 53–64.

Doğu, A. (2022). **Nev’î-zâde Atâyî’nin Hamsesi ve Resimleri**(Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

d)Heft Hân

Atâyî’, bu eserini Şair Nizamî’nin Heft Peyker adlı eserine nazire olarak yazmıştır. Tasavvufî özellik taşıyan bu eserle ilgili 1974 yılında Turgut Karacan tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır.

e)Hilyetü'l-efkâr

Atâyî’nin bu eserinin tam metni henüz bulunmuş değildir. Bu eserin münacat ve naat gibi kısımları Agâh Sırrı Levend tarafından neşredilmiştir. Eserin sadece bir bölümü bulunmuş olsa da bu mesnevinin varlığı kabul edilmektedir.

3. Hezliyyat

Toplu yazmalarda ve bazı divanların sonunda hezliyat bulunmaktadır. Bu eser üzerinde şu çalışmalar yapılmıştır:

Donuk, S. (2015). “Nev’î-zâde Atâyî’nin Hezliyat’ı”**Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, (39), 70–110.

B. Mensur Eserler

1)Hadâ’ikü’l-hakâ’ik fi tekmileti’ş-şakâ’ik

Edirneli Mecdî Efendi, Taşköprü-zâde’nin biyografik mahiyette olan Şakâ’iku’n-nu’mâniye adlı Arapça eserini Türkçeye tercüme etmiştir. Atâyî de bu tercüme esere eklemeler yaparak eseri genişletmiştir. Atâyî’nin bu eserinde Kanuni Sultan Süleyman ile 4. Murad’a kadar olan dönemde yaşayan önemli kişilerin hayatını anlatmakla birlikte bahsi geçen sürede yaşanan önemli olaylara da yer vermektedir. Bu eser ayrıca Atâyî’nin en önemli eseri olarak da bilinmektedir. Bu eser üzerinde şu çalışmalar yapılmıştır:

Donuk, S. (2015). **Nev’î-zâde Atâyî: Hadâ’ikü’l-hakâ’ik fi tekmileti’ş-şakâ’ik(İnceleme-Metin)**(Yayımlanmamış Doktora Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şahin, D. K. (2022). “Hadâ’ikü’l-hakâ’ik fi tekmileti’ş-şakâ’ik ‘ta Eser Üzerine Bilgi ve Değerlendirmeler”**Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi**, (8), 166–199.

2)El-kavlü’l-hasen fi Cevâbi’l-lisân

Arapça olarak kaleme alınan bu eser bir fıkıh kitabıdır.

3)Münşeât

Devrin önemli devlet adamlarına yazılan 8 mektuptan oluşan bir eserdir.

4) Zeyl-i Siyer-i Veysî

Uhud Muharebesi’ni de konu edinen Veysî’nin siyerine Atâyî’nin yazdığı bir zeyldir. Fakat bu eser bulunamamıştır.

5)Tûti-nâme Tercümesi

Farsçadan Türkçeye çevrilen tercüme bir eserdir. İbrahim Sona, 2012 yılına ait Türk edebiyatındaki Tûtinâme Hikâyeleri adlı doktora çalışmasında bu eseri de incelemiştir.

2.4. SEYYİD MEHMET EMÎRÎ'NİN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

Hayatı ve Sanatı

Diyarbakırlı Emîrî olarak bilinen Seyyid Mehmet Emîrî Diyarbakır'da doğmuştur. İsmi'nin başında seyyid kelimesinin kullanılmasının sebebi Hz. Muhammed'in soyundan gelmesindendir. Şeyhî Mehmet Efendi Vakâyiü'l-Fuzalâ adlı eserinde Emîrî'den bahsetmesi onun ününden kaynaklanmaktadır. Emîrî'nin vefat etmesinden yaklaşık 50 yıl sonra dahi yazılan eserlerde onunla ilgili bilgilerin yer alması onun iyi bir şair olmasından kaynaklanmaktadır.

Yaşamı boyunca Diyarbakır'dan başka bir şehirde yaşamadığı bilinmektedir. Babasından kalan serveti sayesinde yoksullara çokça yardım etmiştir. Emîrî'nin bu özelliği, yaşadığı dönemde insanların dilinden düşmemiştir. Bir asrı geçkin ömür süren Emîrî'nin 1724 yılında vefat etmiştir. Emîrî'nin ölümüne dair şöyle tarih düşürülmüştür (Kaplan, 2012: 73).

Cevlângehi oldı bâg-ı lâhût

Târîhi denildi terk-i nâsût

Emîrî'nin sanatıyla ilgili bilgilere bazı şairlerin tezkirelerinde rastlamaktayız. Tezkirelerde şairin şiiriyle ilgili olumlu görüşler yer almaktadır. Safâyî tezkiresinde Emîrî'den şöyle söz etmektedir:

*Evâ'il-i hâlinde tahsîl-i dest-mâye-i irfân ile asrın şu'arâsı zümresine dâhil olmagla
gerçekden şâ'ir-i mâhirdir*

Şeyhî Mehmet Efendi *Zeyl-i Şekâyık* adlı eserinde Emîrî'nin vefatıyla ilgili birkaç bilgiye ve halâs redifli gazeline yer vermiştir. Emîrî'den bahseden bir diğer şair ise Emîrî'nin 19. yüzyılda yaşamış torunu Ali Emîrî Efendi'dir. Ali Emîrî Bey görev için gittiği Yemen ve Selanik'te de dedesinin şiirlerinin okunduğunu söylemiştir.

Eserleri

Emîrî'nin iki eseri bulunmaktadır. Bunlar: Divan ve Nasihâtname adlı eserleridir.

1)Divan

Şairin mürettep bir divanı bulunmamaktadır fakat 19. yüzyıl şairlerinden Ali Emiri tarafından şiirleri divançe haline getirilmiştir. 399 beyitten oluşan eser Millet Kütüphanesi manzum eserler bölümünde 40 numarada kayıtlıdır.

2)Nasihatnâme

Emîrî eser boyunca oğluna hitap etmekte ve yaşamında elde ettiği tecrübelerden yola çıkarak ona öğütler vermektedir. Nasihatnâme 145 beyitten oluşmaktadır. Emîrî eserinde açık, anlaşılır bir dil kullanmıştır. Yer yer mahalli söyleyişlere de yer verdiği görülmektedir. Eserinde mizaha yer veren şair eserini yeknesaklıktan kurtararak nasihatnamenin sürükleyici olmasını sağlamıştır. Eserin tespit edilebilen dört nüshası vardır. İlk nüsha Milli Kütüphanesi Türkçe yazmaları A 2669/138B-140a' da kayıtlıdır. İkinci nüsha Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Manzum eserler 860/4b-8a' da kayıtlıdır. Üçüncü nüsha Milli Kütüphanesi Ali Emîrî Manzum eserler 40' ta kayıtlıdır. Son nüsha ise Türk Dil Kurumu Kütüphanesi A/362' de kayıtlıdır. Nasihatnamede erken yaşta evlenmenin zararları, kadınların giyim - kuşam merakı, erkek kardeşlerin aynı evde yaşamalarının yol açacağı sorunlar, cömertlik, cahil kimselerden uzak durulması gerektiği, keyif verici maddelerin insana vereceği zararlar gibi konular işlenmiştir. Bu konular çerçevesinde şair öğütler vermiştir (Kaplan, 2012: 73-76). Mahmut Kaplan'ın bu eserle ilgili bir makele çalışması vardır.

2.5. SÜNBÜLZÂDE VEHBÎ HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

Hayatı ve Sanatı

Asıl ismi Mehmet olan Sünbülzâde Vehbî Maraş'ta dünyaya gelmiştir. Sünbülzâdeler ailesine mensup olup Vehbî'nin babası şair Reşid Efendi'dir. Vehbî'nin ne zaman doğduğu kesin olarak bilinmemektedir. 1203/1788-89 yılında yazdığı kasidede: "Yetmiş yetmiş bu sinn ü sâl ile bu hâl ile /Üstüne etfâl çıkmak lââyık u ahrâ mıdır" beyitinde yetmiş yaşında olduğunu dile getiren şairin 1133/1720-21 yılında doğduğu tahmin edilmektedir (Beyzadeoğlu, 1994: 11-12).

Çocukluğunda ve gençliğinde Maraş'ta bulunan şair, burada bulunduğu sürede medrese tahsilini tamamlar. Maraş'tan sonra İstanbul'a gelen Vehbî, burada önemli kişilere şiirlerini sunar. Asıl adı Mehmet olan şaire, şair Seyyid Vehbî'nin tarafından Vehbî adı verilir. Böylelikle şair Vehbî ismiyle tanınmaya başlar (Beyzadeoğlu, 1994: 12).

Şair Vehbi, kadılık görevine başlamadan önce bir süre hocalık da yaptığı bilinmektedir. Şair, sohbetlerine katıldığı âlimler ve devlet ricalinin aracılığıyla zor da olsa çalıştığı Rumeli Kaleminden kadılığa tayin edilmiştir (Civelek 2000; 277). Şairin kadılık görevini yaptığı kesin olarak bilinse de kaynaklarda bu yıllara dair pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Şair Vehbî'nin edebi yönü çok güçlüdür. Kendisine yazması için verilen birçok önemli devlet belgesini büyük bir titizlikle yazması sonucu güçlü ve titiz iki devlet adamının; Yenişehirli Osman Efendi ve Reis-ül Küttab İsmail Efendi'nin dikkatini çekmeyi başarmış, bu önemli devlet adamlarının himayelerine girmeyi başarmıştır. Daha sonra bu iki şahıs, şairin çalışmalarını Sultan III. Mustafa'nın görmesini sağlamışlar ve böylece şaire 1182 (1768) Rus seferi esnasında, Râif İsmâil Efendinin reis-ülküttablığında hükümdar tarafından *hâcegânlık* görevi verilmiştir (Küçük, 2010: 9).

Şair, yedi yıl müderris olarak görev yapmıştır. I. Abdulhamid döneminde Bağdat valisi Ömer Paşa ile İran hükümdarı Kerîm Han Zend arasında anlaşmazlık peyda olmuştur. Bu anlaşmazlığın giderilmesi için İran' a bir grup delege gönderilmesine karar verilir. Farsçayı çok iyi derecede bilmesi sebebiyle Vehbî de gönderilen delegeler arasında yer alır. İran'dan döndükten sonra padişaha anlaşmazlığın sebebinin yer aldığı bir yazı yazmıştır. Padişaha gönderdiği yazıda bu anlaşmazlığın sebebi olarak Ömer Paşa'nın yaptığı hataları göstermiştir. Bu yazıdan haberdar olan Ömer Paşa ise Vehbî'yi Kerim Han ile dostlukları sebebiyle devletin menfaatlerini hiçe saydığını padişaha bildirmiştir. Bunun üzerine I. Abdulhamid Vehbî'nin idam edilmesine karar vermiştir. İdam edileceğini haber alan şair, kıyafet değiştirip Bağdat'tan kaçıp İstanbul'a gelerek burada bulunan bir arkadaşının evinde saklanmıştır. İstanbul'dayken yazdığı *Tannâne* adlı kasidesi sevenleri tarafından padişaha ulaştırılmıştır. Bu kasideyi okuyan padişah Vehbî'yi idam etmekten vazgeçmiştir. (Küçük, 2010: 9).

İran'da yaşadığı süre boyunca toplum tarafından uygunsuz kabul edilen davranışlarının ortaya çıkmasıyla şair büyük bir itibar kaybına uğramıştır. Bu itibar kaybı şairin uzun bir süre işsiz kalmasına sebep olmuştur. Daha sonra dönemin Sadrazamı Halil Hamid Paşa'nın kendisine yardım etmesiyle Vehbî kadılık görevine dönmüştür (Beyzadeoğlu, 1994: 13).

Uzun süre çeşitli yerlerde kadılık görevini yapan Vehbî, son olarak Manastır ve Bolu'da kadılık görevini yerine getirmiştir. Buralardaki görevini tamamlayıp İstanbul'a

dönen şair, nikris hastalığına yakalanmıştır. 1224 / 29 Nisan 1809 tarihinde vefat etmiştir (Beyzadeoğlu, 1991: 8–10).

Vehbî'nin yetiştiği dönem Klasik Türk şiirinin iyi şairler yetiştirmede olduğu bir dönemdir. İyi şairlerin yetişmemesi Vehbî'nin yaşadığı dönemde ön plana çıkmasını sağlamıştır. Edebî yönünün güçlü olması, şiir diline hakim olması onu ön plana çıkaran özellikler olsa da zevk, his, hayal yönüyle büyük bir şair olmadığı yönünde görüşler mevcuttur. Şaire çağdaşları tarafından *sultanu's-şuara*, *şeyhu'sşuarâ* unvanı verilmiş olsa da son dönemde Türk edip ve şairleri, Vehbî'nin soğuk ve yapmacık bir şair olduğunu ifade etmişlerdir. Ziya Paşa onun için “Benzer kokusuz güle cebelde / Söyler sözü ilim kuvvetinde” demektedir (Beyzadeoğlu, 1994: 14–16). Ancak batılı araştırmacı Gibb, Ziya Paşa'ya katılmamakta, Vehbî'nin gazellerinin alışılmışın dışında, yeni ve tasvirimsi hayallerle süslü olduğunu belirtmektedir. Tanzimat dönemi şairlerinden biri olan Muallim Naci'ye göre iyi şiir yazmak hüner işidir. Bu hüner ise Allah tarafından verilmektedir. Sümbülzâde Vehbî, sanatlı söz söylemesine rağmen Muallim Naci'ye göre onun şiirleri duygudan ve derin mana taşımaktan uzaktır. Sümbülzâde Vehbî, şair Nedim gibi şiirlerinde İstanbul'a yer vermiş olsa da Vehbî'nin İstanbul'u anlattığı şiirler coşkudan ve histen uzaktır. Nedim'in şiirlerine nazireler yazan Vehbî, Nedim'in şiir tarzından etkilenmiş ve onu taklit etmiştir. Bu taklit mahallileşme akımının etkisiyle yazdığı şiirlerde de görülür. Eğlenceye düşkünlüğü ile bilinen şair, bu özelliğini şiirlerine de taşımıştır. Ayrıca şiirlerinde ahlâk dışı söylemler de yer almaktadır. (Beyzadeoğlu, 1994: 14–16). Vehbî'nin şiirlerinde Nâbi'nin şiirlerinde olduğu gibi didaktik bir söylem hakimdir (Beyzadeoğlu, 1994: 14–16).

Tanzimat şairlerinden biri olan Muallim Naci, Vehbî ile Nefî'nin bazı kasidelerini karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırma neticesinde Vehbî'nin kasidelerini Nefî'ninkine göre soğuk ve basit bulmaktadır. Banarlı ise Vehbî'nin sadece bir mesnevi şairi değil, kendi döneminde ona *reisü 'ş-şairan* unvanı verildiğini belirtir. Ayrıca Vehbî'nin divanında, teknik ve estetik değerleriyle takdir görmüş şiirlerinin olduğunu söylemektedir, fakat bunun yanı sıra yine de Vehbî'nin büyük şair olarak kabul edilmediğini belirtir. Ziyâ Paşa ise onun kaside ve gazellerini dağda yetişmiş kokusuz güle benzetmiştir (Civelek, 2000: 281).

Vehbî'nin şairliğiyle alakalı bu olumsuz görüşlere karşı çıkan A. Canip Yöntem, şair ile ilgili şunları söylemektedir: Çağdaşları ona *müntehab-ı mecmua-yı şuara*, *sahib-i divan-ı memleket-i bülega* vasıflarını verdikleri gibi Üçüncü Sultan Selim asrında da eserlerinin cümle indinde muteber ve birer yadigâr-ı makbul ve ber-güzar-ı müftehar (herkes tarafından

değer verilen birer makbul yadigâr ve iftihar edilen bir hatıra) olduğunu haber veriyorlar. Zevk ve tenkit âleminde, gönül kimi severse, güzel odur diyebiliriz; fakat devrinde ve devrinden sonra uzun yıllar bütün edebî mahfillerde (toplantı yeri), hatta tedris (ders verme) sahasında, mühim mevki kazanmış bir adama, edebiyat tarihiyle uğraşanlar lakayt kalamazlar (Yöntem, 1946: 81).

Eserleri

1 -Divan:

Vehbî'nin bu eseri araştırmacılar tarafından hacimli divanlar arasında gösterilir. 1205 yılından sonra yazdığı şiirleri, gazelleri ve tarihleri bu divanda yer alır. 1837 yılında neşredilen bu eserin başlarında bir Farsça divançe yer alır. Divançenin yanında Arapça kasideler de eserin başlarında yer almaktadır (Beyzadeoğlu, 1994: 16–22). Eser ile ilgili şu çalışmalar yapılmıştır:

Yenikale, A. (2012). **Sünbülzâde Vehbî Divânı(1.baskı)**. Kahramanmaraş: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları

Gülüm, E. (2014). “Sünbülzâde Vehbî Divanı’nda(Sünbülîstân) Kozmik Unsurların Kullanımı”. **Turkish Studies**, 9(9), 519–546.

Kara, M. (2015). **Sünbülzâde Vehbî Divânı’nda Maddi Kültür Unsurları ve Toplumsal Hayat**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öntürk, T. (2016). “Sünbül-zâde Vehbî Divanı’nda Şiir ve Şair ile İlgili Düşünceler”. **İdil Dergisi**, 5(26), 1743–1762.

Güler, M. (2019). **Sünbülzâde Vehbî Divânı’nda Tarihi-Mitolojik Şahıs ve Unsurlar**(Seminer). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

2-Tuhfe-i Vehbi:

Vehbî tarafından manzum olarak kaleme alınan bu eser Farsça- Türkçe sözlük kitabıdır. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Vehbî, oğlunun ve Sadrazam Halil Hamid Paşa’nın çocuklarının Fars dilini öğrenmeleri amaçlayarak bu eserini vücuda getirmiştir. Eser bir ders kitabı olarak Fars dilinin öğretilmesi maksadıyla medreselerde kullanılmıştır (Beyzadeoğlu, 1994: 16–22).

Bu eser üzerine Çetin Pekacar lisans tezi yazmıştır. Atabey Kılıç *Türkçe - Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-yi Vehbî* adlı çalışmayı yapmıştır. Eser üzerinde yapılan diğer çalışmalar sırasıyla şunlardır:

Külekçi, N. ve Karabey, T. (1990). **Tuhfe(Türkçe-Farsça Manzum Sözlük)**(1.baskı). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Alkan, M. (2008). **Mecmû'a Milli Kütüphane 2727[Sübha-i Sıbyân, Tuhfe-i Şâhidî, Tuhfe-i Vehbî, Aruz Risalesi vs.](İnceleme – Metin – Sözlük – Tıpkıbasım)**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirci, İ. (2012). **Tuhfe-i Vehbî**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

3)Nuhbe-i Vehbî:

Arapça - Türkçe olarak yazılan manzum bir sözlüktür. Bu eser 1948 beyti ihtiva etmektedir. Eser üzerinde şu çalışmalar yapılmıştır:

Civelek, Y. (2000). “Sünbülzâde Vehbî ve Nuhbe-i Vehbî Adlı Manzum Arapça – Türkçe Sözlüğü”. **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1, 275–297.

Görmez, D. (2008). **Yayaköylü Ahmed Reşid Efendi'nin Şerh-i Nuhbe-i Vehbi Adlı Eseri: İnceleme-Metin**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

4- Şevk-engiz :

Cinsel zevkten, kadın ve erkek güzelliğinden bahsedilen bir eserdir. Kadın düşkün bir erkek ile bir mahbup perestarasında geçen bir tartışmanın anlatıldığı bir mesnevidir. 64779 beyiti ihtiva eden bu mesnevinin birçok nüshası bulunmaktadır (Civelek, 2000: 285).

Şevk-engiz mesnevisi üzerinde ilk çalışmayı Mehtap Yalın yapmıştır. 2007 yılında yazdığı yüksek lisans tezinde Vehbî ile ilgili bilgiler verdikten sonra eserin biçim ve içeriğini inceleyip eserin nüshaları hakkında bilgiler vermiştir.

5-Münşeât:

Güzel yazı örneklerinin yer aldığı bu eserin bir yangında yok olduğu bilinmektedir..

6- Lutfiyye:

1205/1791 tarihinde mesnevi nazım şekliyle yazılan eser bir nasihat kitabıdır, Aruzun Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün kalıbında, 1181 beyit olarak yazılmıştır. Vehbî bu eseri oğlu Lütfullah için kaleme almıştır. Bu eserle oğlunun sosyal yaşamında uyması gereken kuralları ve hayatta izlemesi gereken yolu göstermiştir (Beyzadeoğlu, 1994: 17).

Lutfiyye'de sosyal hayatın birçok yönüne değinmiştir. Şair, sosyal hayatla ilgili öğütlerini 91 başlık altında toplamıştır. Eserde Sosyal ve ahlâki konuların yanında çeşitli meslek dalları üzerinde de durulmuş ve o meslekleri icra edenlerin eksik oldukları yönler ile ilgili bilgi verilerek meslek seçimi konusunda öğütler verilmiştir. İlimin değeri, hoca hakkı üzerine durulmuş; hadis, tefsir, kelam, fıkıh, tıp gibi ilimlerin iyi öğrenilmesini tavsiye edilmiştir. Ayrıca felsefe, geometri, kimya ve musikiye ilgi duyulmaması da eserdeki konular arasındadır (Beyzadeoğlu, 1994: 17).

Lutfiyye Türk edebiyatında çok ilgi gören ve üzerinde birçok çalışmanın yapıldığı bir eserdir. 1996 yılında Süreyya Ali Beyzâdeoğlu bu eserin metin tespiti ve açıklamasını yaparak Lutfiyye'yi akademik camiaya kazandırmıştır. Lutfiyye ile ilgili yapılan diğer çalışmalar sırasıyla şunlardır:

Kalkan, A. G. (2012). **Lutfiyye ve Hayriyye Çerçevesinde Divan Edebiyatında Çocuk Eğitimi**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yöntem, A. C. (1945). “Tarihi Aydınlatacak Eserlerden Hayriyye-Lutfiyye”. **İstanbul Kültür Dergisi**, 31–32, 6–7.

Söylemez, H. (2012). Değerler Eğitimi'nde Kullanılabilecek Bir Materyal Olarak Maraşlı Sünbülzâde Vehbî'nin “Lutfiyye” Adlı Eserinin Değerlendirilmesi. **Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu**. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi, 125–137.

Sakaoğlu, N. (1996). Lutfiyye-i Vehbî'de (18.yy) Çocuk Eğitimi İle İlgili Görüşler. **1.Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 71–96.

Güler, M. İ. (2015). **Değerler Eğitimi Açısından Lutfiyye-i Vehbî**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Sevinç, D. K. (2007). **18. Yüzyıl Şairlerinden Sümbülzade Vehbi(Lutfiyye), Bosnalı Sabit, Enderunlu Vasıf ve Nedim'in Divan ve Mesnevilerinde Atasözleri ve Deyimler**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gider, M. (2019). “Keyif Verici Maddelerden Uzak Durmanın Gerekliği: Sümbülzâde Vehbî'nin Lutfiyye Mesnevisi Örneği”. **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi**, 6(14), 23–35.

Erbay, N. (2014). “Hayriyye-i Nâbi, Lutfiyye ve Telemak Aynı Yüzyılın Farklı Kültürlerinden Çocuklara Ortak Nasihatler”, 51, 171–185.

Bilgin, A. A. (2003). “Lutfiyye”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**.7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 236–237.

2.6. DİYARBEKİRLİ AHMED MÜRŞİDÎ'NİN HAYATI,SANATI VE ESERLERİ

Hayatı ve Sanatı

18. yüzyılın önemli ilim adamlarından olan Ahmed Mürşidî (1688-1689) Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. Kendisi çocuk yaşta iken anne ve babasını kaybetmiştir. Şair dönemin çeşitli ilimlerini tahsil etmiştir. İlim tahsilini tamamladıktan sonra tasavvufa yönelmiştir. Bilecikli Uşşâki şeyhlerinden Ebu Bekir Efendi'nin tarikatına girmiştir (Çakmak, 2019: 1). Diyarbakır Yenikapı semtindeki *Mürşidî Ahmed Efendi Hanesi* olarak adlandırılan yerde ibadetlerini yapmıştır. Miladi takvime göre 1732-1733 yılları arasında hac ibadetini yerine getirdiği bilinmektedir. Hac ziyaretinden sonra ise memleketine dönerek Diyarbakır'ın Ali Pınarı Köyü'nde yaşamıştır. 1760-1761'de bu köyde yaşamını yitirmiştir. Şu an hala mezarı Diyarbakır ile bu köy arasında arasındadır. İki defa evlilik yaptığı söylenen şairin çocuklarının olup olmadığına dair kaynaklarda bir malumat yer almamaktadır (Mermutlu, 2012: 13-14).

Eserlerini sade anlaşılır bir dille yazmıştır. Arapça ve Farsça sözcükleri, sözcük gruplarını eserlerinde çok fazla kullanmamıştır. Halka olan sevgisi, halk tarafından anlaşılma arzusu onun eserlerinde arı bir dil kullanmasını sağlamıştır. Bu yönüyle ele alındığında 17. yüzyılda ortaya çıkan sadeleşme akımına ayak uydurduğu söylenebilir. Eserlerinde kafiye kullanımına önem vermiştir (Çakmak, 2019: 2-3).

Yazdığı eserlerde genellikle *Ahmed*, *Ahmedî*, *Mürşidî* isimlerini kullanmıştır. Diyarbakırlı Ali Emîrî'ye göre Mürşidî hürmet gösterilmesi gereken kişilerin başında gelmektedir.

Eserleri

Mürşidî'nin Yusuf u Züleyha, Mevlid-i Şerif ve Pendname(Ahmediye) adlı üç eseri vardır.

1)Yusuf u Züleyha

Mürşidî, halkı eğitmek ve halkı bilinçlendirmek maksadıyla bu eseri yazmıştır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan eser 2590 beyitten oluşmaktadır. Yusuf u Züleyha adlı bu eserin bilinen üç nüshası vardır. Bu nüshalar şunlardır:

1)Elazığ(Palu)nüshası

2)Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi M. Ozak 1 No:754'te bulunan nüshası

3)Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kütüphanesi(Satın Alınan Kitaplar) No:316'daki nüshası

Bu eserle ilgili yapılan çalışmalar sırasıyla şunlardır:

Kadioğlu, İ. (2005). **Diyarbakırlı Ahmedî, Yûsuf u Züleyhâ: İnceleme, Metin, Dizin, Sözlük**. Malatya: Dicle Üniversitesi

Doğan, R. (2005). **Ahmedî-i Âmidî'nin Yûsuf u züleyhâsı: Metin ve İnceleme**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sağlam, A. (2017). “Yusuf u Züleyha Mesnevisinde Anlatıcının Rolü”. **Turkish Studies**, 3(4), 155-167.

Yıldırım, Y. (2018). “Ahmedî'nin Yusuf u Züleyha'sına Dair”. **Ahmedî Sempozyumu**, Sivas: Sivas Cumhuriyet Matbaası, 133-143.

2)Mevlid-i Şerif

Hz. Muhammed'in doğumunu, anlatan bir eser yazdığı kaynaklarda yer almışsa da eserin adı dışında eserle ilgili kaynaklarda detaylı malumata ulaşamadık.

3)Pendnâme

Ahmediyye olarak da bilinen bu eser yazıldığı dönemde büyük ilgi görmüştür. Kaynaklarda adı zikredilen mesnevinin dilden dile dolaştığından söz edilmektedir. Eser, mesnevi nazım biçimi ile yazılmış olup 10.000 beyitten oluşmaktadır. Ahmediye'de Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün ve mefâilün / mefâilün / feülün olmak üzere iki çeşit vezin kullanılmıştır. Mürşidî; halkın anlayabileceği sade, anlaşılır bir dil ile eserini yazmıştır. Şair eserinde ayet ve hadislerden çokça yararlanarak öğütlerinin pekişmesini sağlamıştır. Yaşam tecrübelerinden yola çıkan Mürşidî; dünya malı, anne - baba hakkı, rızk, hırs ve tama, hükûmet, sahâvet, misafir, ihanet, fitne ve fesat, gıybet, kibir, tevazu, tevbe ve istiğfar, şükür, hamd, karı - koca ilişkileri, evlilik halleri, bekârlık halleri, şükür ve hamd, nebilerin mucizeleri, nefsin mertebeleri gibi pek çok konuda nasihat etmiştir. Ayrıca eserinde birkaç kasideye de yer vermiştir (Mermutlu, 2012: 12-16).

Ahmed Mürşidî'nin Pendnâme'si üzerine ilk olarak Agâh Güçlü çalışmıştır. Agâh Güçlü 1968 yılında Pendnâme'yi neşrederek bu eseri tanıtmıştır.

Bu eser üzerine yapılan ikinci çalışma ise M. Sait Mermutlu'ya aittir. M. Said Mermutlu bu eser ile ilgili 1996 yılında yüksek lisans çalışması yapmıştır. 2012 yılında ise Diyarbakirli Ahmed Mürşidî: Pendnâme adını taşıyan bir kitap yayınlamıştır.

Yukarıda bahsi edilen çalışmalar dışında eser üzerinde yapılan şu çalışmalar da vardır:

Yananlı, H. R. (1989). **Kitab-ı Mürşid-i Pend-i Ahmedîye**. İstanbul:Bedir Yayınları.

Türkeri, S. (1999). **Ahmed Mürşidî'nin Ahmediyesi : Tenkitli Metin, 5094 beyitten sonraki 4463 beyit**(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karpınar, B. (1999). **Ahmed Mürşidî'nin Pendname'sinin ilk 5094 Beyitinin Tenkitli çeviri yazısı ve metni**(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ağarı, Ş. U. (2012). Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî'nin Pendnâme'sinde Ayet ve Hadis İktibasları. **8. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu**(Alî Emîrî Hatırasına: Diyarbakır. 432-446.

Kılıç, A. (2014). Diyarbakırlı Ahmed-i Mürşidî'nin Pendnâme Adlı Mesnevisi ve Neşri Üzerine Notlar. **8. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu**(Alî Emîrî Hatırasına). Diyarbakır. 287-295.

Çakmak, H. (2019). **Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî'nin Pendnâmesi'nin Dil İçi Çevirisi**(Yüksek Lisans Tezi) . Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BİRİNCİ BÖLÜM

NASİHATNAMELERDE EVLİLİK ÖNCESİ DÖNEM

1.1. BEKÂRLIK OLGUSU

Son yıllarda gerek psikoloji gerek sosyoloji alanında birçok araştırmacı, bekârlık konusunda çalışmalar yapmışlardır. Bekârlık, psikoloji alanında ilk başta görmezden gelinen bir konu olmuştur. Zaman içerisinde kadının ve erkeğin ilk evlenme yaşının uzaması, modernleşme, evlenen çiftler arasında boşanma oranlarının artması, eğitimde geçirilen sürenin artması, nikâhsız birliktelikler, evliliğin tercih edilmemesi gibi sebepler hem kadın hem de erkek nüfusunda bekâr bireylerin sayısını arttırmıştır. Bekâr bireylerin sayısında yaşanan bu ciddi artış, araştırmacıların bu konuya değinmelerine sebep olmuştur (Çayır vd., 2022 : 510). Bekârlık her dönemde var olmasına karşın terminolojide bu kelimenin tanımının yer almaması araştırmacıların ilk olarak bu kavramı tanımlamalarına sebebiyet vermiştir. Sosyolojik anlamda bekârlık, evli olmayan ya da hiç evlenmemiş bireyin durumunu ifade eden bir kavramdır. Bekârlık, uzun yıllar dinî sebeplerle cinsel deneyim yaşamamış ya da hiç evlenmemiş kişileri ifade etmek için kullanılmıştır (Mağara, 2019 : 20). Feminizm hareketleri ile kadınların çeşitli haklar elde etmeleri, cinsel özgürlük konusunda değişimler yaşanması, evlilik yaşının yükselmesi, kadınların iş hayatında yer alması, boşanmaların artması, eğitim süresinin uzaması, kentleşme gibi sebepler toplumdaki bireylerin evlilik ve evlilik ile kurulan aile kurumuna bakış açısını değiştirmiştir. Bakış açısında meydana gelen bu değişim aile kurumuna alternatif birliktelik biçimlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuş ve bekâr kelimesinin tanımını zorlaştırmıştır (Tezcan, 2021 : 83).

Türkçede bekârlık “Evlenmemiş kimse veya evli olduğu halde ailesinden ayrı, yalnız yaşayan kimse” olarak tanımlanır (TDK, 2021a). Sosyolojik tanımlamaya paralel olarak Türkçede de bekâr kelimesinin tanımının yapılmasında *evlilik* olgusunun ölçüt olarak alınması dikkat çeken bir unsurdur. İngilizcede ise “Tek, her bir, evlenmemiş(kişi), yalnız olan (ebeveynlerin her biri)” anlamlarını ifade eden *single* kelimesi bekâr kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır (Cambridge Dictionary, 2021).

Yukarıda yer verilen farklı tanımların dışında günümüz toplumlarında evlenip boşanmış, eşi vefat etmiş, evli olmadığı halde bir ilişki içinde bulunan bireyler de bekâr olarak kabul edilmektedir. Bekârlık ile ilgili araştırmacıların yaptığı bütün tanımlar bize bu kavramın sınırlarının net olmadığını göstermektedir. Bu sebeple bekârlık kavramı söz

konusu olduğunda net bir tanım yapmak mümkün değildir (Çayır, 2022 : 510; Tezcan, 2021: 83).

Toplumsal açıdan bekârlık kavramına bakıldığında toplumun bekâr bireylere karşı olumlu bir bakış açısı geliştirmedeği görülür. İleri bir yaşta olup evlenmeyen bireyler , evlenip boşanan bireyler ya da dul bireyler dışlanmakta ve toplum tarafından olumsuz muamelelere maruz kalmaktadır. Ünlü sosyolog De Paulo bekârların maruz kaldıkları bu dışlanmaların ciddi bir sorun olduğunu ifade ederek buna *singlism* adını vermiştir. Toplumsal değişimler ile birlikte dünyada bekârlığı tercih eden birey sayısı fazlaca artmış ve bekâr bireyler arasında farklı birliktelik biçimleri ortaya çıkmıştır. Geçmişe nazaran günümüzde bekâr bireylere bakış açısı biraz daha normalleşmiş olsa dahi kişinin ülkesi, kültürü, cinsiyeti, dinî inancı ne olursa olsun dünyadaki çoğu toplumda hala aile kurumuna çok önem verilmekte ve evlilik gerçekleşmesi beklenen bir ilişki biçimi olarak kabul görmektedir (Çayır, 2022: 511).

Türk toplumu da evlilik konusunda dünyadaki toplumların tutumlarına paralel bir tutum sergilemiştir. Türk toplumu, evlilik yaşı gelen bekâr bireylerin toplumun ve dinî inancın belirlediği kurallar çerçevesinde evlenmelerini uygun görmüştür. Türk toplumunun bu anlayışı soyut düşüncenin somut göstergesi olan atasözü ve deyimlere de sirayet etmiştir. Evliliğin sorumluluklarından ötürü bekârlığın evlilikten daha üstün olduğunu ifade eden “ Bekârlık sultanlıktır. ” atasözü var olmasına rağmen genel olarak atasözlerimizde bekârlık istenmeyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Ergan, 1999: 1). Bekârlık evliliğe nazaran sorumluluk gerektirmeyen bir statüdür. Çünkü evli olan kişi; bir karar alırken, davranış sergilerken ya da maddî konularda para harcarken ailesini düşünmek durumundadır. Aynı zamanda evlilik ile birlikte bireyin yaşamı düzene girmeye başlar. Bu düzen bireyin kılık - kıyafetlerinde, yeme alışkanlıklarında, ailesiyle geçireceği zamanda ve daha birçok yerde kendini gösterir. Oysa bekâr bir birey için çoğu zaman bir düzen söz konusu değildir. Yaşayışı, beslenmesi dahi düzensiz olur. Bekar olan kişi üstüne başına da gerekli önemi vermez. Geçindirmek zorunda olduğu bir ailesi olmadığı için kazandığı parasını kendisine harcar ya da çevresindekilere yedirip parasını çarçur eder. Güvâhî'nin Pendnâmesi'nde de bekârlığın bu olumsuz yönü vurgulanmıştır.

Kazancını dahi it yir hemîşe

Güvâhî, 1289 (Hengirmen, 1983: 189)

Bekârlığa Güvâhî olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşırken Ahmedî Mürşidî bu kavramı yüceltmektedir. Ahmedî'ye göre erkek öncelikle nefsi ile mücadele etmelidir. Kadınları hileci olarak tasvir eden şair, evlenmeyip nefis terbiyesine yönelen erkeğin kadınların hileli tuzaklarından kurtulacağını öne sürer. Şaire göre nefesine söz geçirebilen bir erkek evliliğe heves etmemelidir. Bekârlık Ahmedî'nin eserinde olumlanan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ahmedî söyle mücerred hâlini
Nefsi yıkan pehlivân ahvâlini
Ey 'ayâli olmayan ihvân-ı hâss
Anların mekrinden olanlar halâs
...
Ger 'ayâlin yoğ ise yâ pehlivân
Dinle sözüm kılma heves fî-zamân
Ger emîn oldinsa nefesine kişi
Salma ol ğâileye rāhat başı

Mürşidî, 42b/1-9 (Mermutlu, 2012: 62)

1.1.1. Klasik Türk Edebiyatındaki Nasihatnamelerde Bekâr Kadın

Edebî metinler ortaya çıktıkları toplumların kültürlerini, yaşayış tarzlarını ve dönemin tarihini yansıtır. Bu sebeple bir edebî eser incelenirken eserin yazıldığı dönemin düşünce yapısı, bu düşünce yapısının oluşmasını sağlayan tarihî süreci, ele alınan toplumun yaşayış tarzı ve dinî inancı hareket noktası olmalıdır. İncelenen altı nasihatnamede kadınlara bekârlık yönüyle nasıl yer verildiğinin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle üç büyük semavî dinde ve Hinduizm, Budizm gibi dünyada yaygın olan dinlerde kadının konumunu bilmek gerekir. Ayrıca bazı toplumlarda kadının sahip olduğu konumu bilmek de konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır çünkü şairin mensup olduğu din, yetiştiği toplum ve

yaşadığı dönem onun düşünce dünyasını şekillendirmekte ve bu da edebî eserlere yansımaktadır.

Dünyada 14 milyon nüfusa sahip Yahudilik inancı ilk semavî dindir. Yahudilik inancına bakıldığında kadına değer verilmediği ve hayatın birçok alanında kadının olumsuz konuma sahip olduğu görülmektedir. Kadının bu olumsuz konumunun başlangıç noktası Hz. Hava ve Hz. Âdem kıssasıdır. Kıssaya göre Tanrı'nın yasakladığı meyveyi Hz. Havva önce kendisi yemiş sonra ise Hz. Âdem'e yedirmiştir. Şeytana uyup Tanrı'nın yasakladığı meyveyi yiyen Hz. Âdem ve Hz. Havva gerçekleştirdikleri bu eylem sonucu Tanrı tarafından cennetten kovularak cezalandırılmıştır. Bu kıssadan yola çıkılarak kadına; baştan çıkarıcı, ahlâksız, günah işlemeye meyilli olarak bakılmıştır. Yahudilerin her sabah dualarında kullandıkları şu sözler oldukça dikkat çekicidir: “Ezeli ilahımız, kâinatın kralı, beni kadın yaratmadığın için sana hamdolsun.” (Baseri, 2014: 126). Kadına bakış sadece dinsel söylemlerle sınırlı kalmamış, Yahudilerin toplum yaşayışına da sirayet etmiştir. Yahudi toplumunda erkek evin mutlak hâkimidir. Kadın ise erkeğin cinsel ihtiyaçlarını karşılamakla görevli erkeği kandıran ve kendisine güvenilmemesi gereken günaha meyilli bir canlıdır. Baba evinde her türlü hizmeti yapmak zorunda olması, babası istediğinde onu satabilmesi kadını bir nesneden farksız kılmaktadır. Kadının miras hakkından yararlanabilmesi için ailede hiçbir erkek çocuğun olmaması şart koşulmuştur.

Yahudilikten etkilenmesinden dolayı kadına bakış noktasında Hristiyanlık da Yahudilik ile benzerlik göstermektedir. Hristiyanlıkta kadın, Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılmasından dolayı ikinci planda ve erkeğe her konuda muhtaç olan bir varlıktır. Şeytana uymasıyla kandırılan konumda olan Hz. Havva; Hz. Âdem'i kendisine uydurması yönüyle ise kandıran konumunda olup fitneci, fesat, baştan çıkarıcı ve şeytanî özellikleri olan günahkâr bir varlıktır. Hz. Havva'nın yasak meyveyi yemesiyle insan ırkı, cennetten kovulmakla kalmayıp dünyaya gönderilmiş ve böylece hem ölümlü hem günahkâr bir canlı halini almıştır. Hz. Havva'nın bu eylemleri sonucunda kadın; eşine hizmet etmekte, doğum sancısı çekmekte, adet kanı görmekte, kocası tarafından yönetilmekte, hamilelik sürecinde sıkıntılarla karşılaşmakta ve çocuk yetiştirmek gibi zor bir görevi üstlenmektedir. Bir nevi kadın yaptığı hatanın bedelini bu şekilde ödemektedir (Buliç, 2017: 5-6; Çelik, 2012: 10). Kadın; regl dönemlerinde murdar kabul edilmektedir. Kadın, regl dönemindeyken ona yaklaşılması halinde çevresini kirleten bir varlık olarak Eski Ahit'te yer almaktadır. Kadının murdar olması Hristiyanların kutsal olarak kabul ettikleri Kitab-ı Mukaddes'te de

yer alır. Doğum yapan bir kadın kirli kabul edilmekle birlikte kadının kirli kabul edilme süresi doğan bebeğin cinsiyetine göre değişmektedir. Erkek bebek sahibi olan bir kadın bir hafta kirli kabul edilirken kız çocuk getirmesi halinde bu süre iki haftaya çıkmaktadır çünkü kız bebek, erkek bebekten çok daha fazla kirli kabul edilmektedir. Hristiyanlıkta kadın ne eğitim ne de mülkiyet noktasında erkek ile hiçbir koşulda eşit kabul edilmemiştir (Buliç, 2017: 7). Kadının dinsel konumu Hristiyan ilahiyatçılar tarafından da dile getirilmiştir. Hristiyan dünyasını düşünceleriyle etkileyen din adamı Aziz Paul kadın ile ilgili şöyle söylemektedir: “Erkek kadının değil, fakat kadın erkeğindir, kadın erkek için yaratıldı, fakat erkek kadın için yaratılmadı.” (Baseri, 2014: 124). Hristiyan ilahiyatçılardan İskenderiyeli Celestine’e göre, “ Kadın, kadın olmaktan ötürü utanmalıdır.” (Çelik, 2012: 4).

Üç semavî din içerisinde kadına değer veren, kadını yücelten din İslamiyet’tir. İslamiyet öncesi Arap toplumunda kadının toplumda hiçbir yeri ve değeri yoktu. Bir eşya gibi alınıp satılabilen kadın; evlenme, özel mülkiyet, miras gibi konularda asla hakk talep edemeyen bir durumdaydı. Arap toplumunda doğan bebeğin cinsiyetinin kız olması halinde kız çocuğunun kendi namusunu koruyamayacağı düşüncesinden dolayı kız evlat sahibi olmak utanç kaynağı kabul edilmekteydi. Bu düşüncenin sonucu olarak kız çocukları diri bir şekilde toprağa gömülüp öldürülmekteydi (Çelik, 2012: 5). Kur’an-ı Kerim’de Nahl suresinde Cahiliye Dönemi Arap toplumunda kız çocuklarının toprağa gömülmesine atıfta bulunulmuş ve şu ifadelerle yer verilmiştir:

Onlardan birine kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün ! Bakın ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür (Nahl, 16/58-59(Diyanet, 2022).

Kur’an’da başka bir ayet-i kerimede ise anne ve babaların çocuklarını öldürmemeleri gerektiği şöyle ifade edilmiştir: “ Fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın! Biz onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük günahtır.” (İsrâ suresi, 17/31).

İslamiyet’te kadın hukukî açıdan erkek ile eşit konumdadır. Yaptıkları kötü bir eylem neticesinde her iki cinsin de eşit cezalandırılacakları gibi iyi eylemleri neticesinde de eşit mükâfatlandırılacakları Kur’an’da açıkça ifade edilmektedir. Hristiyanlık ve Yahudilikte mirastan pay alamayan kadın İslam dininde anne ve babasının bıraktığı mirastan faydalanabilmektedir. İslamiyet’te kişinin cinsiyetinin, kavminin, mensup olduğu kabilenin

Allah katında hiçbir öneminin olmadığı bütün kulların yaratıcının nazarında eşit olduğu Hucurât 49/ 13’ te şu şekilde yer almaktadır:

Ey İnsanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir diğiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O’na itaatsizlikten en fazla sakınmanızdır. O her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır (Diyanet, 2022).

Dünyada semavî dinlerden sonra en fazla inanan nüfusa sahip Budizm ve Hinduizm’de de Hristiyanlık ve Yahudilikte olduğu gibi kadına yönelik olumsuz bir bakış açısı mevcuttur. Hinduizm’de kadın; daima ikinci planda olan, kendisini eşine adanması gereken, toplumda kesinlikle pasif olması istenen bir varlıktır. Hinduizm inancında kadının doğuştan olumsuz vasıflara sahip olduğu inancı kız çocuklarının istenmemesine doğması halinde ise öldürölmelerine sebep olmuştur (Güven, 2018: 20).

Kadına yönelik bakış açısının Budizm’in ilk dönemi, ikinci dönemi ve Buddha sonrası dönemde farklılık gösterdiğini öncelikle söylemek gerekir. Budizm’in yayılmaya başladığı ilk dönemde Buddha’nın içinde bulunduğu toplumun ataerkil düşünce yapısının etkisinde olduğunu görmekteyiz. Buddha, bu düşünce yapısının etkisiyle Budizm’in yayılma çalışmalarında kadınların keşışelik yapmalarına izin vermemiş ve kadının evden çıkmasının sakıncalı olacağı düşüncesine sahip olmuştur. Fakat Budizm’in ikinci döneminde kadınlar dine kabul edilmiş. Fikrî aydınlanmada cinsiyetin bir öneminin olmadığı düşüncesi hakim olmuştur. Keşışelik statüsünü elde etmiş olsalar da keşışe bir kadının acemi bir keşışe saygıda kusur etmemesi, keşışenin keşışleri hiçbir şekilde uyaramazken keşışlerin keşışeleri uyarma yetkisi ve bunun gibi farklı kuralların olması keşışelerin keşışlere itaat etmelerini gerektirmekteydi. Buddha’nın vefatı ile keşışler dinî alanda hakimiyet kurmuş ve keşışeler ikinci plana atılmışlardır. Kadına yönelik olumsuz bakış açıları daha da artmış ve keşışelik on birinci yüzyılda tamamiyle son bulmuştur (Arslan, 2014: 148-150).

Toplumların kadına yaklaşımları incelendiğinde ise olumlu bir tablo ile karşılaşılmamaktadır. Günümüz Batı medeniyetinin oluşmasına zemin hazırlayan Antik Yunan toplumuna bakıldığında kadının hukukî haklardan mahrum olduğu görülür. Kadının eşi tarafından başkasına armağan edildiğı Yunan toplumunda bir erkek kendisine yöneltilecek *kadın* kelimesini hakaret olarak algılamaktaydı.

Hint toplumunda ise kız çocuk sahibi olmak utanç kaynağı olmakla birlikte kadın necis, aciz ve kötü yaradılışıdır. Bu toplumda eşi ölen kadının diri diri yakılması, kadının

kocas1 tarafından başkasına takdim edilmesi, kadının kimi zaman babasına kimi zaman kocasına kimi zaman ise oğluna kölelik yapması üstelik onların cariyesi olması kadının Hint toplumu içinde vahim durumda olduğunun göstergesidir. Fars kültüründe erkek kardeşiyle evlendirilen kadın, Arap kültüründe canlı canlı toprağa gömülmüş ve ölüme terk edilmiştir.

Türk toplumunda ise kadın diğer toplumların aksine değerli kabul edilmiştir. Kadın; ailede miras hakkına sahip olmuş, eşi yokken aile içinde söz sahibi olmuş ve gerektiğinde ise savaşçı bir özellik sergilemiştir. Elçileri kocası ile birlikte kabul etmesi, babanın kızını verirken kızının sözünü dinlemesi, kadının farklı meclislere, şöenlere, törenlere katılmasında bir sınırlamanın olmaması, erkeklerin yapabildikleri her işi yapabilmelerine olanak sağlanması kadının Türk toplumunda hak ettiği değeri gördüğünün göstergesidir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki yerleşik yaşama geçilmesi, İslamiyet'in kabulü ve farklı kültürlerle karşılaşılması gibi sebepler kadını İslamiyet öncesine nazaran daha pasif hale getirmiştir (Yuvalı, 2015: 7-9 ; Aslan, 2019: 459 ; Çelik:3).

Kadının gerek dinî inanışlardaki gerek sosyo-kültürel çevredeki yeri toplumların yazılı eserlerine de yansımıştır. Şair ya da yazar; mensubu olduğu toplumun, kültürün ve dinin bakış açısıyla eserlerinde kadına yer vermektedir. Pendnâme adlı eserinde Güvâhî de kadına bekârlık yönüyle yaklaşmış ve bekâr kızları taşıdıkları karakteristik özelliklere göre üç gruba ayırmıştır:

Bilün üç nev' adur evlerde kızlar

Diyeyin ben işidün anı sizler

Güvâhî, 1157 (Hengirmen, 1983: 179)

Güvâhî'nin sınıflandırmasına göre ilk sırayı ahlâklı ve edepli kızlar alır. İslam dini, hem kadında hem de erkekte *güzel ahlâk* kavramına çok önem verir. Güzel ahlâkla ilgili Kur'an'da birçok ayet ve Hz. Muhammed'in de bu kavramla ilgili birçok hadisi vardır. Güzel ahlâk; iffet, hayâ ve edep kavramları ile sıkı bir ilişki içindedir. İslamiyet'te kadın sosyal hayatta konuşmasıyla, bakışlarıyla, hal ve hareketleriyle, giyim - kuşamıyla dinin kendisinden beklediği şekliyle yer almalıdır. Giyim - kuşamında dinin emrettiği şekilde giyinen, hâl ve hareketlerinde, konuşmalarında edep çizgisinden çıkmayan, iffetine düşkün kadınlar hem İslam dininde hem de toplumda istenen ideal kadın tipidir. Güvâhî Pendnâmesi'nde de ilk olarak bu kadınlara yer verir. Bu kadınlar temiz bir soydan gelmekte ve toplum içindeki hâl ve hareketleriyle, ağırbaşlı tavırlarıyla gerek aileden gerek çevreden

çokça övgü alırlar. İffetlerine çokça düşkün olan bu ideal kadınların bütün çabası her konuda güzel bir şekilde anılmaktır.

Birisi ağır olur kim edepli
Ol oldur kim ola arı neseblü
Hayânun perdesinde saklar özin
Çıkuban taşra görmez kimse yüzün
Eyü ad için ider cünbüşini
Alur ata vü ana alkışını

Güvâhî, 1158–1160 (Hengirmen,1983: 179)

Pendnâme'nin devamında ise ikinci grupta yer alan kadınlardan bahsedilir. Bu kadınların davranışları İslamiyet'te de toplumda da hoş karşılanmayan davranışlardır. İslamiyet kadının sosyal hayatta yer almasında bir sakınca görmemiştir. Fakat kadın - erkek ilişkileri başta olmak üzere her konuda ölçülü davranılmasını beklemektedir. Hem kadının hem de erkeğin şehvet yönüyle karşı cinsin dikkatini çekecek şekilde konuşmasını, davranmasını ya da giyinmesini doğru bulmamıştır. Nûr suresi 31. ayet-i kerimede kadından beklenen davranışlar şöyle ifade edilmektedir:

Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Dışarıda kalanlardan başka ziynetlerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, başka kadınlar, hizmetlerinde bulunan köleleri ve cariyeleri, cinsel arzusu bulunmayan erkek hizmetçiler, kadınların cinselliklerinin farkında olmayan çocuklar dışında kimseye süslerini göstermesinler. Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler! Hepiniz Allah'a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erersiniz! (Diyanet, 2022).

Pendnâme'de ikinci grupta yer alan bekâr kadınlar İslamiyet'te yer alan ideal kadın tipinden çok uzaktır. Güvâhî'nin ikinci grupta yer verdiği bu kadınlar; konuşkan olmakla birlikte cilveli tavır ve davranışlar sergilemeyi huy edinmiş, fazlaca kibar davranan kişilerdir. Edep kavramından uzak davranışlar sergileyen bu kadınlar; namahrem kimselere göstermekten sakınmaları gereken yüzlerini adeta sergilemekte, gerektiği şekilde örtünmeyip açık saçık dolaşmaktadır. Edalı söz, davranış ve bakışlarıyla karşı cinsin dikkatini çekmeye çalışmaktadır. Bütün bunlarda bir mahzur görmemekle birlikte bu olumsuz davranışları zarafet olarak algılamaktadır.

İkincisi katı nâzûk dirilür
Söz ehli şîvelü çâbük dirilür
Tutar kendüzini ekser güşâde
Cemâlin arz ider bilişe yâda
Düzedüp göz ü kaş u oynadur baş
Zerâfetdür diyü tutınur oynaş
Açar gerçi hicâb-ı sînesini
Sakınur gufl ile gencînesini

Güvâhî, 1162–1165 (Hengirmen, 1983: 179)

Üçüncü kategoride yer verilen kadınlar ise şair tarafından *bön* olarak adlandırılmıştır. Bu kadınlar güzeli çirkinden, iyiyi kötüden ayıramayan, toplumda nasıl konuşulması, davranılması gerektiğini bilmeyen kibarlıktan, incelikten ve edepten yoksundurlar. Aile tarafından herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmayan ve serbest bırakılan bu kadınlar rahat bir şekilde yetişmiş herhangi bir konuda çekincesi olmayan, her iltifat edene kanan saf tiplerdir. Şaire göre bu özelliğe sahip kadınlar namuslarını koruma anlamında oldukça zayıftırlar.

Üçüncüsü bu durur kim olur bön
Zarâfetden edepden anlamaz yön
Ne yüzden söz gelür bilmez özine
Güzelsin diyenün güler yüzine
Atadan anadan zabt u kısıu yok
Kolayında büyümiş korkusu yok
Tılısmı eyle kızun tiz bozılır
Yimekle yayılan sözle düzilür

Güvâhî, 1156–1159 (Hengirmen, 1983: 179)

İncelenen nasihatnamelerde bekâr kadınların evde kalma riskine de yer verilmiştir. Çoğu toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da her anne ve baba vakti geldiğinde kız evladının evlenip bir aile kurmasını ister. Verim almak için her işin en güzel zamanı olduğu gibi evlilik de kadının ve erkeğin en çok verim alacakları bir dönemde gerçekleşmelidir. Nitekim “Demir tavında, dilber çağında” atasözü de evliliğin zamanında yapılması gerektiğine işaret eder. Evlilik çağında olup çeşitli sebeplerle evlenemeyen ya da en uygun zamanı geçiren kadın, toplum tarafından etiketlenmelere maruz kalıp eleştiri konusu olur. Güvâhî, Pendnâme’inde çeşitli sebeplerle evlenemeyip evde kalma riski ile karşı karşıya

kalan bekâr kadınların ebeveynlerine öğüt vermekte ve bu öğütler şairin kadının evde kalma riskine bakış açısını yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır. Şaire göre çeşitli kusurları sebebiyle evlenemeyen bir kıza sahip anne ve babalar kızlarının evliliği konusunda endişeye kapılmamalıdır. Hüner sahibi bir kızın çokça talibi olacağı gibi çeşitli kusurlara sahip bir kız da mutlaka kendisine denk biri ile evlenecektir çünkü evlilik söz konusu olduğunda herkes mutlaka dengine düşecektir.

Eger kızun var ise kimse almaz

Delüklü taş kayurma yirde kalmaz

Olur ise ne denlü il gülinci

Çürük baklaya olur kör alıcı

Silerler bir gün anun da çapağın

Bulur kandayise çölmek kapağın.

Güvâhî, 1108–1110 (Hengirmen, 1983: 175)

Bekâr kadınların evde kalma riskine yer veren bir diğer şair de Bedri Dîlşâd'dır. Şair çeşitli sebeplerle evlenemeyen kadınların babasına öğüt verip onları bu konuda muhatap alır. Şaire göre bekâr kadına evlenmediği süre boyunca babası tarafından şefkat ile yaklaşılmalıdır.

Ne denlü evüdeyse vâcib sana

Budur merhametlü bakasın ana

Bedri Dîlşâd, 7408 (Ceylan, 1997: 873)

1.1.2. Klasik Türk Edebiyatındaki Nasihatnamelerde Erkek

Nikâh akdi ile kurulan aile kurumu söz konusu olduğunda kadın ve erkek birbirinden ayrı düşünölemeyeceği için Klasik Türk Edebiyatındaki Nasihatnamelerde Aile adlı bu çalışmanın Klasik Türk Edebiyatındaki Nasihatnamelerde Kadın adlı başlığı altında kadın olgusunun dinsel ve toplumsal açıdan algılanış biçimine dair bilgilere yer verilmişti. Üzerinde çalışma yapılan eserlerin erkek şairler tarafından yazılması ve şairlerin; kadın, erkek, evlilik, aile ve çocuk terbiyesi gibi konularda verdikleri nasihatlerin içinde bulundukları ataerkil toplumun düşünce dünyasını yansıtmaları, nasihatlerini daha çok erkek

okuyucuyu muhatap alarak yazmış olmaları sebebiyle tarihî ve dinsel süreç içerisinde erkeğin algılanış biçimine dair bilgilere yer verilecektir.

Türkiye’de ve dünyada tarih boyunca meydana gelen sosyolojik değişim ve gelişmeler, 1950’ den günümüze kadar toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla yürütülen mücadeleler sonucu toplum içinde erkek, kadından üstün olma konumunu geçmişe nazaran kaybetmişse de hâlâ erkek egemenliği toplumsal düzende devam etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği dün tartışıldığı gibi bugün de tartışılmakta ve araştırma öznesi çoğu zaman ezilen, ikinci plana atılan kadın olmakla birlikte erkeğe birçok hak tanıyan ataerkillik üzerine de araştırmalar yapılmaktadır.

Erkeğin baskın olduğu ataerkil toplum düzenine dair araştırma yapan sosyologlar, günümüzden yaklaşık on altı bin yıl önce yaşayan toplumlarda anaerkil düzenin var olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Anaerkil toplum düzeninde üretimde ve mülkiyette ortaklık söz konusu olup soyun kadın tarafından devam ettirildiği ana soylu bir toplum düzeni hâkimdi. Yerleşik yaşama geçilmesiyle toplum içinde kadın ve erkeğin sahip olduğu roller değişmiş, daha çok fiziksel güce gereksinim duyan işlerde erkeğin yer alması ile kadın da ev işlerini yapmak durumunda kalmıştır (Kaçar, 2007: 32). İnsanoğlunun madenlerle tanışmasıyla daha önce kadın ve erkek arasında olan birincil iş bölümü yerini ikincil iş bölümüne bırakmıştır. Özellikle demirle tanışan insan; demirden üretim araçları yapmış, demirden yaptığı araçlarla ağaçları keserek tarım alanlarını genişletmiştir. Yeni toplum düzeninde daha önce olduğu gibi ortak üretim anlayışına gerek duyulmamış ve kadının rolü azalırken erkeğin hem gücü hem de toplumdaki saygınlığı artmıştır. Ataerkil toplum düzeninin ilk örneğinin görüldüğü Mezopotamya kent devletlerinde üretim araçlarını elinde bulunduran ve onu kullananlar daha fazla zenginleşmiştir. Bu zenginleşme belli bir süre sonra zenginliği koruma ihtiyacı doğurmuş, bu koruma isteğinin sonucunda ise erkek, kadın üzerinde hâkimiyet kurmuş ve kadının doğurganlığını kontrol altına almaya çalışmıştır. Babanın oğluna biriken zenginliği aktarmaya çalışmasıyla soyun devamı erkek tarafından sağlanmış, mutlak otoritede söz sahibi erkek ya da koca olmuş ve kadın itaat eden bir varlık halini almıştır (Erdem, 2012: 117-118).

Toplumların sosyolojik yapılarında meydana gelen değişimler gibi dinî inanışlar da kadın ve erkeğin toplumdaki statüsünü etkilemiştir. Tek tanrılı dinler genel olarak erkeği kadından daha üst konumda görmekte ve erkeğin kadın bedenini denetlemesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Hristiyanlık ve Yahudilikte Hz. Havva’nın yasak meyveyi Hz. Âdem’e

de yedirmesi ile kadın, erkeği baştan çıkaran bir role büründürülmüş ve şeytanlaştırılmıştır. Böylece erkeğin kadından üstün olduğuna dair algıların oluşmasına ve uygulamaların görülmesine zemin hazırlanmıştır (Kaçar, 2007: 34).

İslamiyet, kadını diğer iki semavî dinde olduğu gibi kötü gösterilip kadının şeytanî bir yönüne vurgu yapmamıştır. Fakat İslamiyet'te erkeğin kadından üstün olup olmadığı konusunda araştırmalar yapan kesimlerce bir uzlaşmanın olmadığı görülür. Kur'an-ı Kerim'de Bakara suresi 2/282' de iki kadının şahitliğinin bir erkeğin yapacağı şahitlikle eş tutulması, Nisâ suresi 4/34' te erkeklerin kadınlar üzerinde yönetici ve koruyucu olduklarının belirtilmesi, Nisâ suresi 4/11' de mirasın çocuklar arasında pay edilmesi gerektiğinde erkek çocuğunun kız çocuğuna göre iki kat paya sahip olması gibi ifadeler İslamiyet'te erkeğin kadından ön planda tutulduğunu savunan görüşün eleştirdikleri konulardır. Araştırmacılardan ikinci görüşe sahip olanlar ise İslamiyet'in gelmesi ile daha önce yok sayılan, şeytanlaştırılan, diri diri toprağa gömülen kadının hiç olmadığı kadar değer gördüğünü, kadının erkekle bir tutulduğunu savunmaktadırlar. Cahiliye Dönemi Arap toplumundaki sosyal yapı göz önüne alındığında İslamiyet ile kadının daha önce sahip olmadıkları bazı hakları elde ettikleri çoğu kesim tarafından kabul edilmiştir. Hz. Hatice'nin ticaretle uğraşması ve ekonomik olarak güçlü olması, Hz. Aişe'nin siyasi olarak bazı çıkışlarda bulunması, Akabe Biati'nin kadın ve erkeklerin katılımıyla gerçekleştirilmesi, kadınlara verilen mehrin miktarı konusunda Hz. Ömer ile Kureyişli bir kadının tartışması sonucu Hz. Ömer'in aldığı karardan geri adım atması gibi örnekler İslamiyet'te erkeğin kadından üstün olmadığı düşüncesini savunanların sunduğu delillerden bazılarıdır (Tunç, 2021: 55-56) .

Tarihî süreç içerisinde hemen hemen bütün toplumlar erkeğin egemen olduğu, kadının yok sayıldığı ya da ikinci plana atıldığı görülür. 18. yüzyılın sonlarından itibaren kadınlar; siyasî, sosyal, hukukî alanlar başta olmak üzere pek çok alanda erkeklerle eşit haklara sahip olmak amacıyla mücadeleye etmişler ve bu mücadele feminizm hareketinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kadınlar; feminizm hareketi ile seçme, seçilme, çalışma, cinsel özgürlük... vb. konularda haklar elde etmişlerdir (Enginyurt, 2018: 36-53). Kadının toplumda çeşitli haklar elde etmesi erkek ile kadın arasında var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini aza indirmişse de günümüzde birçok toplumda kadın ve erkek arasında toplumsal eşitsizlik hala devam etmektedir.

İncelenen eserlerde evlilikte, eş seçiminde erkek seçen konumunda yer almaktadır. Şairler tarafından bu konularda erkekler muhatap alınıp erkeklere öğütler verilmektedir.

Yıl ellisini almagıl ‘avretün
Ki berketli ola aşun u etün
Be-gâyet hasîsin dahı almagıl
Kazancuna mahrûm olup kalmagıl
Şu resme ki kazandugunu sana
Komaya ki mâlik olasın ana
Yakîn eyle olursa bil bî-gümân
Ol er sen ana ‘avret oldun hemân

Bedri Dilşâd, 7191–7192 (Ceylan, 2012: 856)

Kadın erkek ilişkileri söz konusu olduğunda kadın; hileci, vefasız, süse düşkün ve sözüne güvenilmeyendir. Erkeğin karısının sözünü dinlememesi gerekir. Ayrıca erkeğin karısına gönül vermemesi gerektiği de erkeğe verilen nasihatlerdendir. Bu açıdan bakıldığında kadın- erkek ilişkilerinde erkek kadına göre ön planda tutulmuştur.

Zene meyl itme ziyânı çokdur
Karı dünyâ gibi rahmı yokdur

Atâyî, 1857 (Karaköse, 2017: 106)

Kim ki ‘avrat sözüne rağbet kıla
Şâh ise kendini bî-hürmet kıla

Mürşidî, 46b/1 (Mermutlu, 2012: 66)

‘Avrat ile eyleme çok ülfeti
Virme gönlin sohbetine gayreti

Mürşidî, 46a (Mermutlu, 2012: 66)

Şimdiki her duhter ü her pîre-zen
Erlerine her biri bir râh-zen
Akmişe-i fâhire ister zenân
Telli hatâyî ana vird-i zebân
Gamla senün ger yüzün ağlar güle

Almalusun kendüye bir pişküle

Emîrî, 9–10 (Kaplan, 2012: 77)

1.1.1.1. Klasik Türk Edebiyatındaki Nasihatnamelerde Bekâr Erkeklerle Yönelik Genel Nasihatler

Önceki bölümlerde *Bekârlık Olgusu* başlığı altında kadının farklı toplumlardaki ve dinlerdeki yeri ile ilgili bilgiler verildi. Daha sonra aynı bakış açısıyla erkek ele alıp bekâr erkek ile ilgili bilgiler verildi. Nasihatnameler incelendiğinde şairlerin bekârlık olgusu adı altında erkek okuyucuyu daha çok muhatap aldıkları ve bu kesime yönelik öğütler verdikleri tespit edildi. Bu bölümde ise eş seçimi konusunda ve genel anlamda erkek okuyucuyu muhatap kabul eden şairlerin verdikleri öğütler üzerinde durulacaktır.

1.1.1.1.1. Zina Etmekten Kaçınmak Gerekir

Zina sözcüğü “Aralarında evlilik bağı olmayan kişiler arasındaki cinsel ilişki” olarak sözlükte tanımlanmaktadır (TDK, 2021). Tarihî seyir içerisinde zina, çoğu toplumda ahlâk dışı bir davranış olarak görülüp suç sayılmış ve bu eylemi gerçekleştirilen kişiler en ağır şekilde cezalandırılmıştır. Sadece toplumlarda değil semavî dinlerde de zina kesinlikle kaçınılması gereken bir fiil olup büyük günahlar arasında yer alır.

Yahudilik inancında büyük günah sayılan zina eyleminden kesinlikle kaçınılması gerektiği Tevrat’ın birçok yerinde vurgulanmakta ve zina eden kişilerin ölümle cezalandırılması gerektiği yer almaktadır. Hristiyanlıkta ise karşı cinse şehvet ile bakmak dahi zina fiili ile eş tutulmuştur. Zinanın kesinlikle yasaklanmasına rağmen bu eyleminin gerçekleşmesi halinde ne tür cezanın uygulanacağına dair kesin hükümler kutsal kitapta yer almamıştır. İncil’e göre toplum bu günahı işleyen kişilerden uzak durup onları dışlamalıdır. Kur’an-ı Kerim’de ise çirkin, çok kötü bir yol olarak ifade edilen zinaya yaklaşılması dahi çok sakıncalı bulunmuştur. Kur’an-ı Kerim’e göre zina suçunu işleyen kadın ve erkeğe insanların göreceği bir şekilde yüzer değnek vurulmalıdır. İslam hukukunda ise zinayı işleyen kişinin evli veya bekâr olması verilecek cezayı etkilemektedir. Evli birinin zina suçunu işlemesinin cezası taşlanarak öldürülmeyken bekâr birinin bu eylemi gerçekleştirmesi hâlinde suçluya yüz sopa vurulmakta ve suçlu sürgüne gönderilmektedir (Çabuk, 2020: 1-4).

Sohbetü’l Ebkâr’da kadın düşkünü erkekler zina hususunda uyarılır. Zina nesillerin sağlıklı bir yolla çoğalmasını engelleyerek toplumsal düzeni bozar ve aile kurumuna zarar

verir. Müslüman bir erkek, zina suçunu işlediğinde hem toplum tarafından dışlanmalara maruz kalır hem de dinî açıdan büyük bir günah işlemiş olur. Arzularına yenik düşüp zinaya meyleden erkek; hem dünya hayatını hem de ahiret hayatını sarsmış, helak etmiş olur. Bu kadar uğursuz, çirkin olan bu eylemi gerçekleştiren insanlar bütün ömürlerini bayağı bir şekilde geçirirler.

Oldı zen-pârelerin hâli tebâh
Sürmeli dîde gibi baht-ı siyâh

...

Şûmdur fîl-i zinâ gâyet-ile
Ehlinin ‘ömri geçer zillet-ile

Atâyî, 2165–2168 (Karaköse, 2017: 124)

İffet kelimesi Arapça kökenlidir. Bu kelimenin sözlüklerde farklı tanımları yer almaktadır. Türkçe sözlükte “Cinsel konularda ahlâk kurallarına bağlılık, sililik, namus” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Ayrıca “Dürüstlük, temizlik, kendi malı olmayan ve yasak edilen şeylere el uzatmama” tanımları da yapılmaktadır (Kubbealtı Lugati, 2022). Kur’an-ı Kerîm’de iffet kelimesi doğrudan geçmemesine karşın bu kökten türeyen kelimeler dört farklı yerde geçmektedir. İki yerde (Bakara 2/273 ve Nisâ 4/6) mal, mülk edinme ve yeme-içme hususunda ölçülü olma anlamında kullanılırken iki yerde ise (Nûr 24/33, 60) cinsel arzulara ölçülü olmak şeklinde kullanılmıştır (Ateş, 2017: 288; İslam Ansiklopedisi, 2022: 506). İffet kelimesi dışında *ismet* sözcüğü de Arapça kökenlidir. Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde “Ahlâk kurallarına bağlılık, sililik; dürüstlük, temizlik” şeklinde tanımlı yapılan *ismet* kelimesinin “Namuslu olma, nefsî namusa dokunacak fuhuş vb. şeylerden uzak durma, iffet; haramdan, kötülüklerden uzak durma, çekinme; günahsızlık” gibi anlamları da sözlükte yer almaktadır (TDK, 2022; Kubbealtı Lugati, 2022). Her iki kelime de anlam olarak dinin yasakladığı günahlardan sakınmayı, ahlâklı olmayı ihtiva etmektedir. İslamiyet’te kâmil bir insan olmak için dinin emrettiği ibadetleri yerine getirmek yeterli değildir. Bir Müslüman iman edip ibadetlerini yerine getirmekle birlikte iffet, haya sahibi olmalı ve dinin yasakladığı bütün iş ve eylemlerden kaçınmalıdır. Hz. Peygamber’in de diline ve cinsel arzusuna sahip çıkan Müslümanların cennet ile müjdeleneceği hadisi iffet ve ismetin İslam dinindeki önemine en güzel örneklerden biridir (Çağrı, 2000: 507).

Atâyî eserinin devamında İslam dininde bu denli önemine vurgu yapılan iffet kavramına değinir. Ona göre iffetten uzaklaşan bir Müslüman Allah’tan da uzaklaşmış olur.

Allah'tan uzaklaşıp onun emir ve yasaklarına uymayan Müslüman'ın başına birçok uğursuzluk, bela gelecektir. Gerçek bir Müslüman günah girdabına düşmemeli, her daim nefisini kontrol altında tutmalı ve günahlardan kaçınmalıdır. Müslüman bir erkeğin nefsi için en büyük tehlike ise iffetsiz ve günah işlemeyi huy edinmiş kadınlardır. Müslüman bir erkek bu kadınlardan uzak durmalı ve dinin haram kıldığı ağır günahları işlemekten kaçınmalıdır.

Müslime lâzım olan ʿiffetdir
Terk-i ʿiffet sebeb-i nekbetdir
ʿİffet ü ʿismet-i var eyle penâh
Olma üftâde-i girdâb-ı günâh
Bulmağa bir zen-i bî-pervâyı
Fisk-ıla aralama dünyâyı
Ayağın almağa saʿy itme hemân
Boynuna salma sakın bâr-i girân

Atâyî, 2185–2188 (Karaköse, 2017: 125)

Treponema Pallidum adlı mikrobun cinsel ilişki ile vücuda taşınması firengi hastalığına yol açar. Birden fazla evresi bulunan bu hastalıkta vücuda alınan mikrop kan yoluyla vücutta hızlıca ilerleyerek göz, beyin, sinir organları ve iç organlara ciddi hasar verip ölüme yol açar. Üç haftaya kadar kuluçka süresi bulunan firengi, vücutta sinsice ilerleyip ölüme sebebiyet verir (Özgür, 2022).

Vücutta sinsice ilerleyen firengiye karşı şair erkekleri uyarmaktadır. Kendi nefesine uyup zina eden kişiler bu yolla bulaşan firengi hastalığına karşı savunmasız duruma gelir. Hastalık etkisiyle gözler kızarır, vücudun çeşitli yerlerinde kırmızı yaralar meydana gelir ve bu yaralar bir süre sonra döküntüye yol açar. Vücudun bütün organları işlevini yerine getiremez hale gelir. Şaire göre bütün bu olumsuzluklardan korunmanın tek yolu zinaya meyletmemektir.

Korkarın kim o silâh-ı esrâr
Hem firengî ola hem cevher-dâr
Gözlerin halkalana zâğ gibi
Pulların mühfelene dâğ gibi
Ola a'zâ-yı vücûdun fâsid
Düşe mânende-i lahm-ı zâyid

Atâyî, 2195–2197 (Karaköse, 2017: 126)

Mürşidî de zina eden kişilerin ahiretteki durumlarına değinmektedir. Mahşerde insanlar bölükler halinde sıralanır ve zina eden insanlar beşinci bölükte bulunurlar. Bu bölükteki insanlar dünyadayken gizlice zina eden kadınlar ve erkeklerdir. Gizlice gerçekleştirdikleri zina ahirete herkes tarafından ayan olur. Zina edenlerin bedenleri ölmüş hayvan cesedi gibi kokmaktadır.

Gele beşinci bölük bedenleri
Cîfe gibi koka anlar tenleri
Biri avrat birisi er olalar
Birbirisiyle çatılmış geledler
Kelb kokusu gibi anlar kokalar
Anlara ikrâh idüben bakalar
Bunlar anlardır zinâ kıldı nihân
Şimdi oldı halka esrâr-ı ‘ayân

Mürşidî, 300b/1–7 (Mermutlu, 2012: 308)

1.1.1.1.2. Erkek Nefsini Köreltmeli

Mürşidî insan ile nefis ilişkisine eserinde değinmiş, nefis konusunda erkeklere hitap etmiş ve erkeğin nefsi ile mücadele etmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Nefis, mana yönüyle çok zengin bir kavramdır. Sözlükte “Bir kimsenin öz varlığı, bedene ait yeme-içme ihtiyaçlarının tümü, bir şeyin merkezi” anlamlarında kullanıldığı gibi “Meni, kan, asıl(cevher), can, ruh, nefes, hayat, kulun beğenilmeyen hayvanî arzu ve fiilleri” anlamlarını ifade etmek için de kullanılmıştır. Bu kadar mana zenginliğine sahip olan bu kelime Kur’an-ı Kerîm’de de birçok anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. 298 ayet-i kerimede “Kalp, ruh, insanın bedeni, aynı birbirinden olan insan, can ve hayat” anlamlarına karşılık gelecek şekilde kullanılmakla birlikte ayetlerde en çok *ruh* anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Nefsin insanı olumsuz davranışlara sevk eden kötü yönü bulunsa da onu kötülükten alıkoyacak olumlu özelliklerin de nefse verildiği Kur’an-ı Kerim’de Şems suresi 91/7–10’ da açıkça söylenmektedir. Ayrıca insanı doğru yoldan uzaklaştıran, kötülüğü emreden yönüyle de nefis hem hadislerde hem de Kur’an-ı Kerim’de karşımıza çıkmaktadır. “Allah’ım nefislerimizin şerrinden sana sığınıyoruz.” hadisi de nefsin insanı kötülüğe sevk ettiğine işaret etmektedir (Uludağ, 2006: 527). Kur’an-ı Kerim’e göre insanın başına gelecek kötü olayların kaynağı nefistir. Şeytan, insan nefisini kandırarak insanı kötü iş ve eylemlere yönlendirir. Nitekim Hz. Âdem ve Hz. Havva da nefislerine yenik düşüp şeytana

uymuşlardır. Bu eylem sonucunda da cennetten kovulup insan neslinin yaratıcısından uzaklaşarak fanîleşmesine sebep olmuşlardır.

Mürşidî, Müslüman için bu kadar tehlikeli olan nefse dikkat çeker. Nefsine uyması sonucunda fanîleşip fenaya inen insan neslinin kurtuluşu, insanın nefsi ile mücadelesine bağlıdır. Mürşidî de pendnamesinde nefsini yenip ona üstünlük kuran Müslüman bir erkek için ahirette birçok güzelliklerin, nimetlerin oluşundan söz eder. Cennet ile müjdelenen erkekler için hazırlanmış nimetlerden biri de hurilerdir.

Gör seni Hak sâhib-i nefs eyledi
İmtihân içün fenâya yolladı
Nefsin üstine olunca pehlivân
Ol virür sana yarın hûr-ı cinân
Var cinân içre ne ‘avratlar bize
Hâzır olmuştır ne ni‘metler bize

Mürşidî, 45b/3–5 (Mermutlu, 2012: 65)

Nefis ile mücadele edilmesi gerektiğini söyleyen Mürşidî eserinin devamında hemcinslerine öğüt vermeye devam etmekte ve onları evlilik konusunda da uyarmaktadır. Kadınları hileci olarak tanımlayan Mürşidî, evli olmayan bir erkeğin kadının hilelerinden uzak olacağını söyleyerek bekârlığı olumlu görmektedir.

Ey ‘ayâli olmayan ihvân-ı hâss
Anların mekrinden olanlar halâs

Mürşidî, 42b/6 (Mermutlu, 2012: 62)

Divan edebiyatı şairleri tarafından yazılan şiirlere bakıldığında kadına olumsuz bir bakış açısının yüklendiğini görmekteyiz. Birçok şair kadını hile yapma, erkeği kandırma gibi olumsuz özelliklerle anmış hatta kadının hileleriyle şeytanı bile kandırabileceğine şiirlerinde yer vermişlerdir. Kadın; yapacağı hilelerle, söyleyeceği yalanlarla erkeğin başına birçok bela getirir. Bu düşünce şiirlerin çoğunda işlenmiştir. Mürşidî de bu düşünceye paralel bir bakış açısıyla kadınlara yaklaşmıştır. Mürşidî’ ye göre zamane kadınları dinden uzaklaşmışlardır. Azgın olarak zamane kadınlarını tarif eden şaire göre dindar kadın sayısı bir hayli azdır. Dindar olmayan bu kadınlar dünya nimetlerine düşkün olmakla birlikte hileci olma özellikleriyle şeytanı dahi geride bırakırlar. Fakat bu kadınlar bütün bu olumsuz özelliklerini açığa vurmayıp gizlerler.

Âhir-i dünyâda azğundur zenân
Az olur sâliha hâtun fî-zamân
Bu zamâne ‘avratı hayyâledir
Bilmez uhrâ fânîye meyyâledir
Mekr-i iblîsden zenün mekri eşedd
Ol hafî zâhire olsun mı menend

Mürşidî, 43a/6–8 (Mermutlu, 2012: 62)

Bekâr bir erkek eğer nefsi üstünde üstünlük kurabilirse evlilik hayatına özenip evlenmemelidir. Zamanın kadınlarını hilekâr, yalancı olarak gören Mürşidî, kadınların bu özelliklerinin erkekleri zarara uğratacağı görüşündedir. Bekâr bir erkek kadınların fettan işlerinden etkilenmez. Bu sebeple erkek; şehvet arzusunu gidermek maksadıyla evlenmemeli, var olan rahatını bozmamalıdır.

Ger ‘ayâlin yoğ ise yâ pehlivân
Dinle sözüm kılma heves fî-zamân
Ger emîn oldinsa nefesine kişi
Salma ol ğâileye râhat başı
Fikre varma yoğ deyü ehl ü ‘ayâl
Ol cimâ‘ın lezzetin itme hayâl

Mürşidî, 42b/8–10 (Mermutlu, 2012: 62–63)

1.1.1.1.3. Erkek Hüner Öğrenmeli

Sözlükte hüner “Bir işte gösterilen ustalık, beceri, maharet; bir şeyi iyi bilmekten, iyi yapabilmekten gelen üstün hal, marifet; bilgi, ustalık ve maharet isteyen ince sanat” şeklinde tanımlanmaktadır (Kubbealtı, 2022). İncelenen eserlerden biri olan Muradnâme’ de insanın ilim ya da bir sanat alanında bilgi sahibi olmasının gerekli olduğuna yer verilmiştir. Hüner sahibi olmanın insana hem maddî hem de manevî anlamda birçok fayda sağlayacağına dair tespitler bulunmakla birlikte şair tarafından mutlaka bir hüner öğrenilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Şaire göre dünyaya ait ne varsa yok olmaya mahkûmdur. Fakat kişinin kazanacağı hüner ne ateşten ne rüzgârdan ne de sudan zarar görür. Hüner insanı fakirlikten kurtaracak bir cevher olduğu için akıl sahibi kimseler buna önem verip hüner öğrenmeye çalışmalıdırlar.

Ne od yakar anı ne yiller alır

Ne su-y-ile toprakda çürür kalur
Eger ‘aklun ola hünerler kazan
Hüner kazanımadı ‘aklı azan
Hüner artıcağaz güher çok olur
Bu-kez fakrıla fâkalar yok olur

Bedri Dilşâd, 2973–2976 (Ceylan: 1997: 445)

Bedri Dilşâd’ a göre bir erkek evlat büyüdüğünde babası tarafından sanatkâr olması sağlanmalıdır. Bir sanat alanında hüner sahibi olan erkek maddî anlamda babasına da destek olur. Muradnâme’ de silah kullanmak ve yüzmek erkeğin öğrenmesi gereken hünerler olarak gösterilir. Erkek evlada sahip olan bir baba eğer iyi bir şekilde silah kullanabiliyorsa bunu oğluna da öğretmelidir. Yüzme ise dünyada benzeri olmayan güzellikte bir hünerdir. Gerek asker gerek şehzade olsun insan yüzme hünerini mutlaka öğrenmelidir. Yüzmek insanoğlunun sahip olduğu çok eski bir hünerdir. Bu hüneri bilen bir kişi başından birçok felaketi defeder.

Büyüyincegez pîşe-ver eylesen
Olur kim tola akçasıyla kesen
Silâh ehli-y-isen ana dahı pes
Silâh-şôr olmaga ilet heves
Eger yüzmek öğretdürürsen hemân
Bulısar niçe yirde andan emân
Gerekdür sipâhîye yüzmek katı
Ki def’ ide anunla çok âfeti
Husûsâ ki şeh-zâde olan hemîn
Gerek yüzmek öğrene ola emîn
Yüzebilmek ulu asıldur şehâ
Ana ‘âlem içinde yokdur behâ

Bedri Dilşâd, 7311–7315 (Ceylan, 1997: 866)

1.1.1.2. Evlilik İle İlgili Nasihatler

Evlilik, nesillerini devam ettirme amacıyla kadının ve erkeğin yasaların ön gördüğü şekilde yaşamları boyunca ruhsal ve fiziksel açıdan bir arada olmalarıdır. Aile kurumunun oluşmasını sağlayan *evlilik* kavramına semavî dinler tarafından çok önem verilmiş, kadının

ve erkeğin evlenmesi belli kurallar çerçevesinde teşvik edilmiştir. Hemen hemen bütün toplumlarda neslin sürekliliğini sağlayan evliliğe önem verilmiş ve çoğu toplum evlilik çağına gelince kızın ve erkeğin evlendirilmesi hususunda fikir birliği sağlamıştır.

Türk toplumu evliliğe önem vermektedir. Türk atasözlerinden “Varsa eşin rahattır başın, yoksa eşin zordur işin.” atasözü Türk toplumunda evliliğe önem verildiğine bir örnektir (Ergan, 1999: 27). İncelenen nasihatnamelerde de şairler evlilik konusunda nasihat verirken erkek okuyucuyu muhatap almış ve onlara yönelik öğütler vermişlerdir.

1.1.1.2.1. Erken Evlenmek Gerekir

Evlenme her toplumun her dinin önem verdiği bir olgu olmasına karşın evlenme yaşının kaç olması gerektiğine dair ne kutsal metinlerde ne de toplumsal uygulamalarda bir kesinlik söz konusudur. Evlilik yaşı; toplumların gelişmişlik düzeylerine, dinî inançlarına, eğitim düzeylerine, gelenek ve göreneklerine bağlı olarak toplumdan topluma değişkenlik göstermektedir. Genel olarak *büluğ çağına* ulaşma temel kıtas olarak alınmış olsa da tarihî süreç içerisinde hatta günümüz bazı toplumlarında yasaların onaylamadığı yaşlarda evlilikler gerçekleşmektedir.

Eski Ahit’te evliliğin meşru sayılması için belirlenen yaş, kızlarda 12 erkeklerde 13’ tür. Orta Çağ toplumunda topluma egemen olan kilise; evlilikte kıtas olarak alınan ergenliğe girme yaşını kız çocuklarında 12 erkek çocuklarında 14 olarak belirlemiş olsa da aristokrat çevrede ve halk tabakasında belirlenen yaş aralığının çok altında evliliklerin yapıldığı bilinmektedir (Yılmaz, 2021: 299).

Kur’an-ı Kerim’de ise evlilik yaşı ile ilgili net bir ifade bulunmamakta sadece bazı ayetlerin yorumlanmasıyla bazı çıkarımlar yapılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de net bir şekilde söylenmeyen evlilik yaşına karşın evlenme için bazı şartlar yer almaktadır: “büluğ çağına girmiş olma ve akli olarak bireyin olgunlaşması... Vb.”

1926 tarihli Türk Medeni Kanunu’nda ise evlilik yaşı kadınlar için 17, erkekler için 18 olarak belirlenmiştir. 1938’ te Resmi Gazete’ de yayımlanan 3453 sayılı kanun ile erkek için daha önce 18 olarak belirlenen evlilik yaşı 17’ ye düşürülmüş, kadınlar için ise 17 olarak belirlenen yaş 15’ e düşürülmüştür. Son olarak 2002 de yürürlüğe giren 124. maddede hem kadın hem de erkeğin 17 yaşını doldurmadan evlenemeyeceğine değinilerek her iki cins için de evlilik yaşı 18’ e sabitlenmiştir (Yılmaz, 2021: 306-307). Günümüzde evlilik yaşı, gelişmiş ülkelerde ve eğitim seviyesi yüksek olan toplumlarda her iki cins için de 25–30 yaş

aralığındadır. Fakat çoğunluğu kız olmakla beraber her iki cinsten de çocuk yaşta evlilikler farklı toplumlarda hala yapılmaktadır.

Güvâhî; eserinde evlilik hususuna değinmiş, Müslüman bir erkeğin dinin emrine uyup evlenmesi gerektiğini dile getirmiştir çünkü gerek Kur'an-ı Kerim gerek Hz. Muhammed'in hadisleri evliliğin önemine vurgu yapmış, Müslüman'ın evlenmesini bazı durumlarda farz bazı durumlarda da sünnet saymıştır. Evlilik ile hem erkek hem kadın kendi iffetini korur ve şehvet duygusunu helal yollarla giderir. Böylece büyük günahlardan kaçınmış olur. Şaire göre huzur isteyen kişi evlenmelidir. Erkeği muhatap alıp seslenen şair, erken evlenmenin faydalı olduğuna değinerek erken evlenenin ve erkenden yola koyulmanın kazançlı olduğuna yer vermiştir. Evliliği ve erken evliliği tasvip etmekle birlikte evlilik konusunda geç kalınmasına da karşı çıkmaktadır. Evlilik konusunda belli bir olgunluğa ulaşan yaşı geçen bir kişi için evlilik bir hayli zor olur. Kendi kararlarını kendi veren, birçok işini rahatlıkla yapabilen asi bir kişiye söz geçirtmek bir hayli zorlaşır. Geç evlenen böyle birinden de evlilik anlamında fayda sağlanamaz. Şaire göre evlenecek kişinin evlilik çağında olması çok daha iyidir.

Bürâder ger huzûr isterisen bul
Şeriat emrine gir baş ü göz ol

...

Ol aldanmış degüldürler haberde
Kiçiden evlenen toyar seherde
Giç evlenen veleden assı itmez
Ki âsî kuzuya bil kurt yitmez
Karışır kâyıl olun bu lâğa
Güvegü tâze olsa bal yağa

Güvâhî, 1285–1292 (Hengirmen, 1983: 188–189)

Erken evlenme konusunda Emîrî, Güvâhî'den farklı düşünmektedir. Emîrî eserinde oğluna seslenerek eserinin ilk beytinde sakınmak anlamına gelen *hazer* sözcüğüne yer vermektedir. Akıllı olan ve hür olmak isteyen bir kişinin onun öğüdünü dikkatlice dinlemesi gerektiğini söyleyerek vereceği öğüde okuyucunun dikkatini çekmektedir. Oğluna hitabını sürdüren şair, oğlunun erken yaşta evliliğe heves etmemesi gerektiğini söylemektedir. Eserinde zamane kadınlarının doyumsuzluklarına, süse, kıyafete düşkünlüklerine, hilelerine bolca yer veren şair; kadınların kocalarını düşürdükleri zor durumları yer yer güldüren yer

yer düşündüren eleştirel bir üslupla anlatır. Evliliğin getireceği ağır yükler, tatmin olmayan anlayışsız bir eş kocasını feryat ettirir. Bir erkek kalıcı bir mutluluğa erişmek ve mutlu olmak istiyorsa erken yaşta evliliğe heves etmeyip öncelikle kendi kazancını sağlayabilecek duruma gelmelidir. Şaire göre birçok erkek; çoluk çocuğa karışmak, bir aile kurmak hevesi ile erken yaşta evliliği kendilerine ayak bağı yapmaktadır.

İy güher-i kulzüm-i sulb el-hazer
Sana budur mâye-i nush-ı peder
Dut sözümi var ise ʿaklun eger
Gez yüri bu sâhada âzâde-ser
Eyleme tezvîce sakın tîz heves
Sonra bulunmaz sana feryâd-res
Kesb ile it kendüne evvel medâr
Tâ olasin devlet ile pâydâr
Çogunun endîşesi fikr-i ʿıyâl
Pây-ı talebkârına olmuş ʿikâl

Emîrî, 1–5 (Kaplan, 2012: 77)

1.1.1.2.2. Evlilik İçin Acele Etmemeli

Evlilik ile hem kadın hem erkek yeni bir başlangıca adım atar. Bu başlangıç daha önce bu yolu tecrübe etmeyen bekâr bireyler için bir hayli zorluklar barındırır. Bedri Dilşâd evlilikte acele edilmemesi gerektiğini söylemiştir çünkü evlilik insanın daha önce deneyimlemediği bir yoldur. Bu sebeple erkek, üzerine düşünmeden acele ile gerçekleştireceği evlilikten hayırdan çok zarar görecektir.

Sakın ivmek ile nikâh itmegil
Sınamadugun yola sen gitmegil
Şu kim ivmek ile nikâh eyleye
Ne mümkün ki işin salâh eyleye

Bedri Dilşâd, 7160–7162 (Ceylan, 1997: 853)

1.1.1.2.3. Nikâh Kıymak Peygamber Sünnetidir

Aile kurumunun kurulmasını sağlayan evlilik, kadının ve erkeğin şahitlerin huzurunda birlikteliklerinin onaylanmasıdır. Evliliğin geçerli olması için *nikâh akdinin* olması gerekir. Sözlükte “Birleşme, bir araya getirme” olarak tanımlanan nikâh, dinî

terminolojide “Evlilik için yapılan sözleşme” olarak tanımlanmaktadır (Atar, 2007: 112). Bütün semavî dinlerde evlilik için nikâh şartı koşulmuş, nikâh kıyılmadan gerçekleştirilen cinsel birliktelikler *zina* olarak adlandırılmıştır.

Kur'an-ı Kerim de kadının ve erkeğin bir araya gelmesi, çocuk sahibi olup aile kurumunu kurabilmeleri için nikâh kıyılmasını emreder. Nikâh kıymadan yaşanılacak her türlü cinsel birliktelik *zina* olarak adlandırılır (Yılmaz, 2021: 71).

Bedri Dilşâd, Murâdnâme adlı eserinde Hz. Muhammed'in hadisine atıf yaparak nikâhın İslam dinindeki önemine değinmiştir. Müslüman, dinin emrettiği şekilde nikâh kıymalıdır. Peygamberin sözleri, yaşamı, davranışları bir Müslüman için en güzel örnektir. Hz. Muhammed de evlilik yaparken *nikâh* kıymış ve ümmetinin de kıyması gerektiğini belirtmiştir. Evlilik ile ilgili Hz. Muhammed'in de çok sayıda hadisi vardır. Şair, Hz. Muhammed'in “Nikah benim sünnetimdir. Bundan yüz çevirenler benden değildir.” hadisine atıfta bulunmuştur. Peygamber sünneti olan nikah akdini terkedip nefsî arzularını başka yollardan tatmin etmeye çalışan bir kişi zina etmiş olur ki zina da İslamiyet'te büyük günahlardan biridir. Hz. Muhammed kendi sünnetini terk eden bir kişinin ümmetinden sayılmayacağını açıkça hadisinde ifade etmiştir.

Nikâh eylemek bil-ki sünnetdürür
İder Ahmed'e kim-ki ümmetdürür
Anı terk iden işi sünnet degül
Resûl'e dahı ol er ümmet degül
Nitekim hadîsinde kendü didi
Görün ümmetinün ne kaydın yidi
E'n-nikâhu sünnetî femer ragıbe
'an sünnetî feleyse minnî

Bedr-i Dilşâd, 7155–7158 (Ceylan, 1997: 853)

1.1.1.2.4. Evlenmek İçin Güç Gerekir

İslamiyet, evliliği emreder ve zarurî olmadığı sürece Müslüman birinin bekâr kalmasını istemez. Fakat evlenmek isteyen erkeğin evliliğin sorumluluklarını göğüsleyebilecek özellikte olmasını da ister (Yatkin, 2010: 48).

Evlenen kadın ve erkek aile kurumunu oluştururlar. Ailede kadın ve erkek arasındaki rol dağılımına bakıldığında evin geçimini sağlamakla yükümlü olan, para kazanan, eve para

getirmesi gereken kişinin erkek olduğu görülür. Erkek Türk toplumunda ailenin reisi evin de direği olarak görülmektedir. Bu sebeple Türk toplumunda erkeğin evin geçimini sağlayabilecek kabiliyeti taşıması, güçlü olması ve cesaret sahibi olması beklenmektedir (Borodavchenko, 2018: 83).

Kur'an-ı Kerim'de Nisâ suresi 4/34' te erkeğin kadının yöneticisi ve koruyucusu olduğuna yer verilmektedir. Bu sebeple evlilikte mehir vermesi gereken ve evin geçiminden sorumlu olan erkektir. Hem toplumun hem dinin evlilik sürecinde kadın ve erkekten beklediklerine bakıldığında evlilik çağında olan erkek için evliliğin kolay olmadığı görülür. Erkeğin maddî anlamda mehir verebilecek bir durumda olması, eşinin ve çocuğunun ihtiyaçlarını karşılayabilecek maddî gücünün olması gerekir. Erkeğin, evin ve eşinin ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olması karı-koca arasında huzursuzluğa sebep olur. Kocanın fizikî anlamda yakışıklı olması evin geçimine katkı sağlamayacağından evdeki huzursuzluğu gidermez. Erkeğin cimri olması da kadının isteklerini sık sık dile getirmesine sebep olur. Ailede eşler arasında huzurun, dirliğin sağlanabilmesi, sevginin artması için erkeğin maddî gücünün yerinde olması gerekir.

Velî evlenmege kudret gerekdür
Huzûra irmege devlet gerekdür
Fakîr evlense gâyet tuzsuz olur
Er olsa cimri avret yüzsüz olur
Hemîşe avrete sanma gelür hoş
Ki yigit hoş ola vü yancuğı boş

...

Kişi yakmak gerek ocağın ekser
Ki avret diye cânım od cânım er
Zen alışmağa er ulu gerekdür
Yanı vü yancuğı tolı gerekdür

Güvâhî, 1293–1300 (Hengirmen, 1983: 189)

1.1.1.2.5. Tek Eş İle Yetinmeli

Kadının ya da erkeğin birden fazla kişi ile evlenmesi çok eşlilik olarak tanımlanmaktadır. Fakat hem semavî dinlerde hem de toplumlarda kadın açısından *çok eşlilik* adında bir kavramın ve bir uygulamanın olmayışı sebebiyle çok eşlilik tabiriyle genel

anlamda erkeğin birden fazla kadın ile evlenmesi anlaşılmaktadır. Tarihî süreç içerisinde birçok millette çok eşliliğe rastlanılmaktadır.

Brahmanizm ve Zerdüştlük gibi dinler çok eşlilikte bir sakınca görmemişlerdir. Yahudilik ve Hristiyanlık kutsal metinlerinde çok eşliliği yasaklayan bir ifade yer almamıştır. Ayrıca bazı peygamberlerin de çok eşli olduklarına kutsal metinlerde rastlanılmaktadır. İslam dini ise çok eşliliği yasaklamamakla birlikte Müslüman erkeklere tek bir kadınla evli kalmayı tavsiye etmektedir. Mürşidî, erkek okuyucusuna evlenmemeyi tavsiye etmektedir. Fakat erkeğin cinsel arzusunu bastıramaması halinde eğer maddî durumu uygunsa evlenebileceğini söylemektedir. Nefsî istekleri bir eşle gidermeyi tavsiye eden şair, birden fazla eş ile evlilik yapılmamasını öğütlemektedir. Birden fazla eşi olan bir erkek eşlerinin ihtiyaçlarını karşılamada ve eşlerine ilgi göstermede eşitliği sağlayamaz. Bu nedenle evde huzur ve dirlik isteyen bir erkeğin çok eşlilikten kaçınması gerekir.

Nefsine ger yoğ ise emniyyetin
‘Avrat al ammâ olırsa vus‘âtın
Nefse bir ‘avrat yeter kıla ‘ilâç
İzdiyâdinde bulunmaz imtizâc

...

Sen birine idemezsin erliğı
Râhat ile sana virmez dirliği

Mürşidî, 48b/13–17 (Mermutlu, 2012: 68–69)

1.1.1.3. Eş Seçimi Konusunda Nasihatler

Ailenin kurulması eş seçimi ile mümkün olur. Hem kadın hem de erkek bir ömür sürdürmeyi umdukları evliliği gerçekleştirmeye karar verdiklerinde karşı cinste bir takım özellikler ararlar: güzellik, dindarlık, iffetli olma, bakirelik, soylu bir aileye sahip olma, geçimli olma, evlilik çağında olma... vb. Hemen hemen her toplumda eş seçimine önem verilse de aranan kıstasların içeriği ya da bu kıstaslara verilen önem toplumdan topluma değişiklik gösterebilmektedir. İslam dini açısından hem kadın hem erkek eş seçimi konusunda eşit haklara sahip olsalar da incelenen nasihatnamelerde eş seçimi konusunda erkeklere hitap edilmekte ve erkekler bu konuda uyarılmaktadırlar.

1.1.1.3.1. Malı İçin Yaşlı ve Kötü Huylu Bir Kadınla Evlenmemeli

Kadının maddî anlamda zengin olması erkek için evlilik sebebi olmamalıdır. Zenginliğinden dolayı kadının huyunu ya da yaşını arka planda tutmak erkeği, evlilik hayatında zarara uğratacaktır. Zenginliğinden ötürü kadınla evlenip kadına itaat etmek erkeği kadın ile bir konuma getirir. Erkek malı için kadına itaat etmemelidir. Ayrıca yaşlı bir kadınla malından ötürü evlenilmemesi de şairin üzerinde durduğu konulardandır. Şairin nazarında ağzı kötü kokan yaşlı kadın erkek için öldürücü zehir gibidir.

‘Avretün mâlına olsun la‘net

Mâl için avrete olma ‘avret

Çekme germiyyet ile derd-i acûz

Pek sovuğdur bilesin berd-i acûz

Semm-i kâtil didiler pîre zeni

Öyle mekrûhe-i bed-bû deheni

Sünbülzâde Vehbî, 1001–1003 (Beyzadeoğlu, 1994: 157)

Bedri Dilşâd da eş seçimi konusunda Sünbülzâde Vehbî ile aynı görüştedir. Mal, mülk sahibi olmak için yaşlı kadınlarla yapılan evlilik eve huzursuzluk getirecektir. Yaşlı ve kötü huylu bir kadın eşine huzurlu, mutlu bir evlilik hayatı yaşatmaz. Böyle bir evlilikten erkeğin işiteceği daima kötü sözlerdir. Böyle bir evliliği gerçekleştiren erkek cehenneme düşmüş gibidir. Belalara, kötülöklere uğramamak için bu tür bir evlilik yapılmamalıdır. Ne olursa olsun yaşlı ve kötü huylu bir kadınla evlenilmesini tavsiye etmeyen şair, genç bir kadınla evlenilmesini ise doğru bulmaktadır. Genç bir kız, kocasının sözünü dinleyip ona değer vereceğinden eş seçiminde önemli olan genç bir kız ile izdivaç edilmesidir.

Evet milk ü mâle harîs oluban

‘Acûze olanına ugrama sen

Husûsâ ki bed-hulkı dahı ola

Kulaklar yavuzlğı-y-ile tola

Huyı hulkı nahs ola kendü karı

Deri koka buruşmış ola deri

Kaç andan ki tamuya düşdün hemîn

Kaçan olısarsın belâdan emîn

Koma genci uçmaga girdün hemân

Ki hûrî yanunda olur her zemân

Nedür ‘avret alma komagıl kızı

Ki sen eyleyesin bu yolda izi

Gözini açmıcak göre yüzünü

Cihânun emîri bile özünü

Bedr-i Dilşâd, 7165–7170 (Ceylan, 1997: 854)

1.1.1.3.2. Dindar Bir Kadınla Evlenmeli

Dindarlık, evliliğe karar veren bir erkeğin eş seçiminde dikkat etmesi gereken özelliklerden biridir. Bir insanın dinin emir ve yasaklarına bağlı olması ve bunları yerine getirmesi dindarlık olarak tanımlanır.

Son dönemlerde ülkemizde evlilik ile ilgili araştırmalar yapılmakta ve insanların eş seçiminde güzel huya ve dindarlığa önem verdikleri ortaya çıkmaktadır. Hz. Muhammed’in Hz. Ömer’i kast ederek söylediği şu hadisi İslam’da dindar bir kadın ile evlenmenin ne kadar önemli olduğunu gösterir:

Sana kişinin elde edeceği en hayırlı hazineden haber vereyim mi? Bu, sâliha bir kadındır, (kocasını) ona baktığında neşe saçar, sözüne değer vererek ona itaat eder ve yokluğunda onu(n iffetini ve malını) korur (Yatkın, 2010: 56).

Şehvetini kontrol edemeyen erkek, peygamberin sünnetini yerine getirip evlenmeli şehvet duygusunu dindar bir kadınla gidermelidir. Şaire göre dindar bir kadınla evlenmek mutlu bir evliliğe de vesile olur.

Şehvetin gâlib olırsa yâ civân

Sâliha ‘avrat alagör fî-zamân

Eyle sâkin ol zen ile şehveti

Oldı bu zîrâ Resûl’ın sünneti

Mürşidî, 45b/10–11 (Mermutlu, 2012: 65)

1.1.1.3.3. Asil Bir Ailenin Kızı ile Evlenilmeli

Eş seçiminde evlenilecek kadının karakteri, aile yapısı, ailesinden aldığı terbiye mutlu ve uzun yıllar sürecek evliliğin anahtarıdır. Ayrıca kadın ailede anne rolünü üstlenir. Topluma yararlı bir birey olma yolunda çocuğu terbiye eden, onu eğiten annedir. Evlenilecek kadının karakteri ile ilgili bilgi almak için onun aile yapısına bakmak gereklidir. Temiz bir soydan gelen, ahlâkî değerlere dikkat eden bir ailenin kızı da temiz bir soya mensup olup ahlâkî yönüyle olumlu özelliklere sahip olacaktır. Bu vasıflara sahip bir kadın kocasını mutlu

ettiği gibi ahlâklı, topluma fayda sağlayan bir evlat da yetiştirecektir. “Bez alırsan Mısır’dan(Musul’dan), kız alırsan asilden”, “Pekmezi küpten, kadını kökten al.” (TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 2022 b) atasözleri de Türk toplumunun evlilikte eş adayının temiz bir soydan gelmesine önem verdiğini gösterir. Mutlu bir evlilik için asil kişilerle izdivaç edilmelidir.

Kız u ger tul alur aldukda hüyn
Dilersen bilesin sor izle suyn
Ki dimişler anasın gör kızın al
Kıyısına nazar eyle bizin al
Ola mı gül-şeker ol kız olıcak
Anası soğan atası sarımsak

Güvâhî, 1329–1331 (Hengirmen, 1983: 192)

1.1.1.3.4. Cimri ya da Savurgan Bir Kadınla Evlenilmemeli

Erkek, Türk toplumunda ailenin reisi konumundadır. Bu konum gereği erkek, evin geçimini sağlamaktan sorumludur. Kadın ise ev içindeki işleri yapmakta ve erkeğin kazancıyla kendisinin ve evinin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Evlilikte eşin cimri ya da savurgan olması huzursuzluğa sebep olur. Savurgan bir kadın kocasının parasını gereksiz şeyler için harcıyıp kazancın bereketsiz olmasına neden olur. Erkek ne kadar çok kazanırsa kazansın kadın ihtiyacı kadar almalıdır. Cimri bir kadın ihtiyacından fazlasını alıp kocasının kazancına müdahale ettiğinde erkeğin aile içindeki konumu sarsılmış olur. Böylece kadın erkek, erkek de kadın gibi davranmış olur. Bu durum erkeğin aile reisliğine gölge düşürecektir. Kadın ve erkeğin ailedeki rollerinin değişmesine yol açacağından cimri bir kadınla evlenmekten de kaçınılmalıdır.

Yıl ellisini almagıl ‘avretün
Ki berketli ola aşun u etün
Be-gâyet hasîsin dahı almagıl
Kazancuna mahrûm olup kalmagıl
Şu resme ki kazandugunı sana
Komaya ki mâlik olasın ana

Yakîn eyle olursa bil bî-gümân
Ol er sen ana ‘avret oldun hemân

Bedri Dilşâd, 7191–7192 (Ceylan, 1997: 856)

1.1.1.3.5. Dul Kadınla Evlenilmemeli

Güvâhî, evlenme niyetinde olan bir erkek için kadınları bütün, yarım ve hiç olarak tanımlamıştır. Bakire kızları bütün olarak tanımlayan şaire göre erkeğin evlenmesi gereken kadınlar bütün olanlardır. Bakire bir kadınla yapılacak evlilik ailede birlik, beraberlik ve huzur getirecektir. Evlendiği halde çocuk sahibi olmayan kadın yarımır. Bu kadınlar bazen iyi bazen ise kötü tavır ve davranışlar sergilemektedirler. Çocuklu dul kadın ise hiçtir. Evlenmek isteyen erkek, bakire kızlarla evlenmelidir. Güvâhî, evlilikte geçimsizliğe sebep olacağı için dul kadın ile kesinlikle evlenilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Dir ol dîvâne bu sevdâ katı güc
Ki zîrâ ‘avretün cinsi olur üç
Biri bütün biri yarım biri hîç
Ne bilem kağnısıyla ola tezvîc
...
Bil ol üçün bütün olanıdır kız
Ucuzdur her ne denlü kim ola kız
İkiliksüz arayan kimse birlik
Kız ile eylesün âlemde dirlik
Budur yarım ki almış ola bir merd
Velî evlâdı olmaya kala ferd
Er ile ol geh eylik geh yağıdur
Geh uslanur gehî aklın tağıdur
Ol tul kim hîçdür çoktur anâsı
Odur kim ola oğul kız anası
Ol itmez kimseyile zindigânı
Degül almak sakın yâd itme anı

Güvâhî, 1368–1379 (Hengirmen, 1983: 195)

Güvâhî, nasihatnamesinin bir başka bölümünde evlenmek isteyen bir erkeğin bakire bir kadınla evlenmesini öğütlemekle birlikte kesinlikle dul bir kadına meyletmemesini vurgulamaktadır.

Kız al alsan zene itme mahabbet

Ki yularsuz eşekdür tul avret

Güvâhî, 1346 (Hengirmen, 1983: 193)

Sünbülzâde Vehbî de dul kadınla evlenme konusunda Güvâhî ile aynı fikirdedir. Sünbülzâde Vehbî Lutfiyye'sinde bakire olan bir kadını delinmemiş inciye benzetmiştir. Daha önce evlilik yapmış bir kadın çoğu konuda tecrübe sahibi olup erkeğin dikkatini çekebilecek vasıfları barındırsa da Sünbülzâde Vehbî eş seçimi için en uygun olanının bakire bir kadın olduğunu söylemektedir.

Seyyibât olsa da ma'mûre

Alagör bâkire-i bâkûre

Şübhesiz bâkiredür müstahsen

Dürr-i nâ-süftedür elbet ahsen

Sünbülzâde Vehbî, 998–999 (Beyzadeoğlu, 1996: 157)

1.1.1.3.6. Bakire Olanla Evlenilmeli

Evlilik öncesi cinsel ilişkiye girmemiş kadını ifade etmek için kullanılan *bakire* kelimesi Arapça kökenlidir. Bakirelik saflık, masumluk, temizlik kelimeleri ile kullanılarak cinsel ilişkide bulunmamış bir kadının durumunu ifade etmektedir. Cinsel ilişki ile bağlantılı olan bakirelik olgusunun sınırları da cinsel ilişki gibi net değildir. Cinsel ilişki tanımının kapsamına hangi durumun girip girmeyeceği dine, topluma, bireylere göre değişiklik gösterip tartışma konusu haline gelmiştir. Bakirelik kavramının şekillenmesinde ataerkil toplumun düşüncesinin büyük etkisi olmuştur. Ataerkil toplumlar; kadın ve erkeğin cinsel organlarının teması sonucu kızlık zarının bozulması ile kızın bekâretini kaybetmesini cinsel ilişki olarak adlandırırlar (Abalı, 2021: 400)

Ataerkil toplumlar, avcılık toplayıcılıkla yaşamını idame ettiren ilk insanların topraklarını ekip - biçmeye başlamaları sonucu yerleşik yaşama geçmeleri ile ortaya çıkmıştır. Değişen bu toplum düzeninde erkeklerin toplumdaki görevleri ve görünürlükleri artmış ve ataerkil bir toplum düzeni oluşmuştur. Toplumda sosyoekonomik düzeyde meydana gelen bu değişim cinsel yaşama bakışı da etkilemiştir. Bu ataerkil toplumda ailenin sahip olduğu mirasın aktarılacağı bir evlada sahip olma fikri önem kazanmıştır. Evladın cinsiyetinin özellikle erkek olmasının istendiği bu toplumda doğacak çocuğun babasının belirlenmesi *bekâret* kavramının önem kazanmasına yol açmıştır. Doğurganlıkta kadının yumurtlama döneminin farklılık göstermesi bekâret kavramının kadına yüklenmesine sebep olmuş ve kadın tarihten bugüne bekâret konusunda sert yaptırımlarla karşılaşmıştır (Abalı, 2021: 401)

Türk toplumu da diğer toplumlar gibi bekâret kavramına çok önem vermiştir. “Tarlayı düz al, kadını kız al.” atasözü ile “Kız oğlan kız” ifadesi verilen öneme örnektir. Düğünlerde gelinin beline kırmızı kuşak bağlanması, gerdek gecesi sabahı gelinin kanlı çarşafının -bakire ise- gösterilmesi, gerdek sonrası kadının bekâretinin bozulmasını kutlama amacıyla silah atılması bekâret kavramına verilen toplumsal önemi göstermektedir. Kadının bekâretinin evlilik öncesi bozulmasının anlaşılması halinde kimi yörelerde gelinin saçları kazılıp gelin baba evine gönderilir. Türk toplumunu şekillendiren İslam dininde de evlilik öncesinde cinsel ilişkiye girme kesin bir dille yasaklanmıştır (Abalı, 2021: 400-402)

Sünbülzâde Vehbî Lutfiyye’sinde bakire olan bir kadını delinmemiş inciye benzetmiştir. Daha önce evlilik yapmış bir kadın çoğu konuda tecrübe sahibi olup erkeğin dikkatini çekebilecek vasıfları barındırsa da Sünbülzâde Vehbî eş seçimi için en uygun olanının bakire bir kadın olduğunu söylemektedir.

Seyyibât olsa dahi ma’ mûre
Alagör bâkire-i bâkûre
Şübhesiz bâkiredür müstahsen
Dürr-i nâ-süftedür elbet Ahsen

Sünbülzâde Vehbî, 997–998 (Beyzadeoğlu, 1996: 157)

Güvâhî de evlilikte eşler arası birlikteliği, iyi geçimi, huzuru arayan bir erkeğin bakire bir kadınla evlenmesini öğütlemektedir.

İkiliksüz arayan kimse birlik
Kız ile eylesün âlemde dirlik

1.1.1.3.7. Tatlı Dilli Olanla Evlenilmeli

Şaire göre *güzel olan kişiyi seçmek* göreceli bir ifadedir. Şair; güzel sözler söyleyen, sözleriyle gönül alan kadını evlilik için en doğru eş adayı olarak görmektedir.

İhtiyâr it anı kim ra'nâdur

Çok tasarruf götürür ma'nâdur

Bunda ben anladığım re'y-i savâb

Ahz-i menkûha bi-kavl-i mâtâb

Sünbülzâde Vehbî, 975–976 (Beyzadeoğlu, 1996: 156)

1.1.1.3.8. Hileci Kadınlarla Evlenilmemeli

İslam dini her ne kadar kadın ve erkeği insanî açıdan eşit saymış ve iki cinse de aynı değeri vermişse de Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetlerin Müslüman din adamları tarafından yanlış yorumlanması, toplumun bu ayetleri yanlış anlayıp uygulaması kadına yönelik olumsuz bir bakış açısına neden olmuştur. Ayrıca İran, Arap ve Hint medeniyetleri ile tanışılması ve bu medeniyetlerin İslam'a aykırı gelenekleri de bu durumun sebeplerindendir. Erkeğin sadece cinsel ihtiyacını gidermek için bir kadınla evlenmesini öneren geleneksel Hint düşüncesinde erkeğin kadına âşık olması aşkını ve hayatını paylaşması tehlikeli bulunmuştur. Arap ve Fars düşüncesi de kadını tehlikeli bir varlık olarak görmekte ve erkek tarafından denetlenmesi gerektiğini savunmaktadır (Çetinkaya, 2008: 282).

Kadın, klasik şiirdeki eserlerde de İslam dinindeki konumundan farklı ele alınmış; sözüne güvenilmeyen, hileci, yalancı olarak tasvir edilmiştir. Eserlerde kadınların hileleriyle erkeklere zarar verecekleri üzerinde durulmuştur.

Divan şairlerinden Hamdullah Hamdi kadınların hileci özelliğini şöyle vurgulamaktadır (Çetinkaya, 2008: 285):

Er isen 'avrete inanma ahı

'Avret âl itdi enbiyâya dahı

Kadını hileci olarak tasvir eden bir başka şair de Lâmi' î dir (Çetinkaya, 2008: 285)

Zenlerün dışlarına aldanma

İçleri dopdolu hâbasetdür

Mekr ü tezvîr ü fitne vü telbîs

Bunlara san'at-i verâsetdür

İncelenen nasihatnamelerde de şairler hileci olma özelliğini kadınlara yüklemişlerdir.

Sünbülzâde Vehbî, eş seçimi konusunda oğluna öğüt vermektedir. Vehbî, oğluna hilebaz kadınlardan sakınmasını hatta öylelerinin bulunduğu yere dahi bakmamasını söylemektedir. Ne kadar güzel olursa olsun orta malı bir kadına meyletmemesini öğüt verir. Böyle kadınlar çok hile yaptıkları için hileleri erkeğe zarar verir.

Mekr-i mekkâreden eyle hazeri

İtme ol semte ihâle nazarı

Olma hâhişger-i “hazrâ-yı dimen”

Hüsn ile olsa dahi tâze çemen

Anların keydi imis keyd-i azîm

Hıfz ide cümleyi ol Rabb-i rahîm

Sünbülzâde Vehbî, 1004–1006 (Beyzadeoğlu, 1996: 158)

Mürşidî de Sünbülzâde Vehbî gibi kadının hileci olduğuna yer vermiş ve daha da ileri giderek hile yapma, kandırma yönünden kadın ile şeytanı kıyas etmiştir. Kadının hilesi şeytandan dahi çoktur. Kadın çevresine kendisini masum göstermekte ve hileci yönünü gizlemektedir. Mürşidî, erkekleri böyle kadınlara karşı uyarır. Tabiatları nefse uygun olan bu kadınların kelepçeleriyle erkekler kendilerini dünya hayatında hapsetmemelidir.

Mekr-i iblîsden zenûn mekri eşedd

Ol hafî zâhire olsun mı menend

İşbu fânî işlerinden ğasbı çok

Lîk uhrâ işlerinden kesbi yok

Tab‘ına uygundur anların nefs

Olma cânım anların kaydına habs

Mürşidî, 43a/8–10 (Mermutlu, 2012: 63)

Atâyî de kadını hile yapma yönüyle ele almış ve erkekleri hileci kadınlara karşı uyarmıştır.

Zen-i mekkâreden it havf u hazer

Koca baykuş gibi ‘ömrüne konar

Atâyî, 3342 (Karaköse, 2007: 189)

1.1.1.3.9. Evlenilecek Kız ile İlgili Bilgi Alınmalı

Evlenmeye karar verdiğinde erkeğin güzel bir aile hayatı kurmak için atacağı ilk adımlardan birisi evleneceği kadının karakteri ile ilgili bilgi almaktır. Evlat yetiştirdiği ailenin özelliklerini yansıtan bir aynadır. “Anasına bak, kızını al; Kıyısına bak, bezini al.” (TDK, 2022) atasözü de evlenilecek kadının ailesine bakılmasının kadının huyu ve davranışları hakkında önemli ölçüde bilgi vereceğine işaret eder çünkü toplum içinde kötü olarak anılan ve kötü davranışlar sergileyen bir anne ve babanın yetiştireceği çocuk da onlara benzeyecektir.

Kız u ger tul alur aldukda hûyın
Dilersen bilesin sor izle suyın
Ki dimişler anasın gör kızın al
Kıyısına nazar eyle bizin al
Ola mı gül-şeker ol kız olıcak
Anası soğan atası sarımsak

Güvâhî, 1329–1331 (Hengirmen, 1983: 195)

1.1.1.3.10. Cariye ile Evlenme Konusunda

Osmanlıda bir savaş sonucu alınan esirler ülkelerinden alıkonularak Osmanlı topraklarına getirilirdi. Ülkeye getirilen erkek esirlere *köle* kadın esirlere ise *cariye* adı verilirdi. Köle ve cariyeler para ile alınıp satılır ve onu alan sahibine ait kabul edilirdi. Köle ve carie sahipleri onlar üzerinde pek çok hakka sahipti.

Osmanlı topraklarına carie ve kölelerin ilk girişi ise 1. Murat döneminde gerçekleşen Rumeli Fethi ile olmuştur. Zamanla ülke topraklarında sayıları artan bu esirlerin alınıp satılmaya başlanması ile esir ticareti yapılmıştır (Çakır, 2021: 202-204). Osmanlı topraklarında uzun süre varlığını koruyan köle ve cariyeler ülke topraklarında yetişen şairlerin şiirlerinde de yer almışlardır.

Sünbülzâde Vehbî, çeşitli konularda oğluna öğütler verdiği Lutfiyye adlı eserinde cariyelerle evlenme konusunda da öğüt vermeyi ihmal etmez. Kadınlarda genel olarak vefanın bulunmadığı düşüncesindedir. Aynı zamanda hayatı boyunca cariyelerde de safa bulmadığını da belirtir. Cariyelerin sözleri incelikten uzak, davranışları ise kaba olarak nitelendirilecek boyuttadır. Yüzleri çok güzel olsa dahi ahlâkî yönden cariyeleri şair kusurlu olarak görmektedir. Namusuna düşkün, ahlâkî yönden toplumun takdir edeceği cariyelerin

çok az bulunduğunu ifade eder. Şair, cariyelere genel anlamda olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmasa da oğlunun cariyeye ile evlenmeye niyet etmesi halinde Gürcü asıllı bir cariyeye ile evlenmesini öğütlemektedir. Şaire göre Gürcü asıllı köle ve cariyeler sadıktırlar. Bu sebeple de evlilikte diğer cariyelere nazaran tercih edilmelidirler.

Gerçi yok hürr ü kenîzinde vefâ
Bulmadum câriyede lîk safâ
Ne lisânında letâfet bulunur
Ne edâsında nezâket bulunur
Olsa da hüsn-i cemâli ma'lûm
Hüsn-i ahlâkı degüldür meczûm

...

Çün karışdı Moralı Boğdanlı
Azdur câriye nâmlı şânlı
Sen de meyl eyler isen Gürcî'ye bak
Vardur anlarda hakikat el-hakk
Anların merd ü zeni asdakdur
İtibâr eylemeğe elyakdur

Sünbülzâde Vehbî, 977 – 995 (Beyzadeoğlu, 1996: 155)

İKİNCİ BÖLÜM

NASİHATNAMELERDE EVLİLİK

İnsanın sosyal anlamda var olması başkaları ile iletişim kurmasına bağlıdır. Kurulan bu iletişim ile başlayan var oluş serüveni insan hayatının her dönemini kapsar. Evlilik de insanın karşı cinsi ile yakın ilişkiler kurmaya başladığı, bir nevi sosyal anlamda var oluşunu devam ettirdiği önemli bir dönemdir. Yetişkin kadının ve erkeğin aile olmak amacı ile bir araya gelerek yaptıkları sözleşme *evlilik* olarak adlandırılır. Toplumun en küçük yapı taşı olan aile kurumunun ilk adımı olan evliliğe çoğu toplum tarafından önem verilmektedir.

Günümüzden yaklaşık dört bin yıl önce Mısır Uygarlığında evlilik resmileştirilmiş, Sümer Uygarlığına ait Hamurabi Kanunları'nda ise *evlilik*, *aile* konularına değinen maddelere ciddi bir oranda yer verilmiştir. Bu bilgiler bize sadece günümüzde değil İlk Çağ Uygarlıklarında da evliliğe ve aile kurumuna toplumlar tarafından önem verildiğini göstermektedir (Çakıcı, 2016: 4).

Evlilik ile kadın ve erkek yaşamlarını birleştirerek birbirlerinin psikolojik, sosyal ve biyolojik ihtiyaçlarını karşılamış olurlar. Bireylerin evlilik yolu ile cinsel ihtiyaçlarını

karşılamları evliliğin biyolojik yönüne örnek teşkil ederken partneri tarafından beğenilme, sevilme bu olgunun psikolojik yönüne örnek teşkil eder. Ayrıca evlenen bireyler bekar bireylere nazaran toplum tarafından daha çok kabul görür. Bireylerin evlenerek toplum nezdinde değer görmeleri, onaylanmaları ise evliliğin sosyal yönünü gösterir (Kepenek, 2017: 16).

Evlilik sözleşmesi ile kurulan aile anne, baba ve çocuktan oluşur. Aile bireylerinin herhangi birinde ya da hepsinde görülen bir aksaklık içinde bulunan toplumsal yapıyı olumsuz etkiler. Bu sebeple çoğu toplum aile kurumunun varlığına çok önem vermiştir. Toplumların bu denli önem atfettiği evlilik olgusu yine toplum ile ilintili olan dinsel normlar, yasalar, töre gibi sosyal normlar tarafından da kontrol edilmektedir (Çakıcı, 2016: 5). İncelenen eserlerde evlilik olgusu ile ilgili şairlerin görüşleri şu şekildedir:

Atāyī, nasihatnamesinde erkekleri evlenmemeleri yönünde uyarmaktadır. Şaire göre kadınlar merhamet duygusundan yoksundurlar. Erkekler, evliliğin ağır yükünden kendilerini sakındırmalı ve kadınlara meyletmemelidir. Her bir erkek bekarlık yönüyle zamanın Mesihî olmalıdır.

Zene meyl itme ziyānı çokdur
Karı dünyā gibi rahmı yokdur
Ol tecerrüdle Mesihā-yı zamân
Har gibi çekme yürü bār-ı girân

Atāyī, 1857-1858 (Karaköse, 2017: 106)

Mürşidī'ye göre erkek, nefsi ile mücadele etmeli ve evlenmeyerek kadınların hilelerinden kendini sakındırmalıdır. Evlilik olgusuna olumlu bakmayan şair, erkeğin nefsine söz geçirememesi durumunda ise dindar bir kadınla evlenilmesini tavsiye etmektedir.

Ey 'ayālî olmayan ihvān-ı hāss
Anların mekrinden olanlar halās
Ey birāder şehveti hor idegör
Açma nefsin gözini kör idegör

Mürşidī, 42b/6 -7 (Mermutlu, 2012: 62)

Şehvetin gālîb olırsa yā civān

Sāliha ‘avrat alagör fî-zamān

Mürşidî, 45b/10 (Mermutlu, 2012: 65)

Evliliğin ağır sorumlulukları olduğuna değinen Emîrî, oğluna erken evlenmemesi yönünde uyarılarda bulunmaktadır. Çoğu erkek evlenmenin hayalini kurmaktadır. Oysa evlilikte kadını memnun etmek, evi geçindirmek zor ve yıpratıcıdır çünkü zamane kadınları maddî anlamda asla tatmin olmazlar ve sürekli daha fazlasını isterler. Şair tarafından haydutlara benzetilen kadınlar, hileleriyle istediklerini kocalarına yaptırırlar. Bu bakımdan şair kadını avcı erkeği ise tuzağa düşen av olarak görmektedir.

Eyleme tezvîce sakın tîz heves

Sonra bulunmaz sana feryād-res

Kesb ile it kendüne evvel medār

Tā olasın devlet ile pāyidār

Çogının endîşesi fikr-i ‘ıyal

Pāy-ı talebkārına olmuş ‘ikāl

Bâr-ı tekâlîfî seni pîr ider

Dâmgeh-i mekrine nahcir ider

...

Şimdiki her duhter ü her pîre-zen

Erlerine her biri bir rāh-zen

Emîrî, 3 – 9 (Kaplan, 2012: 77)

Güvāhî, Behlül-i Dānā’nın evliliği ile ilgili rivayete nasihatnamesinde yer vererek evliliğin getirdiği ağır sorumluluklara dikkat çekmiştir. Bir aileyi geçindirebilecek güce sahip olmayan bir erkeğin evlenmeye heves etmemesi gerektiğini öğütlemektedir.

Dişi erkek karışık oğlan uşak

Tururlar çağrışup aç u yalıncak

Kimi etmek diler kimi et ü aş

Kimi kuru yimiş özler kimi yaş

Kimi kaftān u kimi kuşāğ ister

Kimi takye vü kimi yaşmağ ister

...

Olardan kaçuben gitdüm bilün siz

Ne bābumdur benüm avret oğul kız

Gerekdür anlara kesb-i firāvān
Bu hoşdur kim olam başuma sultān
Bu söz müflisler içündür nasihat
Degül ana ki var başında devlet

Güvāhī, 1319-1328 (Hengirmen, 1983: 191)

Toplum ve toplum içinde hayatlarını idame ettiren bireyler için bu denli hayatî işlevlere sahip evlilik olgusuna dair şairlerin görüşlerine yukarıda yer verildi. Bu başlık altında ailenin kurulmasıyla karı - koca unvanına sahip olan kadın ve erkeğin karı - kocalık bağlamında birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları, evlilik süresince kadın ve erkeğin nasıl ele alındığı incelenecektir.

2.1. EVLİLİKTE KADIN

Nikâh akdi ile bir araya gelen kadın ve erkek arasında evlilik süresince karı -kocalık ilişkisi başlar. Bu ilişki bireylere aynı zamanda çeşitli görev ve sorumluluklar da yükler. Çocuğun aileye dâhil olmasıyla anne ve babalık statüsü kazanan kadının ve erkeğin sahip olması gereken özellikler artarken yerine getirmeleri gereken sorumluluklarda da artış görülür. Evlilikte kadın, önce eş çocuğun doğmasıyla anne olur.

İncelenen nasihatnamelerde evlilikte kadının bir eş olarak hangi özellikleri taşıması gerektiği ya da taşınamaması gerektiği, kocasına karşı yerine getirmesi gereken görevlerinin neler olduğu nasihatnameleri yazan şairler tarafından ele alınmıştır.

2.2. NASİHATNAMELERDE YER VERİLEN KADINLARIN ÖZELLİKLERİ

İncelenen nasihatnamelerde şairlerin, evlilikte eş statüsünde olan kadına genel olarak olumlu bir bakış açısına sahip olmadıkları görülmektedir. Eş olarak kadın; hileci, giyim - kuşam merakı içinde olan, sergilediği bencil tavırlar ile kocası tarafından hiçbir durumda tatmin edilemeyen, bu yönüyle de aslında evlilik için şairler tarafından ideal bulunmayan bir görünümde nasihatnamelerde yer almaktadır.

2.2.1. Kadının Hileciliği

Evli kadına yüklenen olumsuz vasıflardan biri de hile yapmadır. Şair kendi dönemindeki kadınları hileci olarak görmekte ve erkekleri bu hususta uyarmaktadır. Fâni hayata meyleden bu kadınlar ahiretten bihaberdirler. Asıl niyetlerini kocalarına belli etmeyip

maksatlarını gizliden gizliye yerine getirirler. Eserde yer verilen kadınların bu hilesi şairin nazarında şeytaninkinden daha güçlüdür.

Bu zamâne ‘avratı hayyâledir
Bilmez uhrâ fânîye meyyâledir
Mekr-i iblîsden zenün mekri eşşed
Ol hafî zâhire olsun mı menend

Mürşidî, 43a/7–8 (Mermutlu, 2012: 63)

2.2.2. Kadının Giyim-Kuşam Süs Merakı

Emîrî, eserinde zamane kadınlarını süslerine düşkün olarak tasvir etmiştir. Bu kadınlar kocalarının maddî gücünün iyi ya da kötü olmasına aldırmayıp sürekli pahalı kumaşlardan elbiseler giyip süslenme arzusu içindedirler. Pahalı kumaşlar giyip süslenme isteklerini sürekli dile getiren bu kadınlar kocalarını zor duruma sokmaktadırlar. Halden anlamamaları sebebiyle şair tarafından zamane kadınları haydutlara teşbih edilmiştir.

Şimdiki her duhter ü her pîre-zen
Erlerine her biri bir râh-zen
Akmişe-i fâhire ister zenân
Telli hatâyî ana vird-i zebân
Gamla senün ger yüzün ağlar güle
Almalusun kendüye bir pişküle
...
Üslük ile kavuğı gül-gûn reng
Kubbe-i eflâki ider başa teng

Emîrî, 9–14 (Kaplan, 2012: 77)

Mürşidî de evlilik hayatında kadınların giyim kuşam merakına değinir. Kadın, daima kocasının ona en güzel kıyafetler almasını istemektedir.

Diler senden libâsın hâsını ol
Beğenmez libâsın ednâsını ol
...

Çok ister ekl ü şürbī melbūsātı
Husūlinde bulırsın seyyiātı

Mürşidī, 52a/13–15 (Mermutlu, 2012: 72)

2.2.3. Kadının Tatminkâr Olmayışı

Emîrî, kadınları tatminkâr bir tavır sergilememeleri yönüyle de eleştirmektedir. Bir düğün olması halinde kadın, düğünde giyecek kıyafeti olsa dahi elde bulunan kıyafetle yetinmeyip kocasından yeni bir kıyafet almasını isteyecektir. Her zaman yeni bir kıyafet giyip gösteriş yapmak bahsi geçen kadınların tabiatları sonucudur. Gösteriş arzusu içinde olan zamane kadınları, kocaları borca bulaşmış da olsa onları anlamaktan uzaktırlar.

Olsa vilâyetde eger bir düğün
Sen ele taş al dahı sîne dögün
Evvel olan elbiseye ‘âr ider
Geymenem anı diyü ısrâr ider
Dir ki budur meşreb-i tab‘-ı zamân
Câme-i nevle salına her zenân
Câme-i nevle ide kendüyi zeyn
Kocası bî-çâre giriftâr-ı deyn

Emîrî, 19–22 (Kaplan, 2012: 78)

Mürşidî’ye göre kadınlar aza kanaat etmeyip hiçbir zaman tatminkâr bir duruş sergilemezler. Her zaman kocalarının maddî durumunu düşünmeden her şeyin en iyisini isteme eğilimindedirler.

Gıdâ aza kana‘ât eylemezler
Kocamın hâli müşkil söylemezler
...
Anı ister ki kudretin irüşmez
Getür dir nerden olsun yoğı bilmez

Mürşidî, 52a/13–15 (Mermutlu, 2012: 72)

2.3. NASİHATNAMELERE GÖRE KADININ KOCASINA KARŞI GÖREV VE SORUMLULUKLARI

İncelenen eserlerdeki genel bakış açısının aksine olumlu vasıflara sahip kadınlara az da olsa nasihatnamelerde yer verilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de kadının erkek üzerinde hakları bulunduğu yer verilmiş, erkeğin de kadınlar üzerinde hakları olduğundan bahsedilmiştir.

Nasihatnamelerde olumlu vasıflarıyla anılan kadınlar; kocalarına karşı görev ve sorumluluklarının bilincinde olan, bu bilinç gereği eşlerine itaat eden, takva sahibi ve eşlerine sadık kadınlar olarak dikkat çekmektedir. Bu özellikleri ile cennet ile müjdelenmişlerdir. Mürşidî, Hz. Fatıma ve Hz. Muhammed arasında geçtiği söylenen bir rivayete yer vererek kadının kocasına karşı görevlerinin ne olması gerektiğine dair öğütler vermiştir.

2.3.1. Kadın Kocasına İtaat Etmeli

Sahih bir hadiste kadının ve erkeğin birbiri üzerinde hakları olduğundan söz edilmektedir. İslam'a göre kadın; kocasının sözlerine itaat etmeli, dışarı çıkacağı zaman kocasından izin almalı, onun izni olmadan eve yabancı insanları getirmemeli, malını israf etmemeli ve her türlü ihanetten uzak durmalıdır. Eşini mutlu eden kadın bir yandan da kendisini mutlu etmiş olur (Erdem, 2012: 120). Kocaya itaat eden kadının ahirette mükâfatlandırılacağına dair hadis de kaynaklarda yer almaktadır (Teyfur, 2019: 38). Mürşidî de Hz. Muhammed ve Hz. Fatıma'ya atfedilen bir rivayete değinerek Asrısaaadet döneminde eşine itaat eden, takva sahibi bir kadına ait rivayete nasihatnamesinde yer vermiştir. Dinî hassasiyetleri gereği dışarı dahi çıkmayan bu kadın, eşine itaatin tam olması sebebiyle peygamber kızından dahi önce cennete gidecektir. Mürşidî'nin eserinde yer verilen bu rivayet evlilik hayatında kadının kocasına itaatının ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Ol Resûl-i Fahr-i Âlem söyledi

Ol kızı Fâtıma Sultân'a didi

Fâtıma Hazretleri dir yâ ebî

Kaç sül idem sana bildir Nebî

‘Avratın üstinde er hakkı nedir

‘Avratın er üstinde hakkı nedir

Erlere kılsa zeni muhâlefet

Yevm-i mahşerde bulırlar ʿâkıbet
Bunları bildir bize olsun beyân
Tâ ki olalar itâʿatda zenân
...
Fâtıma itdi eyâ devletlü eb
Böyle hâtun ola mı şimdi ʿaceb
Dâimâ zevci rızâsında ola
Bunca takrîr itdügin ecri bula
Söyledi Sultân-ı ʿÂlem yâ kızım
Cümleden birin sana idem gözim
Var fülân mahallede sıdkı bütün
Eri bennâ cennet ehli bir hâtun
Taşra çıkmaz var ana ziyârete
Senden evvel gire yarın cennete
Fâtıma itdi ʿaceb ne ile ol
Benden evvel ol cinâna bula yol
Didi yâ kızım ol hâtun gayetî
Zevcine vardır anun itâʿatı

Mürşidî, 53a/12–15 - 55a/2–5 (Mermutlu, 2012: 73–76)

2.4. EVLİLİKTE ERKEK

Sosyal varlık olan insan medenî halinde meydana gelen değişimler ile toplumda farklı rollere sahip olur. Örneğin evlilik öncesi *evlat* rolünde olan erkek; evlendiğinde koca, çocuğun aileye katılması ile *baba* rolüne de sahip olur. Evlilik hayatındaki rolü gereği toplum; erkeğin ailesini korumasını, evin geçimini sağlamasını, evi yönetmesini, eşi ve çocuklarıyla ilgilenmesini bekler.

Erkeğin sahip olduğu roller evlilik hayatında onun önemli görülmesine neden olmuştur. Türk kültürünün taşıyıcısı olan bazı atasözleri de erkeğe verilen önemi yansıtmaktadır. “Kadının süsü kocası, çatının süsü bacası”, “Bir eve bir baca, bir kadına bir koca”, “Kocam olsun, cüce olsun” ... vb. atasözleri taşıdığı roller sebebiyle erkeğin kadın için ne denli önem taşıdığını bizlere göstermektedir (Borodavchenko, 2018: 83; Bunsuz & Demirtaş, 2021: 1038).

Türk dilinde erkek için *evin direği* benzetmesi kullanılır (Borodavchenko, 2018: 83). Türklerin önemli eserlerinden biri olan Dede Korkut Hikayeleri'nde de erkek *evin çadırı* olarak yer almaktadır. Türklerin aile içindeki rollerini etkileyen İslam inancı da aile hayatında erkeğin sahip olması gereken role değinmiştir. Kur'an'-ı Kerim'de erkek; evi yöneten, ailesini koruyan, evlenmek istediğinde kadına mehir vermesi gereken, baba ve eş rolü gereği evin geçimini sağlaması gereken aile bireyi olarak karşımıza çıkmaktadır. Evlilik kurumu içerisinde dinî anlamda erkeğe atfedilen bu roller İslamiyet'i kabul eden Türklerde de erkeğin evlilikte önemli görülmesine sebep olmuştur.

2.4.1. Evli Erkeğe Nasihatler

Kadın ve erkek birbiriyle evlenerek bir ömür boyu sürmesini umdukları karı - kocalık ilişkisini başlatmış olurlar. Evli çiftlerin arasında başlayan bu ilişki her iki tarafa çeşitli haklar kazandırıp sorumluluklar yükler (Ermez, 2020: 5-6). Kazanılan bu haklar kadın için erkeği, erkek için de kadını bağlayıcı niteliktedir. Hem dinî hem hukukî hem de sosyal normlar evlilik kurumunu düzenlemekle birlikte kadına ve erkeğe çeşitli roller yüklemektedir. Bu roller gereği evlenen kadın, evliliğinde çeşitli rolleri yerine getirmekte ve kocasından da bazı rolleri yerine getirmesini beklemektedir. Bu başlık altında evlilikte koca rolünü üstlenen erkeğin, karısı ile ilişkisinde yerine getirmesi gereken rollere dair verilen öğütler *Erkeğin Eşine Karşı Görev ve Sorumlulukları* ve *Erkeğin Karısına Karşı Davranışları* olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

2.4.1.1. Erkeğin Eşine Karşı Görev ve Sorumlulukları

Şairlerin mensup oldukları İslam dini evlilikte erkeğe öğüt vermelerinde etkili olmuştur. İslam dininde de kadın ve erkekten önce *insan* kavramı zikredilmekte, insan neslinin bir kadın ve bir erkek tarafından çoğaldığına değinilmektedir. Kadın ve erkek bu bağlamda birbiri için yaratılmış olup biri olmadan diğeri eksiktir (Teyfurov, 2014: 191). Kadın ve erkek evlilik yolu ile bir araya gelip birbirini tamamlamakta, insanı ortaya çıkartmakta ve insan neslinin devamını sağlamaktadır.

Sağlıklı bir aile sağlıklı bir toplumun teminatıdır. Bu sebeple de İslam dini aile kurumuna ve onun başlatıcısı olan evliliğe büyük önem vermiştir. İslam; ailede refahın, mutluluğun tesis edilebilmesi için karı - koca arasında bazı haklar ortaya koymuş ve buna uyulmasını istemiştir. Karı - koca arasındaki haklara istinaden Bakara

suresi 2/228’ de “Erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır.” ifadesi geçmektedir (Diyanet, 2022). Kadın, İslam dininde emanet olarak erkeğe verilmiş ve erkek tarafından kadının haklarına riayet edilmesi gerektiği söylenmiştir. Erkekten beklenen eşinin gönlünü hoş etmesi, onun ihtiyaçlarını karşılamasıdır (Teyfurov, 2014: 191). İncelenen eserlerde şairlerin, kadının kocası üzerindeki hakları gereği erkeğin eşine karşı yerine getirmesi gereken görev ve sorumluluklara dair verdikleri öğütler İslam’ın inanç esaslarıyla örtüşmektedir.

2.4.1.1.1. Eşinin Gönlünü Hoş Etmeli

Evlilikte karı - koca ilişkileri söz konusu olduğunda her iki cinsin de birbirlerine karşı dikkat etmeleri gereken bazı davranışlar vardır. Bunlardan biri erkeğin karısına karşı davranışdır. Erkek karısının gönlünü hoş edecek sözler söylemeli ve karısına ilgi göstermelidir. Karısına karşı güzel davranışlar sergileyen bir erkeği karısı çevresindeki herkesten çok sevecektir.

Evet kaydını tâkatünce yisen
Hemîşe ana yahşi sözler disen
Seni yig sever atadan anadan
Bilürsin niçündür dimegil neden
Dahı şöyle bildür özüne anı
Ki anun gibi kimse sevmez seni

Bedr-i Dilşâd, 7214–7216 (Ceylan, 1997: 858)

2.4.1.1.2. Erkek Karısını Kıskanmamalı

Kendi karısını kıskanmak, evlilikte erkeğin yapabileceği çok büyük hatalardan bir tanesidir. Erkeğin karısına karşı sergileyeceği bu yanlış tutum, kadının kocasına kin duymasına ve düşmanlık etmesine yol açar. Kadının kocasına karşı edeceği düşmanlık yabancı bir kişinin düşmanlığından çok daha tehlikelidir ve böyle bir düşman kazanmaktan erkek kaçınmalıdır. Erkeğin böyle bir düşman kazanmaktan kaçınması ise karısını kıskanmamakla mümkündür.

Sakın ‘avreti kıskanayın dime
Agusına sonra kanayın dime
Ki kıskanmag anı hatâdur katı

Geliserdürür başa çok âfeti

...

Eger ‘avreti kıskanursan hemân

Senün düşmenün olur ol her zemân

Ne bir düşmen ol yigden artukdurur

Ki ancılayın düşmenün yokdurur

Kişi yâd düşmenden ider hazer

Biliş düşmene key gerekdür nazar

Bedr-i Dilşâd, 7210–7219 (Ceylan, 1997: 858)

2.4.1.1.3. Erkek Eşi İçin Helal Meslek Edinmeli

Aile kurumunda erkek ailenin reisi konumundadır. Bu konumun bir sonucu olarak da evin geçimini sağlamakla yükümlü olan kişi de yine kendisidir. Erkek, eşi ve ailesi için helal bir meslek edinin kazancını dinin helal kıldığı yollardan sağlamalıdır. Aile reisi olan erkeğin ailesinin ihtiyaçlarını karşılaması ise erkeğin yerine getirmek zorunda olduğu görevlerinden biridir. Ailesinin geçimini sağlamak erkeğin görevi olsa da kazandığı parayı eşi, çocuklarının ihtiyacı için harcayan erkeğin amel defterine bu yaptıkları sadaka olarak yazılır.

Eyle sen ‘ayâl için pîşe helâl

Deftere yazar ‘ibâdet zi’l-Kemâl

Her ne kim virsen ‘ayâl evlâdına

Ol tasadduk yazılır defterine

Mürşidî, 49b /1–2 (Mermutlu, 2012: 70)

2.4.1.1.4. Erkek Ailesinin İhtiyaçlarını Karşılamalı

Erkek karısının ve çocuklarının yiyecek, giyecek ihtiyaçlarını eksiksiz bir şekilde karşılamalıdır. Fakat bu görevini yerine getirirken dikkat edilmesi gereken önemli husus ölçülü olmaktır çünkü aşırıya kaçıp israf etmek şeytana uyanların yapacağı eylemlerdir.

Me’kûlâtın melbûsâtın kıl tamâm

Kalma haddinden ziyâde olma hâm

Kıl hazer cânım sefahâtden sakın

Olma ol ef’âl-i şeytâna yakın

Anlar için eyleme çok harc-ı mâl

Anlara uysan kazanursın vebâl

Mürşidî, 49b/2–4 (Mermutlu, 2012: 70)

2.4.1.1.5. Erkek Karısı Hakkında Konuşmamalı

Erkek, eşi hakkında konuşup hanımını el âlemin diline düşürmemelidir. Asil kişiler, hanımı hakkında konuşmaz çünkü namus kavramı atfedilen kadını kötü niyetli insanların diline düşürmek asil insanlara yakışacak bir durum değildir.

İrtikâb eylemez ehl-i gayret

Ki ide ehline dâ'ir sohbet

Sonra lââyık mı lisâna düşmek

Ni'met-i ırza köpekler üşmek

Sünbülzâde Vehbî, 1019–1020 (Beyzadeoğlu, 1996: 159)

2.4.1.2. Erkeğin Eşine Karşı Davranışları Hakkında

Türk - İslam kültürü nesillerin devamını meşru yollarla sağlayan evlilik kurumuna ve bu kurumun en önemli aktörlerinden biri olan kadına çok önem vermiş ve kadını yüceltmıştır. Eski Türklerde her ne kadar baba tipi aile biçimine rastlanıyorsa da aile içinde kadın da söz sahibi olmuştur. Kadın; erkeğin ev arkadaşı olarak görülmüş, kadına erkek tarafından sevgi gösterilmiş ve saygıda bulunulmuştur. Türk aile yaşamında erkeğin, karısına güzelim anlamına gelen *görlüm* ifadesini kullanması kadına gösterilen sevginin tezahhürüdür (Koca, 2002: 3). İslamiyet'in kabul edilmesi ile kadın aile ve toplum içinde sahip olduğu saygınlığı korumuştur. Bu durum Türk - İslam devletlerinin yazılı kaynaklarında da kendini göstermektedir. Ünlü Seyyah İbn Batuta seyahatnamesinde de Türk erkeklerinin eşlerine karşı davranışlarına genişçe yer vermiş, sevgi ve saygıya dayanan bu davranış biçiminin hiçbir toplumda olmadığını eserinde bilhassa belirtmiştir (Eker, 2001: 142). Devlet hükümdarları eşlerine o kadar değer vermişlerdir ki eşleri hükümdarın bulunduğu yere geldiği zaman hükümdar yerinden kalkıp eşini karşılamış, kendi elleriyle eşine kımız sunmuş ve çeşitli hediyeler vererek hatununa izzet ve ikramda bulunmuşlardır (Eker, 2001: 142).

İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası Türklerde aile içinde erkeğin karısına karşı davranışlarına dair bilgilere birçok eserlerde rastlamaktayız. İncelenen nasihatnamelerde de şairler, erkeğin eşine davranışları konusunda nasihatler verirken hiç şüphesiz

yaşadıkları dönemin, yetiştikleri çevrenin ve mensup oldukları dinin etkisinde kalmışlardır.

2.4.1.2.1. Erkek Karısının Namahrem Kişilerle Görüşmesine İzin Vermemelidir

Şaire göre kadının namahrem kişileri görmesi, onlarla konuşması evliliği tehlikeye atacak ve eşler arasında sorun yaratacaktır. Erkeğin başına çeşitli musibetler getirebilecek olan bu durumu defetmenin yolu ise kadının namahrem kişilerle görüşmemesidir.

Dilersen ki bunca belâdan emîn
Olasın didüğümü işle hemîn
Komagıl ki nâ-mâhremi ‘avretün
Göre söyleşe bunı kıl ‘âdetün
Egerçi ki zişt ise ol gören er
Hele nehy kılmaga geldi haber

Bedri Dilşâd, 7220–7222 (Ceylan, 1997: 858)

2.4.1.2.2. Erkek Eşinin Sözlerine Uymamalıdır

Mürşidî’ye göre kadın asıl maksadını açıkça dile getirmez. Erkeği denemek, onun sözünde sadık olup olmadığını bilmek ister. Bu gerçek maksadını ise kalbinde gizli tutar. Erkeğin yararına olacak bir iş söylese dahi bu durum erkeğin zararınadır. Erkek, kadın sözüne uymamalı onun söylediğinin tersini yapmalıdır. Bu görüşüne nasihatnamesindeki beyitlerde bolca yer veren Mürşidî, Hz. Muhammed’e ait olduğu söylenen hadise atıfta bulunmuştur. Günümüz toplumlarının yadırgayabileceği bu hadisin sahih hadis olma ihtimali oldukça zayıftır. Kur’an’da kadın-erkek ilişkisine dair böyle bir ayet geçmemekle birlikte erkeğin kadınla istişare etmesine dair ayetler mevcuttur. Hz. Muhammed’in yaşamına bakıldığında bazı konularda eşlerinin fikrini almıştır (Kavuştu, 2006: 106). Bütün bunlar göz önüne alındığında bu hadise şüpheyile yaklaşılması gerekmektedir.

Ol Resûl Ekrem didi kavli bütün
Sözinin ‘aksini idin ‘avratın
‘Avrat ister ide anı imtihân
Eylemiş kalbinde bu fikri nihân
Gösterem bir fi‘li nef‘ ola ana

Ol işin ‘aksinde zarr ola ana
Ben görem ki ‘aksini ider mi ol
Ol ziyân işi bilüb gider mi ol
Bir görem sözinde sâdık mı bu er
Yoksa lâf ider kurı da‘vâ kılar

Mürşidî, 50a/1 – 4 (Mermutlu, 2012: 79)

Kadınları sözlerine güvenilmez olarak gören şair, genel olarak erkeğin karısına uymamasını öğütlemektedir. Fakat ev ile ilgili faydalı olabileceğine inandığı konularda erkek karısını dinlemelidir.

Lîk ba‘zı ev işinde anların
Nef’ olan akvâlini tut anların
Ev işinde eylese tedbîri zen
Ey kişi itme dise isrâfı sen
Kıl icâbet bu sözünü itme red
Her dü‘âlem var bu işde menfa‘at

Mürşidî, 50b/12–14 (Mermutlu, 2012: 71)

2.4.1.2.3. Erkek Eşine Gönül Vermemeli

Mürşidî’ye göre erkeğin karısı ile dost olması, onun sohbetine kapılması yani eşini onu dünyaya bağlayacak kadar sevmesi sakıncalıdır çünkü eşinin sohbetine kendini kaptıran erkeğin ahiretteki akıbeti iyi olmaz.

‘Avrat ile eyleme çok ülfeti
Virme gönlin sohbetine ğayreti
Virme anlara gönül olma denî
‘Âkıbet âzğün ider anlar seni

Mürşidî, 46a/13–14 (Mermutlu, 2012: 66)

Anları bugün seversen kamûdan
Kurtaramaz seni yarın tamûdan
Anlar için kim bu dünyâyâ düşer
Âhiret tuzağına yarın düşer

Mürşidî, 49b/6–7 (Mermutlu, 2012: 70)

2.5. CİMA ETMEK HAKKINDA

Arapça bir kelime olan *cima* kadın ve erkek arasındaki cinsi münasebeti ifade etmek için kullanılır. İncelenen eserlerde evlilik hayatında kadın ve erkek arasında gerçekleşen cinsî münasebetin ölçüsüne, yapılmaması gereken durumlara ya da çok yapılmasının yol açacağı sağlık problemlerine ilişkin nasihatler yer almaktadır.

2.5.1. Cimada Ölçülü Olmak Gerekir

Her şeyde ölçülü davranması gereken insanoğlu cima söz konusu olduğunda da ölçüyü elden bırakmamalıdır. Sürekli cima etmek insan sağlığına zarar veren bir eylemdir. Sürekli cima etmenin insan sağlığına zararları olduğu gibi hiç cima etmemek de sağlığı olumsuz etkiler. Aynı zamanda cima sonrası vücuttan atılan her meni insanın meydana gelmesini sağlayan bir tohumdur. Aşırı meni israfı, insan israfı anlamı da taşıdığı için bundan kaçınmak gerekir. Şaire göre olması gereken bu eylemin bilinçli ve ölçülü yapılmasıdır.

Nutfedür tohmı cism ile cânun
Gallesi kâr-gâh-ı insânun
Zübde-i cism ü cân imiş çün kim
Hayf ola harcı yok yire anun
...
Pes anla ki harc eylemek nutfe(y)i
Bu cism ile câna degülmiş eyi
Evet nitekim harcı eyü degül
Hemânâ ki nâ-harcı eyü degül

Bedr-i Dilşâd, 7242–7256 (Ceylan, 1997: 861)

2.5.2. Vakitli Vakitsiz Cima Etmemeli

İnsan akıllı olan ve akıllı ile hareket eden bir canlıdır. Bu özelliği ile hayvanlardan ayrılır. Vakitli vakitsiz cima etmek akıl kabiliyetinden yoksun olan hayvanların bir özelliğidir. Oysa akıl sahibi olan ve bu özelliği gereği düşünebilen insan, vakit gözetmeden cima etme davranışından uzak durmalıdır.

Sakın hâtıra düşer ise ne-dem
İdeyim dime kim getirür nedem
Anun-çün ki bu hû behâyimde var
Ne vakt ü ne sâ'at gözedür tavar

Evet âdemîye gerekdür katı
Göre gözede vakti vü sâ'atı

Bedr-i Dilşâd, 7261–7263 (Ceylan, 1997: 858)

Şaire göre cima edilecek mevsim de önemlidir. Cinsel gücün fazla olacağı ve cima etmenin insan vücuduna yarar sağlayacağı en doğru mevsim ilkbahardır.

Cimâ' şu vakit it idersen şehâ
Ki âlet kavî ola key müntehâ
...
Ki dört faslun ancak biridür yarar
Cimâ' ile kasd itmege nev-bahâr

Bedr-i Dilşâd, 7271–7272 (Ceylan, 1997: 860)

Cima ile ilgili şairin üzerinde durduğu bir diğer konu da cima sonrası mutlaka gusül abdestinin alınmasıdır.

Ne eylersen eyle cünüb kalma hîç
Gusül itmek ardınca ol ir ü giç

Bedr-i Dilşâd, 7280 (Ceylan, 1997: 861)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AİLE

İnsan; sosyal varlık olması münasebetiyle yaşamı boyunca çevresindeki kişilerle iletişim kurar, bu iletişim serüveni boyunca farklı roller üstlenir ve rollerine uygun davranış biçimleri sergiler. Hangi durumda kiminle nasıl iletişim kuracağını, nasıl davranışlar sergileyeceğini ve rolüne uygun nasıl davranması gerektiğini insan ilk olarak aile kurumunda deneyimler. Aile bu bağlamda bireye hayatı yaşatarak öğreten ve bireyin sosyalleşmesini sağlayan toplumsallaşmanın ilk basamağıdır (Eker, 2001: 131). Toplumsallaşmanın ilk basamağı olması yönüyle birçok araştırmacı tarafından toplumun çekirdeği olarak adlandırılmıştır (Ermez, 2020: 16).

İnsanın tarih sahnesine çıkmasıyla var olan aile kurumu her zaman araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Dinsel normlardan etkilenmesi sebebiyle çoğunlukla din olgusuyla birlikte ele alınmıştır (Port, 2019: 4). Aile kurumu hemen hemen bütün toplumlar tarafından kutsanmış ve toplumlar tarafından aileye önem verildiği için her milletin yasasında aileye yer verilmiş ve devletler tarafından çeşitli düzenlemelere, müdahalelere maruz kalmıştır. Bu sebeple aile ile ilgili araştırmalar ilk olarak hukuk alanında yapılmıştır. Her ne kadar aile ile ilgili ilk çalışmalar hukuk alanında yapılmışsa da günümüzde sosyal alanların araştırma konusu olarak hala gündemdeki yerini korumaktadır (Ermez, 2020: 16).

İnsanla birlikte var olan aile, bu yönüyle evrensel olma niteliği taşıyor olsa da ailenin ne olduğuna dair evrensel bir tanım yapmak mümkün değildir. Zaman içerisinde yapı yönüyle aile kurumunun değişikliğe uğraması, dünya üzerindeki aile yapısının çok çeşitli olması ortak tanımın yapılamamasının başlıca sebeplerindendir. Geçirdiği bütün değişimlere rağmen aile kurumu toplumların vazgeçemediği, bir benzeri olmayan kurum olma özelliğini hala taşımaktadır (Ermez, 2020: 16).

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük'e bakıldığında ailenin altı farklı tanımı yapılmaktadır:

1. Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik,
2. Aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü,
3. Birlikte oturan hısım ve yakınların tümü,
4. Eş, karı
5. Aynı gaye üzerinde anlaşılan ve birlikte çalışan kimselerin tümü,
6. Temel niteliği bir olan dil, hayvan veya bitki topluluğu, familya

Sözlükteki tanımın dışında araştırmacılar tarafından ailenin farklı tanımları da yapılmıştır. Bu tanımlara göre aile:

Toplumların içinde bulundukları kültürel farklılıklarına, üyelerin sayısına göre geniş ya da dar diye tabir edilebilen, eş birlikteliği esas olup hukukî bir dayanağı bulunan bir kurumdur (Berkay, 1990: 167).

Evlilik ya da kan bağı ile bir araya gelen ve üyeleri arasında ilişkilerin olduğu bir toplumun çekirdeğidir (Özer, 1975: 11).

Toplum tiplerine, üyelerinin sayısına göre değişen ve aralarında cinsi ve soy bağlantısı üzerine kurulmuş bir zümredir (Ülken, 1969: 6).

Toplumsal yaşamın ana unsurlarından olan aile ana - baba - çocuklar ve tarafların kan akrabalarından meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir kurumdur (Kasapoğlu vd. , 2011: 50).

İçinde insan türünün belli bir biçimde üretildiği, topluma hazırlanma sürecinin belli bir ölçüde ilk ve etkili biçimde cereyan ettiği, cinsel ilişkilerin belli bir biçimde düzenlendiği eşler, ana – babalarla, çocuklar arasında belli bir ölçüde içten, sıcak, güven verici ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunulan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin az ya da çok bir ölçüde yer aldığı toplumsal bir kurumdur (Güler, 1992: 52).

Toplum olma anlayışının başlangıcıdır. Birbirlerine akrabalık bağları ile bağlı olan fertlerin toplamıdır (Koca, 2002: 15).

Evlenme bağıyla birbirine bağlanmış, aynı mekânda yaşayan, aynı geliri paylaşan, oynadıkları çeşitli roller çerçevesinde birbirlerine etki eden, içinde yaşadıkları toplumun kültürden yapısına uygun bir kültür yaratıp kuşaktan kuşağa sürdüren toplumsal bir birimdir (Güler, 1992: 3).

Yukarıda yer alan tanımlardan anlaşılacağı üzere ailenin tek bir tanımı mümkün olmasa da yapılan bütün tanımlar onun toplumsal bir yönünün olduğunu kabul etmektedir. Toplumsal yönü olan aile kurumu insanın ortaya çıkışıyla var olmuş; bu var oluşla birlikte zamanla yapısında, işleyişinde, görevlerinde değişim ve dönüşümler meydana gelmiştir. Tarihî süreç içerisinde ailede meydana gelen bu değişim şüphesiz toplumların üretim araçlarının değişmesi ve gelişmesi ile bağlantılıdır. Kullanılan üretim araçları göz önüne bulundurulduğunda tarihî seyir içinde aile kurumunu *tarım öncesi toplumlar*, *tarım toplumları*, *sanayi toplumları* ve *sanayi sonrası toplumlar* olmak üzere dört kategoride incelemek gerekir (Alkan, 2014: 23).

Antropolojik çalışmalar sonucu elde edilen bulgulara göre tarım öncesi dönemde ilk insanlar arasında cinsel ilişkiye dair herhangi bir kural konulmamıştır. Bu kural küme halinde evliliklerin görülmesine, doğan çocuğun babasının bilinmemesine ve çocuğun toplumun himayesinde olmasına sebebiyet vermiştir (Güler, 1992: 54-55). Avcı - toplayıcı olarak adlandırılan bu toplumlarda anaerkil aile biçimi hâkim olduğu için evliliklerde erkek; kız evine yerleşmekte, miras anneden kız evlada geçmekte ve boşanma durumunda erkek

tekrar ailesinin yanına dönmekteydi (Alkan, 2014: 27). Avcı - toplayıcı dönemde avlanmaya giden erkek uzun süre evine dönemediği için kadın bitki toplamakla, çocuklarına bakmakla ve evini korumakla meşgul olup erkeğe göre üretimde daha aktif bir role sahipti (Güler, 1992: 55).

Ekip - biçmenin başlamasıyla tarım toplumlarında erkek tarım işleriyle uğraşmıştır. Çeşitli madenlerin işlenmeye başlanması ve bu madenlerden araç - gereç yapılmasıyla erkek tarlasını ekip biçerken bu araç - gereçleri de kullanmıştır. Böylece üretimde erkek kadından daha etkin bir konuma gelmiştir. Erkeğin üstlendiği bu etkin rol kadının aile içinde ikinci plana atılmasına neden olmuştur. Tarımsal üretimle oluşan zenginlik tarımda kullanılan araç - gereçlerin saklanması ihtiyacını doğurmuş ve baba tarafından erkek çocuğa tarımda kullanılan araç - gereçler bırakılmıştır. Böylece üretim biçiminin tarım olması sebebiyle ataerkil aile biçimi ortaya çıkmıştır. Ataerkil düzenin sonucu olarak kadın ve erkek evlendiğinde kadının kocasının evine yerleşmesine geniş aile tipinin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Boran ve Atlı, 2016: 37).

Sanayi Devrimi ile birlikte şehir merkezlerinde büyük fabrikalar açılmış, insan gücünün yerini makineler almıştır. Bu devirde büyük sanayi tesislerinin kurulmasıyla bu tesislerde çalışacak işçilere ihtiyaç duyulmuş, böylelikle köyden kentlere yoğun göçler başlamıştır. Köylerden kentlere göç eden kişiler kendi seçtikleri kişiler ile evlenip; anne, baba ve çocuktan oluşan çekirdek ailenin temelini atmışlardır. Bu dönemde görülen çekirdek aile tipinde de ataerkil yapı varlığını sürdürmüştür (Alkan, 2014: 31-35).

Sanayi sonrası olarak adlandırabileceğimiz 1980 sonrası dönemde de teknolojinin ciddi ilerleme kaydettiğini görmekteyiz. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bilginin kolayca aktarılabilirdiği teknolojik cihazlar, bilgisayarlar yapılmıştır. Bilgi önem kazanmış ve zenginlik kaynağı olarak görülmüştür. Böylece bu zenginliğin aktarılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç gereği hizmet sektörü büyük gelişme kaydetmiştir. Kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesi sonucu hizmet sektöründe yer almaları, çeşitli çalışma sahalarına girmeleri ve kadın haklarını savunan feminal hareketlerin elde ettikleri başarılar sanayi sonrası toplumların oluşturdukları aile biçimini de etkilemiştir. Bu dönemde aile içinde kadının ve erkeğin eşit haklara sahip olduğu *eşit erkil* adı verilen aile yapısı toplumun geneline yayılmıştır (Köse, 2016: 16).

Aile yapılarının değişip dönüşmesinde üretim araçlarının etkisi olduğu kadar dinî inançların da etkisinin olduğunu söylemek gerekir. Bu bağlamda ilahî dinler incelendiğinde

aile kurumunun ilk insanla yani Hz. Adem ve Hz. Havva ile oluştuğu görülür. Anne, baba ve çocuktan oluşan başta çekirdek aile özelliği taşıyan bu aile biçimi, çocukların çoğalması ve evlenmesiyle çekirdekten geniş aileye geçiş yapmaktadır. Din  bağlamda kurulan ilk aile ataerkil bir özellik göstermektedir. İlk ilah  din olan Yahudilik inancına bakıldığında ilk ailenin ataerkil özellik tařıdđı görülmektedir. Bu aile tipinde baba, ailesi üzerinde her konuda otorite kurma hakkına sahiptir. Karı - koca arasında efendi - köle ilişkisi görülmekte ve boşanma gayet normal kabul edilmektedir. Hristiyanlık inancında ise ataerkil aile düzeninin var olmasıyla birlikte evlilik olgusuna din  bir vasıf yüklenmesi sebebiyle boşanma, dine karşı gelme eylemiyle eş tutulmuştur. İslam inancında da ataerkil aile tipi görülmektedir. Cinsiyet yönüyle kadın erkek eşitliği ön planda tutulmuştur. İslam ailesinde karı - koca karşılıklı görev ve sorumluluklara sahiptir. Baba, çocukları üzerinde yetki sahibi olsa da Yahudi ailesinde olduğu gibi babanın çocukları üzerinde geniş karar verme yetkisi yoktur. Boşanma halinde de karı - kocanın birlikte rol aldığı görülmektedir (Port, 2019: 6-7).

 zerinde  alışma yapılan eserlerde aile konusu ele alınmadan önce insanlığın var oluşundan günümüze kadar kutsallığını, güncelliğini koruyan aile mefhumunun literatürdeki tanımlarına, aile kurumunun önemine, tarih  seyir içinde geçirdiği değişimlere ve ilah  dinler çerçevesinde geçirdiği değişimlere dair bilgilere yer verildi. İncelenen nasihatnameler Türk - İslam kültüründen beslenen eserler olmaları sebebiyle aile kurumunun Türk - İslam kültüründeki yeri hakkında bilgi verme ihtiyacı duyuldu. Aile kurumu ile ilgili bilgi verilmeden önce Türk toplumunun zaman içerisinde geçirdiği değişimleri bilmek gerekmektedir. Türk toplumunun göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçmesi ve İslam dinini kabul etmesi toplum yaşamında köklü değişikliklere yol açmış, haliyle bu değişimlerden toplumun en küçük halkası olan aile kurumu da nasibini almıştır. Dolayısıyla *İslamiyet'ten önceki ve İslamiyet'ten sonraki* Türk toplumunun aile kurumuna bakış açısını incelemek gerekmektedir.

İslamiyet  ncesi Türk toplumuna göre aile, Türk milletin yeryüzünde hep var olması için Tanrı'nın hakan ve hatunu birlikte y celtmesiyle oluşmuştur. Kadının ve erkeğin eşit y certilmesi ve kut anlayışının kadına da erkekle eşit şekilde verilmesi açısından önemli olan konu Bilge Kağan Yazıtı'nda şu şekilde geçmektedir (Köksel, 2011: 333-334): "Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye, babam İlteriş Kağan'ı, annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinden tutup kaldırmış olacak."

Bilge Kağan Yazıtı'nda Tanrı tarafından kadına ve erkeğe verilen bu eşitlik Türklerin aileyi toplumun temeli olarak görmesine neden olmuş ve bu bakış açısı Türklerin sosyal yaşamında da kendini göstermiştir. *Türkün* adı verilen babanın aile reisi olduğu aile tipi görülse de aile içinde kadın da kocası kadar söz sahibidir (Koca, 2002: 2-4). Türk ailesi ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda şu bulgulara rastlanılmıştır: Aile kurmak isteyen kız ve erkek ailelerinden ayrı bir evde yaşamaktaydı ve evlenecek erkeğin babası oğluna bir çadır vererek genç çiftin yeni bir yuva kurmalarını sağlamaktaydı. Bu bulguyu hareket noktası kabul eden araştırmacılar Türklerde genellikle çekirdek aile tipinin görüldüğü konusunda fikir birliği sağlamışlardır (Mandaloglu, 2016: 137).

İslamiyet'e geçiş ile birlikte İslamiyet, Türklerin yaşayış tarzında da değişikliklere yol açmıştır. Daha önceki dinî inançlarından kopmalar meydana gelmiş ve Türkler yeni dinin etkisini yoğun bir şekilde yaşamışlardır. Türklerin İslamiyet'e geçiş tarihi konusunda tam bir uzlaşma sağlanılamasa da bütün kaynaklar 10. yüzyılda İslamiyet'in Türkler arasında hızlı bir biçimde yayıldığını ve kitleler halinde Türklerin İslamiyet'e geçtiklerini doğrulamaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan sözlü, yazılı kaynaklar, yabancı seyyahların gezi notları İslamiyet sonrası Türklerin aile yapısı ile ilgili bize fikir vermektedir. 15. yüzyılda yazıya geçirilen önemli sözlü kültür ürünlerinden olan Dede Korkut Hikayeleri'ne bakıldığında İslamiyet sonrası Türklerde de çekirdek aile tipinin var olduğu görülmektedir (Borodavchenko, 2018: 22). Aile reisi erkek olarak görülse de karı - koca arasında sevgi ve saygının egemen olduğu görülür. Sevgi ve saygı temeline dayanan bu aile tipi içerisinde kadın da düşünen, eleştiren özelliğiyle dikkat çeker. Evin direği olarak yazılı eserlerde kendine yer bulan Türk kadını; ata binmesi, savaşçı özelliği sebebiyle bir kahraman olarak da dönem eserlerinde yer alır. Kadınların yiğitçe davranmaları kocası için bir övünç kaynağı olarak görülür (İnan, 2019: 254).

14. yüzyılda Anadolu seyahati ile ilgili görüşlerine eserinde yer veren Ünlü Arap Seyyah İbn Batuta Türk kadınlarının peçesiz bir şekilde toplum içinde rahatça hareket edebildiklerine de değinmiştir. Yine Anadolu'da Ahilik teşkilatına benzer bir örgütün kadınlar arasında kurulması kadının sosyal yaşamdaki var oluşu açısından önem arz etmektedir (Borodavchenko, 2018: 24).

Osmanlı Devleti aile yapısına yönelik araştırmalarını yürüten araştırmacılar bazı noktalarda fikir ayrılığına düşmüşler ve fikirleri çerçevesinde aile yapısını yorumlamışlardır. Tereke kayıtlarından yola çıkan bazı araştırmacılar Osmanlıda ailenin anne, baba ve

çocuktan oluştuğunu dolayısıyla çekirdek aile tipinin var olduğunu savunmuşlarsa da bu düşünceye karşı çıkan araştırmacılar da mevcuttur. Ünlü tarihçi İlber Ortaylı çekirdek aile savının aksine Osmanlıda geleneksel izlerin görüldüğü şehirlerde ve köylerde geniş aile tipinin görüldüğünü savunur. Türk aile yapısının ataerkil aile olması, üç kuşağın bir arada yaşaması Osmanlı Devleti'nin çekirdek aile yapısına sahip olmadığına delil olarak gösterilmiştir. Osmanlı Devleti'nin geniş bir coğrafyada varlığını sürdürmesi, kozmopolit yapısı tek bir aile tipinin var olduğu iddiasını zorlaştırmıştır (Özkeraz, 2016: 90).

Osmanlı Devleti kuruluş döneminde kadın aile içinde aktif rol oynamakta, erkeklerle birlikte oturabilmekte, toplum arasına rahatça karışabilmekteyken İstanbul'un Fethi ile birlikte Tanzimat'a kadar olan süreçte aile ve toplum içinde kadının statüsünde gerileme olmuş ve kadın erkeğin gölgesinde kalmıştır. Bütün bu gerilemede Osmanlı'nın Arap ve İran kültüründen etkilenmesi sebep gösterilmiştir. Ayrıca Bizans'ın alınmasıyla Bizans'ta varlığını uzun yıllar sürdüren *harem* kültüründen de etkilenilmesi ile padişahlar arasında çok eşli evliliklere rastlanmıştır. Fakat yine de halk tabakasında genellikle tek eşlilik varlığını sürdürmüştür. Osmanlı toplumunda kadının yaşayış tarzında meydana gelen bu değişiklik ev mimarisinde de kendini göstermiş olup kadını dış dünyaya kapatan bir mimarî inşa edilmeye başlanmıştır. *Harem ve selamlık* olmak üzere ev iki bölüme ayrılmış, aile içinde ve toplumda erkeğin gölgesinde bir hayat süren kadın, Tanzimat ile birlikte erkeğin gölgesi altında olmaktan kurtulmuş ve sosyal hayata karışmıştır. Fakat bu dönemde de "Ailenin tek reisi erkektir." düşüncesi varlığını sürdürmüştür (Borodavchenko, 2018: 24-29)

Cumhuriyet Dönemi aile yapısı, cumhuriyetin kurulmasından günümüze kadarki süreçte Türk ailesinin geçirdiği değişimi ifade etmektedir. Cumhuriyet rejimi ile meydana gelen çağdaşlaşma toplumun en küçük birimi olan aile kurumunu da fazlaca etkilemiştir (Bayır, 2016: 12).

Medeni Kanun'un kabulüyle Türk aile yapısında da değişimler görülmeye başlanmıştır. Medeni kanunla birlikte birden fazla kadınla evlenme kesinlikle yasaklanmış, aile içinde kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olduğu belirtilmiştir (Özkeraz, 2016: 91). Bu kanunla erkek ailenin reisliğini yapma görevine devam etmiş fakat erkeğin görevini yerine getirmemesi durumunda kadına da evin reisi olma yolu açılmıştır. Böylece kadın ve erkek birçok konuda eşit hale gelmiştir (Haykır, 2017: 103). Öte yandan bu dönemde endüstrinin gelişmesi ile kentlerde birçok sanayi tesisinin kurulması köyden kente göçü hızlandırmış ve

kentlere göçenler arasında çekirdek aile tipi görülmeye başlanmış, böylelikle kırsal alandaki geniş aile tipi parçalanmıştır (Bayır, 2016: 12).

3.1. ANNE

Annelik, çoğu canlının dışısında görebildiğimiz yavrunun doğmasıyla açığa çıkan bir dürtüdür. Bu yoğun dürtü gereği anne vasfını taşıyan canlı, yavrusunu her türlü tehlikeden korumaya çalışmakta ve yavrusunun hayatta kalabilmesi için bütün gayretiyle özverili bir şekilde çalışmaktadır (Torun, 2019: 18). Bütün canlılarda görülen annelik, insan zihninde daha farklı bir şekle bürünüp yorumlanmakta ve kendisine değer yüklenmektedir. Öteden beri kutsal kabul edilen annelik mefhumu akrabalık isimleri içinde insan üzerinde olumlu duyguları en çok çağrıştırmaya özelliğine sahiptir (Borodavchenko, 2018: 85).

Türkler tarih boyunca “Ög, ana, anne, mâder, ümm, vâlîde” gibi kelimeleri anne kelimesine karşılık olarak kullanmışlardır. Kullanılan kelimeler değişse de değişmeyen tek şey anneliğe verilen değerdir (Çavdar, 2017: 33). Anneliğe verilen bu değer anne ile ilgili birçok atasözünün ortaya çıkmasını sağlamış. “Ana, yürekten yana.”, ”Ana gibi yar, Bağdat gibi diyar bulunmaz.”, ”Ağlarsa anam ağlar, gerisi yalan ağlar.” atasözleri annenin evladına olan sevgisini ve bağlılığını göstermesi açısından önem arz etmektedir (Borodavchenko, 2018: 85).

Şüphesiz anneliğe çokça değer verilmesi ve bu mefhumun kutsanması bu vazifenin Tanrı tarafından kadına verilmesinden kaynaklanmaktadır. Kadın çocuğunu bin bir zorlukla dokuz ay karnında taşımakta, doğum esnasında acılar çekmekte bazen evladını dünyaya getirinceye dek türlü zorluklarla karşılaşmaktadır. Bununla ilgili Kur'an-ı Kerim'de Lokman surei 31/14' te şu ifadeler yer almaktadır: “Biz insana anne babasıyla ilgili öğütler verdik. Annesi, güçten kuvvetten düşerek onu karnında taşımıştır. Çocuğun sütten kesilmesi iki yıl içinde olur...” (Diyanet, 2022).

İncelenen nasihatnamelerde de evlada annesi ile ilgili nasihatler verilirken annelik kavramına değinilmektedir. Annenin vazifesi, bebeğini dokuz ay karnında taşıyıp bebeğin dünyaya gelmesiyle son bulmaz. Anneliğin aslında en zor kısmı bebeğin dünyaya gelmesiyle başlar. Dünyaya gelen bebek, zayıf bir varlık olduğu için bütün ihtiyaçları anne tarafından karşılanır. Anne, bebeğine bakmak için gece gündüz demeden kendinden taviz vererek bebeği için türlü fedakârlıklarda bulunur. Annenin bebeğine karşı gösterdiği fedakârlık Bedri Dilşâd'ın nasihatnamelerde şu şekilde yer almaktadır:

Ana tokuz ay sana hammâl olur
Togurınca rencile bî-hâl olur
Yine bisleyici-dahî anadur
Gice gündüz üstüne pervânedür

Bedri Dilşâd, 1923–1924 (Ceylan, 1997: 441)

Annelik bir kadının tüm yaşamı boyunca yerine getirdiği birçok zorlu görev ve sorumluluğu barındırır. Çocuğu dünyaya getirme, çocuğu emzirme, gece gündüz ayırt etmeksizin çocuğun bütün ihtiyaçlarını yerine getirme, çocuğu yetiştirme bu görevlerden bazılarıdır. Bu görevlerini yerine getirirken karşılaştığı zorluklara, sıkıntılara katlanması anneliği kutsallaştıran sebeplerdendir.

Hiz. Muhammed 'in “Cennet anaların ayakları altındadır.” hadisi de anneliğin bu zor yönüne dikkat çekmektedir. Hiz. Muhammed'in bahsi edilen hadisi dini çevrelerce iki farklı şekilde yorumlanmaktadır: Bu hadisten çoğunlukla çıkarılan anlam kadının annelik serüveni boyunca annelik gibi zor bir görevi layıkıyla yerine getirerek Allah'ın rızasını kazanması ve bu sebeple de cennetle müjdelenecek olmasıdır. Bu hadisten çıkarılması gereken ikinci anlam da şudur: Hiz. Muhammed'in yukarıda zikredilen hadisi anneden çok evlada hitap etmektedir çünkü Kur'an'ın birçok ayeti (İsrâ, 24; Lokman, 14; Ahkaf, 15 ...) ve Hiz. Peygamber'in pek çok hadisi anne ve baba hakkının evlat tarafından gözetilmesinden bahseder. Anne-baba hakkını gözetemeyen, onları razı eden evladın Allah'ın rızasını kazanıp cennet ile mükâfatlandırılacağına değinilir. Dolayısıyla bu hadiste cennetin anaların ayakları altında olması söylemi cennete ulaşmanın yolunun anneyi hoşnut etmekten geçeceği gerçeğini barındırır (Tuğrul, 2018: 74). Mürşidî ve Sünbülzâde Vehbî de bu hadisin ikinci yorumuna uygun olarak şöyle demektedir:

Analar ayağı altında cinân
Öyle dimişdir Resûl-i Müste'ân
Ya'ni ana ayağın altın oğul
Bûs iderse cennete olır duhûl

Mürşidî, 30b/8–9 (Mermutlu, 2012: 50)

Var imiş cennet-i a'lâ yerde
Ya'ni taht-ı kadem-i mâderde

Sünbülzâde Vehbî, 543 (Beyzadeoğlu, 1996: 101)

3.1.1. Anne Merhameti

Fıtrat gereği kadın, erkeğe nazaran daha duygusal ve daha şefkat sahibidir. Anne olduktan sonra kadının şefkat duygusunda da artış görülür. Şüphesiz bu durum Allah tarafından kadına annelik görevinin verilmesinden kaynaklanmaktadır. Anne rahmine bebeğin düşmesiyle iki farklı varlık bir bedende yaşamlarını sürdürürler. Biyolojik olarak dokuz ay süren esasen de bir ömür sürecek olan anne - çocuk arasında sevgi ve şefkat dolu bir bağ oluşur. Bu bağ sebebiyledir ki anne evladına karşı babaya nazaran daha çok şefkat gösterir. Annenin evladına olan sevgisi, şefkati ve sonsuz hoşgörüsü evladının çoğu hatasını görmezden gelmesine neden olur çünkü evlat ne hata işlerse işlesin hiçbir zaman anne evladının kötü bir durumla karşılaşmasını istemez. Fakat bazen öyle durumlar olur, anne evladına o kadar kırılır ki annenin yüreğindeki sonsuz şefkat duygusu da kırgınlıklarını hafifletemez. Bu kırgınlık ile annenin evladına edeceği beddua sebebiyle Allah da o evlada sıkıntı verecektir.

Anadan azdır atanın şefkati
Sed olamaz yokdır anca tâkati
Ana itse inkisâr evlâdına
Şefkati çok sed olur feryâdına
Lîk gâlib olsa şefkat üzre âh
Ol kazâ-yı Hak bulır evlâda râh

Mürşidî, 38b/10–12 (Mermutlu, 2012: 58)

3.1.2. Anne Hakkı

Türklerde “Ana hakkı, Tanrı hakkı” atasözü yaygındır. Dinsel anlamda bir kul olarak insanın kendisini yoktan var eden Tanrı’ya kulluk vazifesini yerine getirmesi beklenir. Anne de evladını rahminde güçlükte taşımış, Tanrı’nın verdiği kutsal bir görevle ona yeni bir hayatı armağan etmiş ve onun yetişmesi için türlü zorluklara katlanmıştır. Bu sebeple insan, evlatlık görevini eksiksiz yerine getirmelidir. “Ana hakkı, Tanrı hakkı” atasözü, annenin hakkına riayet edip onun rızasını almanın aslında Tanrı’nın rızasını almakla eş değer olduğu anlamını taşımaktadır. Annelik hakkının Tanrı hakkıyla kıyas edebilecek seviyede olması anneliğin ulvi vazifesinden kaynaklanmaktadır (Çavdar, 2017: 20).

Anne hakkının önemini vurgulayan şairler, cennete ulaşmanın anneyi razı etmekten geçtiğini söyleyen hadisi kaynak göstererek anne hakkı ile ilgili nasihat vermektedir. Burada

annenin ayağını öpmekten kasıt anne hakkına riayet etmektir. Annesine sevgisini gösteren, hürmet eden ve annesini hoşnut eden kişi bunun karşılığında cennet ile mükâfatlandırılacaktır. Öte yandan da annesini inciten kişiler de bu davranışları sebebiyle cezalandırılacaklardır.

Analar ayağı altında cinân
Öyle dimişdir Resûl-i Müsteʿân
Yaʿni ana ayağın altın oğul
Bûs iderse cennette olur duhûl

...

Vâlideyne hizmet itsün ol kişi
Bulır onca ecir bulma teşvîşi
İncidürse vâlideyni ol himâr
Anları incitmiş olur işi zârr

Mürşidî, 30b/8–12 (Mermutlu, 2012: 50)

Var imiş cennet-i a'lâ yerde
Yaʿni taht-ı kadem-i mâderde

...

Kim duâ alsın bulur fevz ü felâh
Bed-duâsın alan olmaz iflâh

Sünbülzâde Vehbî, 543 (Beyzadeoğlu, 1996: 101)

3.1.3. Anne Vefası

Oğlu Lutfullah'a sosyal yaşamında dikkat etmesi gereken bazı hususlarda öğütler veren Sünbülzâde Vehbî, nasihatnamesinde değindiği bir husus da anne ve babanın vefalı oluşudur. Vehbî, sadece anne ve babanın evladına koşulsuz sevgi ile bağlanacağını belirtir. Ona göre anne ve baba dışında vefayı başka birinde aramak doğru değildir.

Vâlideyne sözümüz yok ammâ
Arama gayride âsâr-ı vefâ

Sünbülzâde Vehbî, 546 (Beyzadeoğlu, 1996: 101)

3.2. BABA

Aile; anne, baba ve çocuktan oluşmaktadır. Anne ve baba çocuğun sosyalleşmesinde, kişilik kazanmasında, sahip olunan kültürel değerlerin önce çocuğa daha sonra çocuk vasıtasıyla gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli iki aktördür. Araştırmalar sonucu çocuğun yetiştirme sürecinde genellikle annenin büyük rolü ve etkisi olduğu ortaya çıkmışsa da aslında çocuğun yetiştirme sürecinde baba da çok önemli bir role sahiptir. Genel itibariyle anne; ev işlerini yapan bunun yanında çocuğun bakımını, eğitimi veren kişi olarak zihinlerde yer edinir. Baba ise dışarıda çalışıp evin geçimini sağlayan ve anneyi destekleyen bir roldedir (Balin, 2021: 58).

Bütün toplumlarda değişmeyen tek şey çocuğun yetiştirme sürecinde annenin her daim çocuğunun ihtiyaçlarına cevap vermesidir. Babanın çocuğun eğitime katılması çocuğun 2,5 yılından sonra gerçekleşir. Bu sürenin ardından çocuk hal, tavır ve ağır aksak konuşmasıyla babası ile diyaloga girmeye başlar. Oysa burada unutulmaması gereken tıpkı annelik gibi babalık vazifesinin de çocuğun ana rahmine düştüğü andan itibaren başladığı gerçeğidir (Tezel, 2007: 767).

Çocuğun annesiyle daha erken dönemde etkileşime girmesi ve vaktinin çoğunu annesiyle geçirmesi sebebiyle çocuk annesine daha bağlıdır. Bu bağlılık dile de yansımış ve araştırmalar sonucunda baba ile ilgili atasözlerinin anne ile ilgili olan atasözlerine göre sayıca daha az olduğu tespit edilmiştir. “Ana cigerden yana, baba dağda bir oba.”, “Ana yüreği güveç gibi, baba yüreği bakır tencere gibi kaynarmış.” atasözleri babanın çocuklarına ilgi gösterse de anneye göre onlara daha mesafeli durduğunu ifade etmektedir (Borodavchenko, 2018: 86).

Babalık rolü ile ilgili araştırmacıların yaptıkları araştırmalara bakıldığında savaşların, ekonomik ve toplumsal değişimlerin aile içindeki rollerin değişmesine sebep olmuştur. 1700 ve 1800’lü yıllara kadar aile içinde çocuğa eğitimin babalar tarafından verildiği bu yönüyle de babanın birer ahlâk öğreticiliği görevini üstlendikleri görülür. 1800’lü yıllardan sonra ise sanayileşmenin bir sonucu olarak babaların evden uzaklaştığı, yorucu iş hayatlarına dahil oldukları bu sebeple de çocuğa verilecek her türlü eğitimin anne vasıtasıyla sağlandığı görülür. Savaşların yoğunlaştığı 1940-1965 yılları arasında ise erkeklerin çoğu cepheye gitmiş ve çocuklar babasız kadınlar da kocasız kalmıştır. Evin geçiminin sağlanması gerçeği kadınları çalışma hayatına itmiş, bu süreçte çocuklar hem babasız hem de annesiz büyümüşlerdir. Pasif babalık rolünün yanında annenin de çocuk

eğitimi üzerindeki rolü de azalmış fakat çalışma hayatı - ev işi - ocuk geni arasında kalan annenin sorumluluğu artmıştır. 1965 ve sonrasında ise kadının eğitim seviyesinin yükselmesi, çalışma hayatına atılması gibi değişimler eşler arasında görev ve sorumluluklarda da değişime yol açmıştır. Annenin eve gelmediği veyahut geç geldiği durumlarda baba çocuğuna bakmakta ve çocuğuyla ilgilenmektedir. Böylece çocuğuna karşı sert ve resmi davranan baba rolü yerini çocuğuna ilgi gösteren, anne ile birlikte çocuğun bakımını üstlenen baba rolüne bırakmıştır. Zaman içerisinde babalık rolü gereği babanın ailedeki görev ve sorumlulukları değişmişse de tek değişmeyen gerçek babanın çocuğun yetişmesinde önemli bir rol model olduğudur (Balin, 2021: 58-65). Bedri Dilşad'ın nasihatnamesinde babanın çocuğun yetişme sürecinde gösterdiği fedakrlıktan şöyle söz edilmektedir:

Ata da ana gibi mihnet görür
Seni bislemekde meşakkat görür
Drişr dokınur ki sen artasın
Bilür kişinün ml ile artasın
Seni pk pkize saklar temiz
Ki konş(u) oğlanından olasın azz
Kamu rzgrın sana sarf idüp
Dahı yog u varın sana sarf idüp
Hak'un bin belsın ider ihtiyaç
Ki tek bir iş işleye sana yarar

Bedr-i Dilşad, 2925-2929 (Ceylan, 1997: 442)

3.2.1. Babanın ocuk Yetiştirmede Yapması Gerekenler

Peder aile tipinin görüldüğü Türklerde baba, evin reisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile içinde ocuk yetiştirme, çocuğa eğitim verme konusunda anne ve babanın iş bölümü yaptığını görmekteyiz. Bu iş bölümü gereği erkek evladın yetişmesi ve eğitilmesinden baba sorumlu tutulmakta; kız evladın yetişmesi ve eğitilmesinden ise anne sorumlu

tutulmaktaydı. Çocuğun kılıç kullanmayı bilmesi, ata binmeyi öğrenmesi, maddî ve manevî değerleri öğrenmesinden babası sorumluydu. Babanın öğreticiliği *Kazan Bey'in Oğlu Uruz'un Tutsak Olması* adlı Dede Korkut Hikayesi'nde de görülmektedir. Hikayeye göre Uruz henüz savaşmayı bilmediği için babası bu duruma çok üzülmemektedir. Uruz da babasına savaşmayı öğretmesinin babasının vazifesi olduğunu söyler. Bu durum üzerine babası hatasını fark eder ve Uruz'u ava götürür (Eker, 2001: 145). *Babanın Çocuk Yetiştirmede Görev ve Sorumlulukları* başlığı altında incelenen nasihatnamelerde çocuk yetiştirme ve çocuğu evlendirme konusunda babalar muhatap alınarak şairler tarafından babaların yerine getirmesi gereken görev ve sorumluklara dair öğüt verilmiştir.

3.2.1.1. Çocuğa Kur'an Öğretmek

Babanın vazifelerinden biri de oğluna Kur'an eğitimi aldırmasıdır. Bir baba oğlu üç yaşına girdiğinde ve anlama - kavrama kabiliyeti geliştiğinde oğlunu Kur'an eğitimi alması için okula göndermelidir. Kur'an eğitimi alan bir kişi dinin emir ve yasaklarını, dinin esaslarını öğrenmiş olur. Kur'an öğrenip Kur'an'a uygun bir şekilde yaşayan kişi ise cennet ile mükâfatlandırılır. Bu sebeple baba mutlaka oğlunun Kur'an eğitimine önem vermelidir.

Eger ercügez toga üç yaşına
Girincek ki 'aklı gele başına
Anı mektebe vir okısun Kitâb
Ki andan bula cennete feth-i bâb
Ki bâtın da zâhir de Kur'ân durur
Hem evvel de âhir de Kur'ân durur

Bedri Dilşâd, 7307–7309 (Ceylan, 1997: 865)

3.2.1.2. Çocuğa Hüner Öğretmek

Hüner kelimesi sözlükte “Bir işte gösterilen ustalık, becerikli, maharet; bir şeyi iyi bilmekten, iyi yapabilmekten gelen üstün hal, marifet; bilgi, ustalık ve maharet isteyen ince sanat” şeklinde tanımlanmaktadır (Kubbealtı, 2022). İncelenen eserlerde insanın ilim ya da bir sanat alanında hüner sahibi olmasının gerekli olduğuna yer verilmiştir. Hüner sahibi olmanın insana hem maddî hem de manevî anlamda birçok fayda sağlayacağına dair tespitler bulunmakla birlikte şairler mutlaka bir hüner öğrenmesi gerektiğine dair insanlara öğütler vermektedirler.

Hüner kazanmanın önemine yer veren şairlerden birisi de Bedri Dilşâd'dır. Şaire göre dünyaya ait ne varsa fanidir ve fani olması sebebiyle de yok olmaya mahkûmdur. Fakat kişinin kazanacağı hüner fani dünyada kalıcı olan nadir şeylerdendir. Hüner ne ateşten ne rüzgârdan ne de sudan zarar görür. Hüner insanı fakirlikten kurtaracak bir cevher olduğu için akıl sahibi kimseler hünere önem verip hüner öğrenmeye çalışmalıdırlar.

Ne od yakar anı ne yiller alur
Ne su-y-ile toprakda çürür kalur
Eger ʿaklun ola hünerler kazan
Hüner kazanımadı ʿaklı azan
Hüner artıcağaz güher çok olur
Bu-kez fakrıla fâkalar yok olur

Bedri Dilşâd, 2973–2976 (Ceylan, 1997: 446)

Bir önceki beyitlerde hüner sahibi olmanın insan hayatındaki önemine yer veren Bedri Dilşâd, nasihatnamesinin sonraki bölümünde de hüner konusuna değinir. Nasihatnamesinin bu bölümünde babalara hitap eden şaire göre, bir erkek evlat büyüdüğünde babası tarafından sanatkâr olması sağlanmalıdır. Bir sanat alanında ehlileşen evlat, maddî olarak kazanç elde edecektir. Elde ettiği kazançla da babasına da destek olur. Şairin hüner konusunda üzerinde durduğu bir başka konu da babanın silah kullanma ve yüzme gibi ustalık gerektiren hünerleri de çocuğuna öğretmesidir. Bu hünerleri oğluna öğretme konusunda baba rol model olmalıdır. Baba eğer iyi bir şekilde silah kullanabiliyorsa bu hüneri mutlaka oğluna da öğretmelidir. Yüzme ise dünyada benzeri olmayan güzellikte bir hünerdir. Gerek asker gerekse şehzade olsun insan yüzme hünerini mutlaka öğrenmelidir. Yüzme insanoğlunun sahip olduğu çok eski bir hünerdir. Yüzme hünerini bilen birçok durumda bu hünerinden dolayı güvende hisseder ve başından birçok felaketi defeder.

Büyüincegez pîşe-ver eylesen
Olur kim tola akçasıyla kesen
Silâh ehli-y-isen ana dahı pes
Silâh-şôr olmaga ilet heves
Eger yüzmek öğretdürürsen hemân
Bulısar niçe yirde andan emân
Gerekdür sipâhîye yüzmek katı
Ki defc ide anunla çok âfeti

Husûsâ ki şeh-zâde olan hemîn
Gerek yüzmek ögrene ola emîn
Yüzebilmek ulu asıldur şehâ
Ana ‘âlem içinde yokdur behâ

Bedri Dilşâd, 7311–7315 (Ceylan, 1997: 866)

3.2.1.3. Çocuğa İlim ve Edep Öğretmek

Kur’an’ı Kerim’de Tin suresi 95/4’ te Allah tarafından insanın en güzel şekilde yaratıldığından söz edilir. Akıl ve irade sahibi olan insan bu yönüyle diğer canlılardan ayrılmaktadır. Nahl suresi 16/12 ve Mü’min suresi 40/67’ de insanın akıl sahibi olduğuna ve akıllını kullanması gerektiğine de yer verilir. Aklını kullanabilen insan çevresinde olup bitenleri idrak edip yorumlar. Böylece doğruyu yanlıştan ayırt eder. İdrak etme kabiliyetine sahip insanlara doğru yolu göstermesi için peygamberlerin gönderildiğine de Talâk suresi 65/11’ de yer verilir. İnsan, akıl sahibi olmasından dolayı düşünen bir canlıdır. Düşünme eylemi sonucu insanda bilme ihtiyacı açığa çıkar. Kur’an’da Zümer suresi 39/9’ da bilgi sahibi olan insanla bilgi sahibi olmayan insanın bir tutulamayacağı gerçeği bilginin aynı zamanda insanlar arasında üstünlük kıstası olduğunu göstermektedir. Kur’an’da ilmin öneminden bahseden pek çok ayet ve Hz. Muhammed’in ise ilim sahibi olma, ilim tahsil etmenin önemine dair çokça hadisi vardır (Yahşi, 2020: 14-15).

İslam’da bu denli üzerinde durulan ilim cahilliğin de yok olmasını sağlayarak toplumu aydınlatacak tek güçtür çünkü peygambere inen ilk vahyin “Oku!” emriyle başlaması insanın anlama, düşünme kabiliyetine vurgu yapar. Bedri Dilşâd’a göre babanın çocuk eğitiminde sorumlu olduğu vazifelerden birisi de oğlunun ilim öğrenmesini sağlamaktır. İlim öğrenen insan, aklına takılan çoğu sorunun cevabını bulacak böylece bilmenin var ettiği mutluluğa erişecektir. Bu sebeple Hz. Peygamber’in “İlim her Müslüman’a farzdır.” hadisini baba göz önünde bulundurmalıdır.

Evet sen gözetgil atalık hakın
Anı şöyle câhil komagıl sakın
Ki oglun sa‘âdet yüzini duta
Eyi resm ü ‘âdet yüzini duta
...
Ki ‘ilm istemek anlar isen ‘azîz

Dahî sözi sözden idersen temîz
Hem irkege hem dişîye farzdur
Resûl'ün sözi uş sana 'arzdur
Talebü'l-İlmi farîzatün 'alâ
Küllî müslimin ve müslimetin

Bedri Dîlşâd, 7347–7403 (Ceylan, 1997: 868)

Şaire göre zeki bir evlat sahibi olan babanın öncelikle yerine getirmesi gereken şey oğluna ilim ve edep öğretmektir. Bu maksatla baba oğlunu okula yazdırmalı, ilim ve edep öğretmesi için bir öğretmene teslim etmelidir. Çocuk okulda okuma - yazmanın yanında çeşitli ilimler de kazanır, yetenekleri doğrultusunda eğitilir. Şair, öğretmenin çocuk eğitiminde ceza ve şiddete başvurabileceğini ve bunların eğitimin bir parçası olduğunu savunur. Okulda alacağı ilim tahsili, kazanacağı hüner onu toplum içinde saygın konuma getirir. Bu sebeple öğretmeni eğitim gereği çocuğa ceza verdiğinde ya da şiddet uyguladığında baba, şefkat gösterip öğretmenin işine karışmamalıdır. Çocuk eğitimi ve terbiyesi konusunda dayanın şair tarafından eğitimin bir parçası olarak görülmesi günümüz modern eğitim anlayışına ters düşmektedir.

Eger zîrek olursa oglun ana
Nedür vâcib olan diyeyim sana
Gerekdür ki 'ilm ü edeb ögrene
Yazup okumaga taleb örgene
Bu-kez çün viresin mu'allim anı
Döge yara başını aka kanı
Kogıl şefkat ile ara yire sen
Giri yürüme hayrına iresen
Gerek kim ata oğlu teslîm ide
Şu kimseye ki 'ilmi ta'lîm ide
Her oğlan agacdan kazanur hüner
Hünerden sonucu olur mu'teber

Bedr-i Dîlşâd, 7324–7329 (Ceylan, 1997: 866)

Erkek evlat yetiştirme sürecinde baba çok dikkatli davranmalıdır. Bu süreçte oğlu babasının istemeyeceği, ahlâkî yönden babasının onaylamayacağı davranışlar sergileyebilir. Baba oğlunun davranışına ne kadar kızmış olursa olsun oğluna şiddet

uygulamaktan kaçınmalıdır çünkü uygulayacağı şiddet sevgi bağı ile birbirlerine bağlı olan baba-oğul ilişkisine zarar verir. Oğul babasından gördüğü şiddet sebebiyle babasından nefret edecek ve babasının ölmesini isteyecektir. Baba - oğul ilişkisinin zarar görmemesi açısından baba, oğlunun kusurlu davranışını oğlunun öğretmenine söylemeli ve öğretmeni gerekli cezayı vermelidir. Şaire göre öğretmen, çocuk eğitiminde çocuğa yol gösteren önemli bir kişidir.

Edepsüzlik iderse olgun sakın
Dögeyim dime kim gümânsuz yakîn
Sana gönli gâyetde târ olısar
O dögdüğüne kîne-dâr olısar
Senün öldüğünü umısar müdâm
Ki hep mâlûni yiye içe müdâm
Evet anı üstâdına di-ki ol
Dögüben ana togru gösterde yol

Bedri Dilşâd, 7336–7339 (Ceylan, 1997: 867)

3.2.1.4. Çocuklarını Evlendirmek

Nasihatnamelere göre babanın bir görevi de evlilik çağına gelen oğlunu ve kızını evlendirmektir. Baba evlendirme öncesinde çok dikkatli davranmalıdır. Babanın öncelikle dikkat etmesi gereken şey akrabalarla dünür olunmamasıdır. Şaire göre akrabalarla kurulacak dünürlük ilişkisinde yaşanacak sorunlar daha çetin olur. Sıkıntılardan emin olmak isteyen bir baba çocuklarını temiz bir aileye mensup kişilere vermeli ve akraba olmayan kişilerle dünür olmalıdır.

Evet dinle benden bu ince sözi
Ogul kız eversen açasın gözi
Yine kendü hısmuna ulaşma sen
Ki cevır ü cefâdan olasın esen
Dahı bir bu kim yâda ulaşıcak
Husûsâ ulu-zâda ulaşıcak
Olur sana bîgâneler âşinâ
Çog iş geliser âdemün başına
Muâvinlerün çok olısar bu-kez
Kamu düşmenün yok olısar bu-kez

3.2.1.4.1. Babaya Kızını Evlendirme Konusunda Nasihatler

İncelenen nasihatnamelere göre babanın çocuğuna karşı görevleri şunlardır:

3.2.1.4.1.1. Baba Kızını Dengi İle Evlendirmeli

Evlilik söz konusu olduğunda eş adayları arasında her anlamda denklik olmasına önem verilir. Denklik sağlanmadığı durumlarda çoğu zaman evlilik gerçekleşmez. “Bir kızı bin kişi ister, bir kişi alır.” atasözünde verilmek istenilen mesaj gelin adayının talipleri arasından kendisine en uygun kişi ile evleneceği gerçeğidir (Kurt, 1992: 632). Evlilik söz konusu olduğunda güzellik, asalet, zenginlik, güzel ahlak eş seçiminde önemli unsurlar olarak görülmektedir (Yatkin, 2010: 52).

Gelin ve damat adayının birbirine denk olmaları sağlıklı ve huzurlu bir evliliğin oluşma sebebidir. Bu nedenle Bedri Dilşâd, kızını evlendirecek babanın damat adayları arasından kızına en uygun adayı seçmesini öğütler. Eğer baba, kızını dengi olmayan çirkin biri ile evlendirirse evlilikte sorunlar baş gösterecektir. Kadın, kocasını beğenmeyeceği için kocasından kurtulmak maksadıyla kaçıp baba evine dönecektir. Toplum bekârete önem verdiği için daha önce evlenmiş kadının da değeri azalacağından bir daha bu kadının evlenmesi zorlaşır. Kadının kocasından kurtulamaması halinde ise bu sefer ahlâksızca davranarak başka erkeklerle birlikte olup anne ve babasının adını kötüye çıkarabilir. Bu tarz sorunlarla karşılaşmamak için baba kızını dengi ile evlendirmelidir. Eğer talip olan kişi dindar ise baba düşünmeden kızını vermelidir. Fakat kızın babası, damadın geçimini nereden, nasıl sağladığını, kızına nasıl bakacağı ile ilgili bilgileri bilmesi gerekir. Baba kızını vereceği zaman geçim, mevki olarak kendisinden iyi durumda olana kız verirse hem ailesi hem kızı huzursuz olur. Böyle bir durumla karşılaşmamak için kendisinden daha düşük durumda olana kız verilmesi gerektiği şair tarafından söylenmektedir.

Dahı kızunı zîşt ere virmegil
Anun sonra gavgâsına irmegil
Ki ‘avret kaçır zîşt olıncak eri
Ne varsa virür olur andan berî
Eger kurtılursa sınır kıymeti
Kız olmayıcak n’ideler ‘avreti
Ve ger kurtılmazsa evbâş olur

Kimünle diler ise oynaş olur
Atasın anasıyla bed-nâm ider
Münevver olan subhını şâm ider
Pes anla ki kişi kızın hûb-rû
Yigide virürse olur bahtulu
Eger ʿâlim olursa hem pâk-dîn
Ana küymegil vir kızını hemîn
Evet bil-ki yimesi vü içmesi
Dahı ʿavrete geyesi biçmesi
Nedendür ya kandan olısardurur
Ki hâli bularun n'olısardurur
...
Dahı güyegün senden alçak gerek
Dimegil ki ben andan alçak gerek
Ki ta dirligünüz katı hûb ola
Kamu hâs ile ʿâma mergûb ola
Eger senden uluya kız viresin
Göresin ki ne mihnete iresin
Şu kim kızını cinsine virmeye
Hemîşe o râhatlığa irmeye

Bedri Dilşâd, 7338–7452 (Ceylan, 1997: 868–877)

Kızın dengi olan biri ile evlendirilmesi hususuna Güvâhî de değinir.

Irakdan anılur kızlar ayanu
Yakın olsa çırak gibi karanu
Viricek müfte virme ide gör cehd
Ki ucuz âciz olur bozılur ahd
Metânun satma bulmadan bahâsın
İt içer bil ucuz et şûrbâsın

Güvâhî, 1113–1115 (Hengirmen, 1983: 99)

3.2.1.4.1.2. Vakti Geldiğinde Kızını Evlendirmeli

Evlilik çağına gelen kızın evlendirilmesi toplumun istediği bir durumdur. Evlilik çağını geçiren kıza hoş bakılmaz. Aslında bekârlık olgusuna çoğu toplum tarafından olumlu

bakılmadığı yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur. Çeşitli sebeplerle evlenemeyen kadınlara hitaben *kız kurusu* kelimesinin kullanıldığı da bilinmektedir. Ayrıca evlenemeyen kadınla ilgili bazen toplum tarafından bazen de ailesi tarafından “Evde kaldı.” deyimini kullanılmakta ve toplum tarafından istenilmeyen bekârlık hedef alınmaktadır.

Nasihatnamelerde ebeveynlerin kız çocuklarını zamanında evlendirmeleri gerektiğine yer verilir. Vaktinde evlendirilmeyen kızlar, şairler tarafından tehlikeli görülmektedir. Toplum içinde ahlaksızca davranışlar sergileyip ailesinin adını kötüye çıkarmasındansa kızın ölmesi tercih edilir. “Kız on beşinde ya yerde ya erde” atasözünün nasihatnamelerde kullanılması hem şairlerin hem de toplumun kız çocuğun evlenmesine bakışını yansıtmaları açısından önemlidir.

İgen hoşdur çıkarmak kızı irde

Yedi yaşında ya erde ya yirde

Güvâhî, 1118 (Hengirmen, 1983: 176)

Anun-çün ki kız büyüdüğü zemân

Ya erde ya yirde yaraşur hemân

Bedri Dilşâd, 7405 (Ceylan, 1997: 873)

3.2.1.4.1.3. Kız Çocuğuna Merhamet Etmeli

Muradnâme’de kızın evlenememesi konusuna da değinilir. Bu konuda şairin öğüt vereceği kişi kızın babasıdır. Şaire göre kız çocuğu evleninceye kadar babasının ona merhametle yaklaşması ve kızının ihtiyaçlarını karşılaması gerekir.

Ne denlü evüdeyse vâcib sana

Budur merhametlü bakasın ana

Bedri Dîlşâd, 7408 (Ceylan, 1997: 873)

3.2.1.4.2. Babaya Erkek Çocuğunu Evlendirme Konusunda Nasihatler

Türk - İslam geleneğinde erkek evin reisi olarak görülür. Aile reisliği sebebiyle de evin geçimini sağlaması toplum tarafından beklenen yine erkektir. Bu beklentiye uygun olarak erkek; ailesi ile ilgili önemli kararlar alır, evin geçimini sağlar, ailesini korur. Bundan dolayı toplum evlenmek isteyen erkeğin öncelikle ailesini geçindirebilecek maddî bir imkâna sahip olmasını evliliğin ön koşulu olarak görür. Kültürümüzde erkeğin evleneceği kadının çok zengin olması ya da çeyizinin sayıca fazla olmasının toplum nezdinde bir önemi yoktur çünkü toplum, aile reisliği gereği ev geçiminden sorumlu olarak erkeği görmektedir.

Erkeğin evlenebilmesi için maddî ve manevî yönden bir engelinin olmaması gerekir. Erkek, evliliğin ağır sorumluluklarını taşıyacak olgunlukta olmalı ve ailesini koruyup kollayabilecek bir güce sahip olmalıdır. Kültürümüzde işsiz olan ya da askerlerini yapmamış bir erkeğe kız verilmemesi yine aile reisinin erkek olarak görülmesindedir (Borodavchenko, 2018: 83).

Kültürümüzde anne ve baba belli bir yaşa geldiğinde oğlunu evlendirmekten mesuldür. Fakat anne ve babalar oğlunu evlendirirken de çok hassas davranmalıdır. Muradnâme’de şair, erkek evladın evlenmesi konusunda babasına nasihatlerde bulunmaktadır. Burada babanın dikkat etmesi gereken en önemli şey evlilik çağına gelen oğlunun hem maddî hem de aklî olarak belli bir olgunluk kazanıp kazanmadığından emin olmasıdır. Doğruyu yanlıştan ayıramayan, iş sahibi olmayan evlilik yönüyle maddî ve manevî olgunluğa erişmeyen erkeğin evlendirilmesi şaire göre büyük hatadır çünkü sorumsuz biriyle evlenen kız, ağır sorumlulukların altına girip mutsuz olacaktır. Mutsuz bir evliliğin vebali ise oğlunu evlendiren babaya aittir. Bu sebeple baba evliliğe hazır olmayan oğlunu evlendirmemeli ve zamanla belli bir olgunluğa erişmesini beklemelidir.

Ve ger oglunun devleti yog ise
Evet maslahatsuz işi çoğ ise
Salâh u fesâdın gözetmez ise
Dahı zulm u dâdın gözetmez ise
Evermegil anı sakın zînhâr
Kogıl kim düze devre-i rûzigâr
Sakın kim ana bir kişi-zâde(y)i
Karavaş idiverme âzâde(y)i
Senün boynunadur günâhı anun
Hayır eylemez sana âhı anun

Bedri Dilşâd, 7391–7395 (Ceylan, 1997: 872)

Bu-kez bâlig olıncag oglun ona
Nazar kıl ki azmaya şâyet ona
Başında sa‘âdetlü kıl var ise
Dahı rûz-bihlikde ‘ayyâr ise
Salâhın fesâdın bilürse tamâm
Begenürse dirliğini hâs u ‘âm

Ev ü 'avret oğlan başarmaklığa
Anun dâim işi yaşarmaklığa
Yararsa dahı virme hergiz emân
Bir ebnâ-yı cinsün kızın al hemân
Ol hakkı da yirine getürmiş ol
Sa'âdetlülüğe kulavuzla yol

Bedr-i Dilşâd, 7380/7385 (Ceylan, 1997: 871)

3.3. ÇOCUK

Ailenin en önemli görevlerinden biri neslin devamını sağlamaktır. Bu sebeple evlenen her çift çocuk sahibi olma arzusu içinde olur. Çocuğun aileye dâhil olmasıyla aile toplumsal açıdan tamamlanmış olur. Aile kurumu var olduğundan bu yana toplum tarafından evlat sahibi olmaya önem verilmiş, soyun kalıcılığı aileye katılan çocuk ile güvence altına alınmıştır (Eker, 2001: 157).

Çocuğun anne ve babasıyla sosyal anlamda etkileşimi, dünyaya geldiği andan itibaren başlar. Bebeklik döneminde aile; bebeğin korunma, beslenme, barınma, sevgi, şefkat gibi ihtiyaçlarının karşılandığı yerken bebeklik döneminin son bulmasıyla bir eğitim yuvası halini alır. Sevgi, saygı, merhamet, yardımlaşma... vb. duygular ilk olarak ailede öğrenilir (Çelik, 2012: 10). Aile; çocuğun sadece duygusal gelişimine katkıda bulunmayıp psikolojik, sosyolojik açıdan da çocuğu destekler. İnsan hayatında ilk okul olarak tanımlanan ailede çocuk ailenin bir yansıması olarak görülür. Sevgiye dayanan sağlıklı, huzurlu bir aile ortamında yetişip iyi terbiye edilen çocuk; toplum içinde hal, hareket ve konuşmalarıyla ailesini yansıtır. Bu yönüyle çocuk ailesini yansıtan bir aynadır. Çocuklarıyla iletişimde olumlu bir tavır sergileyip çocuğu ile sağlıklı bir iletişim kuran anne ve babalar; sağlıklı bir psikolojiye sahip, sosyal yaşantısında olumlu iletişim kuran bireyler yetiştireceklerdir (Şalcı, 2018: 79).

Aile toplumun en küçük halkası olduğu için ailede meydana gelen bozulma toplumun da bozulmasına neden olur. Bu sebeple mutlu anne ve baba, mutlu çocuklar; mutlu toplum, mutlu toplum ise mutlu gelecek demektir. Çocuğun bu kadar önemli olması nedeniyle her dönemde, her toplumda aile söz konusu olduğunda çocuğa ayrı bir yer ayrılmıştır. Çocuğun bakımı, eğitimi, topluma kazandırılması ciddi bir durum olarak görülmüş ve tartışılmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde hem aile hem toplum hem de toplumun geleceği için bu kadar önem arz eden çocuk kavramına yer verilmiştir. Bahsi edilen bu bölümde çocuk kavramı ele alınırken ilk olarak anne ve babanın çocuğuna bakış açısına değinildi. Daha sonra anne ve babanın çocuğuna karşı yerine getirmesi gereken görev ve sorumluluklarına yer verildi. Son aşamada ise çocuğun anne ve babasına karşı görev ve sorumluluklarının neler olduğuna değinildi.

3.3.1. Anne Ve Babanın Çocuğuna Bakış Açısı

3.3.1.1. Çocuk Sahibi Olmak Önemlidir

Çocuk, ailenin vazgeçilemez bir parçası ve en değerli bireyidir. Çoğu toplumda çocuk sahibi olmak değerli kabul edilmiştir. Çeşitli sebeplerle çocuk doğuramayanlar toplum tarafından dışlanmalara maruz bırakılmıştır. Dede Korkut Hikâyeleri'nde çocuğu olmayan kadının Tanrı tarafından lanetlendiğinin düşünülmesi buna örnektir. Çocuk sahibi olmak zaten çok önemli görülürken eski Türk toplumunda erkek evlat sahibi olmak daha da önemli görülmüştür. Eski Türk kültüründe anne ve baba yaşlandığında en küçük oğlunun yanında yaşamaya başlardı. Anne baba tarafından *ateş prensi* adı verilen evin küçük oğlu bir dayanak olarak görülmüştür. Bunun yanı sıra erkek çocuğun baba soyunu devam ettireceğine dair düşünce ve erkeğin savaşı bir özellik taşıması erkek çocuğun önemsensmesinin sebeplerindendir. Dede Korkut Hikâyeleri'nde erkek çocuk doğuran kadınların ak çadıra, kız çocuk doğuran kadınların kırmızı çadıra, çocuğu olmayan kadınların ise kara çadıra oturtulması çocuk sahibi olmanın önemsendiğini göstermekle birlikte kız ve erkek çocuk arasında yapılan nispi ayrımı da gözler önüne sermektedir (Eker, 2001: 148).

İslamiyet'te de çocuğa önem verilmiş ve insanlar, İslam dini tarafından çocuk sahibi olmaya teşvik edilmiştir. Nesebin devamını sağlayan çocuğa önem verilmekle birlikte insanın eksiksiz ve hayırlı bir evlat isteği Kur'an'da da geçmektedir. Bazı Peygamberlerin evlat sahibi olmak maksadıyla Allah'a dua ettikleri vakit Allah'tan *temiz* bir soyun devamını sağlayacak hayırlı çocuklar istedikleri de yine bazı ayetlerde geçmektedir (Hökelekli, 1993: 356).

Her daim insanlar doğan çocuğun hayırlı bir evlat olmasını istemişlerdir. İslamiyet evlatlar arasında cinsiyet yönüyle ayrım yapılmamasını, evlatlara ebeveynlerinin eşit yaklaşımlarını emretmişse de ataerkil yapının görüldüğü Türk - İslam kültüründe soyun erkek evlat yoluyla kalıcı hale geldiğine inanılması erkek çocuğun kız çocuğundan daha ön planda tutulmasına sebep olmuş ve erkek çocuk isteği önem kazanmıştır. Her ne kadar erkek

çocuk sahibi olmak toplum tarafından övünç kaynağı olarak görülmüşse de bazen erkek evladın dahi istenmediği durumlar olabilir. Anne ve babasının yıllarca sarf ettikleri bütün emeklerini hiçe sayan; ailesinin başına musibetler getiren, hayırsız erkek çocuğa sahip olmaktansa hiç erkek çocuk sahibi olmamak daha iyidir. Bu durum nasihatname şairleri tarafından şöyle dile getirilmiştir:

Bil imdi yatlu oğul fiili n’olur
Gamın çek besle biçer gerek olur
Bu vech ile oğul olmaduğı yig
Belâsından yürek tolmaduğı yig

Güvâhî, 1106–1107 (Hengirmen, 1983: 175)

Veled olursa eğer hayr-ı halef
Binde bir görmedi âbâ-yı selef
Nâ-halefden kişi bî-zâr olur
Ölüsi dirisi murdâr olur

Atâyî, 1870–1871 (Karaköse, 2017: 107)

3.3.1.2. Herkesin Çocuğu Kendisine Güzel Görünür

Anne ve babalar canlarından bir parça olan çocuklarına karşı yoğun sevgi ve şefkat duygusu içindedirler. Annenin yavrusunu uyutmak için söylediği “Gökte yıldız oynuyor / Gözüm yavruma doymuyor / Ellerde yavru çok ama / Benim yavruma uymuyor” ninnisindeki sözler de çocuğa duyulan sevgi ve şefkati yansıtmaları açısından önemlidir (Çavdar, 2017: 19). Çocuğa duyulan yoğun sevgi onu anne ve babasının gözünde biricik ve benzersiz yapmaktadır. Bu sebeple de her anne ve baba kendi çocuğunu diğer çocuklardan her açıdan üstün görmektedir.

Tonguzlan böceğine söylemişler
Kimün oğlancuğı güzel dimişler
Dimiş bakup niçe oğlanlara çok
Benüm oğlancuğumdan güzeli yok

Güvâhî, 1064–1065 (Hengirmen, 1983: 172)

3.3.1.3. Anne ve Baba Çocuğunun Kötülüğünü İstemez

Anne ve baba evladını büyütünceye kadar çok zorluk çekerler. Bu yüzden evlat üzerinde anne ve babanın hakkı bulunmaktadır. Anne ve baba çocuğunun daima kendisinden

daha iyi konumda olmasını arzu eder. Hiçbir anne baba çocuğunun kötülüğünü istemez. Bu sebeple de evladının yararına olacağını düşündüğü sözler sarf eder. Evlat da bunu bilmeli ve anne ve babasını hakkına riayet etmelidir.

Söyle Ahmed vâlideynin hakkını

Kalbimize sal mahabbet şevkini

...

Beslediler cân içinde bizleri

Bizlere nâfî'dir anlar sözleri

İstemez evladına kem pîşeyi

Eylemez kim evlâda endîşeyi

Ey ki vâlideynini râzî kılan

Anlar ile Hak rızasını bulan

Mürşîdî, 30a/8–13 (Mermutlu, 2012: 50)

3.3.1.4. Anne ve Baba Çocuğu İçin Zorluk Çeker

Çocuk üzerinde anne ve baba hakkının olmasının sebebi çocuk yetiştirme sürecinin çok çetin olmasındandır. Çocuğun ana rahmine düşmesiyle hem kadın hem de erkek için ömür boyu devam edecek olan zorlu bir süreç başlar. Nitekim anne dokuz ay çocuğunu karnında taşımakta, doğum sancısı çekmekte ve güçlükte çocuğunu doğurmaktadır. Çocuğun doğmasıyla anne için daha da zor bir süreç başlar. Bu sefer gece gündüz fark etmeksizin ağlayan bebeği yatıştırması ve beslemesi gerekecektir. Anne için bu süreçte adeta uyku kavramı yok olmaktadır. Bebeklik çağının bitmesiyle başlayan çocukluk çağı da yine anne için zorlu bir süreçtir. Çocuk yetiştirme sürecinde baba da anne gibi zahmet çekmektedir. Aileye çocuğun dâhil olması babanın da omzuna ağır sorumluluklar yüklemektedir. Çocuğunun ihtiyaçlarını karşılamak, çocuğuna iyi bir gelecek hazırlamak, vakti geldiğinde çocuğunu evlendirmek babanın görevleri arasındadır. Baba, bütün bunları yapabilmek maksadıyla gece gündüz demeden çalışmakta, bütün kazancını bu yolda harcamakta ve çeşitli zorluklara katlanmaktadır. Ebeveynlerin çocuk yetiştirme sürecinde çektikleri sıkıntılar eserlerde şu şekilde yer almaktadır:

Ana tokuz ay sana hammâl olur

Togurınca rencile bî-hâl olur

Yine bisleyici-dahî anadur

Gice gündüz üstüne pervânedür

Ata da ana gibi mihnet görür
Seni bislemekde meşakkat görür
Dürişür dokınur ki sen artasın
Bilür kişinün mâl ile artasın
Seni pâk pâkize saklar temiz
Ki konş(u) oğlanından olasın ‘azîz
Kamu rûzgârın sana sarf idüp
Dahı yog u varın sana sarf idüp
Hak’un bin belâsın ider ihtiyâr
Ki tek bir iş işleye sana yarar

Bedri Dilşâd, 2923–2929 (Ceylan, 1997: 442)

Üç sene kucakda besledi seni
Bevl ü çirk âbından arıttı seni
Nice yıl sana olınmışlardı rām
Giceler uykıların ittin harām
Anların kadrini bil sen yā civān
Senden incinmeyeler gizlü ‘ayān

Mürşidî, 37a/11–13 (Mermutlu, 2012: 57)

3.3.1.5. Anne ve Baba Çocuğunu Başboş Bırakmamalıdır

Her anne ve baba sözleri dışına çıkmayan, doğruyu yanlıştan ayırt edebilen, soylarını temiz bir şekilde devam ettirecek hayırlı bir oğlan çocuğuna sahip olmak ister. Fakat hiçbir anne ve baba doğan çocuğunun nasıl bir evlat olacağını önceden kestiremez. Bu sebeple çocuk yetiştirme sürecinde anne ve baba oğluna çok güvenip onu başboş bırakmamalıdır. Oğlan çocuğunu kendi başına bırakmak anne ve babalar için hatalı bir davranıştır. Başboş bırakılan çocuk, hem yaşı gereği hem de anne ve babasından kaynaklanan otorite boşluğu sebebiyle yanlış arkadaşlıklar edinip kötü yola sapacaktır. Çocuğun sergileyeceği bütün kötü iş ve davranışlarından en çok anne ve babası etkilenecektir. Bu yüzden Güvâhî anne ve babaların oğlan çocukları üzerinde kontrolü elden bırakmamalarını öğütlemektedir.

Dimişler hizmete göndersen oğlan
Sakın küyme var ardınca bile sen
Oğul hoşdur ulalup olsa sâlih

Ne müşkildür eger kim hopa tâlih
Uyar müfsidlere komaz huzûrun
Gider dürlü fesâdından sürûrun
Seni koyup gider ya hasret ile
Düketsem dir ya mâlun işretiler

Güvâhî, 1096–1099 (Hengirmen, 1983: 174)

3.3.2. Çocuğun Anne Ve Babasına Karşı Görev Ve Sorumlulukları

Eski Türk kültüründe sevgi ve saygıya dayanan bir aile yapısı görülür. Eşler birbirlerine saygılı davranmakta ve birbirlerine olan sevgilerini her fırsatta dile getirmektedirler. Sevgi ve saygı temeli üzerine kurulan Türk aile yapısında anne – baba - çocuk arasında da sevgi bağı oldukça güçlüdür. Çocuklar sadece anne ve babalarına saygılı davranmayıp kaynana ve kayınbabalarına da saygı göstermektedirler (İnan, 2019: 253).

Türk aile yapısına şekil veren İslam dininde de aile bireyleri arasında sevgi ve saygıya dayanan bir ilişki biçiminin olması emredilir. Anne - baba - çocuk üçgeninde sevgi, saygı ve şefkat temelli ilişkilerin kurulması aile ve toplum mutluluğunun teminatı için önemli görülmüştür. Anne - babaya sevgi ve saygı gösterip onlara iyilikle muamele etmek evladın başlıca görevidir. Anne ve babaya itaatin Allah’a itaatten sonra gelmesi dinin anne ve babaya gösterdiği önemi yansıtmaktadır. Dine göre anne ve baba müşrik dahi olsa evlat anne ve babasına iyi muamele etmek zorundadır. Bu durum anne ve baba hakları söz konusu olduğunda İslam dininin ne kadar hassas yaklaştığını göstermesi açısından önem arz etmektedir (Teyfurov, 2014: 197).

Bu bölümde nasihatnameleri üzerinde çalışılan şairler de Türk - İslam kültürü geleneğinde yetişmişlerdir. Bu nedenle çocuğun anne ve babasına karşı görev ve sorumluluklarının ne olduğuna dair nasihatlerini verirken Türk kültürüne ve İslam ahlakına uygun nasihatlerde bulunmuşlardır.

3.3.2.1. Anne Ve Babanın Rızasını Almak Gerekir

Kur’an, insanlara Allah’a ortak koşmamalarını ve Allah’a kulluk vazifelerini yerine getirmelerini emretmektedir. Allah’a kulluğun zikredilmesinin hemen ardından anne ve babaya iyi muamele edilmesi gerektiği söylenir. Burada iyi muameleden kasıt anne ve babaya karşı söz ve davranışlarda çokça titiz davranılmasıdır. Bu titizlik çocuk yetiştirme sürecinde anne ve babanın gösterdiği titizlikle eş değer olmalıdır. Anne ve babaya “Öf!”

kelimesinin dahi söylenmemesi gerektiğinin belirtilmesi konunun hassasiyeti açısından önem arz etmektedir. Anne ve babanın gönlünü hoş edecek güzel sözler sarf edip güzel davranışlar sergilemek evladın anne ve babasına karşı birincil görevleri arasındadır (Sabuncu, 2007: 188-196). Bu durum nasihatnamelerde şu şekilde ifade edilmiştir:

Öf deme başuna ursa farazâ
Dâ'imâ eyleyegör celb-i rızâ

Sünbülzâde Vehbî, 542 (Beyzadeoğlu, 1996: 101)

Didi Tanrı anlara uf dimegil
Ya bî-hûze endîşeler yimegil

Bedr-i Dilşâd, 2945 (Ceylan, 1997: 443)

Râzı olmazsa birinden vâlideyn
Ger ne denlû sâlih olsa ehl-i dîn
Râzı olmaz ol kişiden Hâlık'ı
La'net ider gelmez ana yazığı

Mürşidî, 34a/8-9 (Mermutlu, 2012: 54)

3.3.2.2. İnsan Anne Babaya Nasıl Davranırsa Evladı Da Gelecekte O Şekilde Davranacaktır

Şaire göre bir insan evladından güzel davranışlar beklediği gibi onun anne ve babası da kendisinden güzel davranışlar sergilemesini bekler. Anne ve babasını incitmekten sakınan, daima onların rızasını almaya çalışan bir kişinin oğlu da aynı davranışları sergileyecektir çünkü evlat; anne ve babasını rol model alıp onların sergilediği davranışı taklit eder. Anne ve baba bir ağaç ise evlat da o ağacın bir meyvesidir. Anne ve babasına hizmet eden kişilerin çocukları aynı davranışı onlara karşı sergileyecektir

Ne-kim ataya anaya kılasın
Umadurgıl oğlun sana kılasın
Ki ogul yimişdür ata an(a) 'agaç
Sen anlar neden nehy ider ise kaç
Eger sen atanıla ananıla
Eyü dirlik itdünse hıdmet kıla

Senün yimişün-dahı çak söylece
Sana hıdmet ider gönülden ece

Bedri Dîlşâd, 1960–1963 (Ceylan, 1997: 445)

3.3.2.3. Anne Ve Babaya Hizmet Etmek Gerekir

Aile; kadın ve erkeğin psikolojik, fizyolojik ve sosyolojik ihtiyaçlarını karşıladıkları toplumun en küçük birimidir. Aile kurumunun işlevlerinden biri de kadın ve erkeğin cinsel ihtiyaçlarını meşru bir şekilde gidermektir. Bazı itaatsiz çocuklar, anne ve babalarının birincil amaçlarının çocuk doğurmak olmadığını nefislerini tatmin etmek olduğunu düşünmekte ve dünyaya geldikleri için ebeveynlerini suçlamaktadırlar. Şaire göre aile kurumu sadece cinselliğe indirgenmeyecek kadar kutsaldır çünkü anne ve babalar çocuklarını büyütünceye kadar türlü eziyetler çekerler. Bu sebeple cinsel ihtiyacın karşılanması ailenin bir işlevi olsa da aile kurumunu sadece bu ekseninde düşünüp evlat üzerinde anne ve babanın haklarının olmadığı iddiasında bulunmak şaire göre büyük bir yanılığdır.

Pes anlara şevk ile hizmet gerek
Olarun hukûkına himmet gerek
Eger diseler kim ata vü ana
Sevişürler idi ikisi yana
Olar ârzû-y-idi kim sürdiler
Bizim çün ne denlü belâ gördiler
Be-gâyet hatâdur ki ol ârzû
Şu bir lahza gelüp gidendür kamu
Anun sonına dürlü mihnetleri
Görürler senün-çün mazarratları

Bedri Dîlşâd, 1918–1922 (Ceylan, 1997: 441)

Vâlideyne eylese hizmet biri
Andan efdaldir bu hizmet ileri
Bir dahî yetmiş mukarreb meleğe
Biri i‘zâz itse bunca meleğe

Mürşidî, 30b/3–4 (Mermutlu, 2012: 50)

3.3.2.4. Anne ve Babaya Karşı Asi Olunmamalı

Anne ve babasına itaatsizlik eden çocuğun hem dünyada hem de ahirette işi rast gitmez.

Yâ bizim gibilerin hâlin'ola
Vâlideyne 'âk olan gör ne bula
Fânîde cümle işi noksân olur
Âhiretde âteşe püryân olur

Mürşidî, 36b/6–7 (Mermutlu, 2012: 56)

Anlara olma mu'âriz kıl hazer
Nice anlar sana itmişse nazar
Sen de eyle anlara kıl iltifât
Her dü ' âlemde bulasın tayyibât

Mürşidî, 34a/11–12 (Mermutlu, 2012: 54)

El-hazer olmayasın ehl-i ukûk
Ki odur ekber-i erbâb-ı füsûk
...

Kim duâ alsa bulur fevz ü felâh
Bed-duâsın alan olmaz iflâh

Sünbülzâde Vehbî, 541–545 (Beyzadeoğlu, 1996: 101)

Bir kişi kim vâlideyne 'âk ola
Dürli dürli var 'azâbım ol kula

Mürşidî, 38a/ 14 (Mermutlu, 2012: 58)

3.3.2.5. Anne ve Babaya Saygılı Davranmak Gerekir

Çocuk, her konuda anne ve babasına saygılı davranmalıdır. Mürşidî'ye göre saygısızca değerlendirilecek bir davranış da çocuğun anne ve babasına isimleriyle hitap etmesidir. Saygısızca kabul edilen bu davranış şaire göre Allah tarafından da hoş karşılanmayacaktır.

Adı ismiyle çağırma anları
Hâlık'a hoş gelmez itme bunları

Mürşidî, 33b/13 (Mermutlu, 2012: 53)

Sünbülzâde Vehbî de evladın anne ve babasına saygı göstermesi gerektiğine vurgu yapmıştır:

Peder ü mādere eyle ta'zīm

Ya'ni ifrātla eyle tekrīm

Sünbülzâde Vehbî, 540 (Beyzadeoğlu, 1996: 101)

3.3.2.6. Anne ve Babayı İncitecek Sözlerden Kaçınılmalı

İnsanın dünya âlemine zuhur etmesinin asıl sebebi Allah, diğer sebebi ise Allah tarafından anne ve babaya verilen biyolojik özelliklerdir. Allah, insana sonsuz bir sevgi ve merhametle yaklaşmış dünyaya hayatı boyunca sayısız bir şekilde insanı rızıklandırmıştır. Anne ve baba da evladı hangi karaktere sahip olursa olsun evladının üzerine titremekte, yaşamı boyunca çocuğuna bakmakta ve çocuğuna olan desteğini sürdürmektedir. Bu nedenledir ki gerek birçok ayet gerek birçok hadis, insanın önce kedisini yaratana kulluk etmesini sonra ise anne ve babasına iyi davranmasını emretmektedir. İnsandan istenen anne ve babaya karşı güzel davranışlar sergileyip, güzel sözler sarf ederek onların gönlünü almaktır. Anne ve babaya karşı aksi bir davranış sergilemenin büyük günahlardan biri olarak zikredilmesi insanın var olma serüveninde anne ve babasının öneminden kaynaklanmaktadır. Bedri Dilşâd da çocuğun anne ve babasını incitecek sözlerden sakınması gerektiğini söylemektedir. Kur'an'da anne ve babaya saygılı olmayı emreden bir ayete atıfta bulunan şair, sebep ne olursa olsun çocuğun anne ve babasını incitecek herhangi kırıcı bir sözü söylememesi gerektiğini düşünmektedir.

Didi Tanrı anlara uf dimegil

Ya bî-hûze endişeler yimegil

Bu kanda ki incidesin anları

Şikâyet ide Tanrı'ya cânları

Ve lâ tekul lehümâ uffin ve lâ tenher-

Hümâ ve kul lehümâ kavlen kerîmâ

Bedri Dilşâd, 2945–2947 (Ceylan, 1997: 443)

Öf deme başuna ursa farazâ

Dâ'imâ eyleyegör celb-i rızâ

Sünbülzâde Vehbî, 542 (Beyzadeoğlu, 1996: 101)

3.3.2.7. Anne Ve Babanın Sözü Dinlenmelidir

Anne ve babalar çocukları için her şeyin her zaman en iyisini isterler. Anne ve babalık dürtüsüyle çocuklarını dışarıdan gelecek tehlikelere karşı korumaya çalışırlar. Anne ve babalar, bezen çocuklarını korumak bazen onları doğru yola yönlendirmek maksadıyla çeşitli telkinlerde bulunup çocuklarının yararına olacak sözler sarf ederler. Çocuk anne ve babasının sözlerini dinlemeli ve onlara muhalif olmaktan kaçınmalıdır.

Sözlerin tut vâlideyne olma ‘âk

Yevm-i mahşerde olasın yüzi ak

Mürşidî, 32a/15 (Mermutlu, 2012: 52)

3.3.2.8. Miras İçin Anne Ve Babanın Ölümü İstenmemelidir

Şaire göre dünyaya gelen herkesin rızkı Allah tarafından bölüştürülmüştür. Bu sebeple evlat, geçim sıkıntısı yaşayınca telaşa kapılıp anne ve babasının mirasını almak için onların ölümünü istememelidir.

Sakın imdi mîrâs için bunlara

Ölüm isteme uyma mağbûnlara

İrer sana rızkun ne-kim var ise

Sögülme-y-içün dutma gözün ise

Ki her kişinün rızkı maksûmdur

Vukûf anlayan kimse mahrûmdur

Yimeklik için key sakın gam yime

Bu yıl yine yıl ne yiyeyim dime

Bedri Dilşâd, 2964–2967 (Ceylan, 1997: 445)

3.3.3. Anne Babanın Çocuğuna Karşı Görev Ve Sorumlulukları

Çocuğun dünyaya gözünü açmasıyla bir ömür sürecek çocuk - ebeveyn ilişkisi başlar. Çocuğa karşı ebeveynlerinin bilinçli ya da bilinçsizce sergileyecekleri duygu ve davranışlar çocuğun kişilik gelişimini, dünyayı algılayış biçimini ve çevresiyle kuracağı ilişkileri ciddi bir ölçüde etkileyecektir (Mangır, 1990: 1). Yapılan araştırmalara göre çocuğun, anne ve babası ile olan etkileşimi doğumdan itibaren başlamaktadır. Araştırmalar, bebeklerin anne

ve babalarının seslerini, mimiklerini hissettiklerini ve onlara tepki verdiklerini ortaya koymuştur (Aydın, 2021: 65).

Aile içinde çocuk sürekli anne ve babasının tutum ve davranışlarını gözlemler. Onların olumlu, olumsuz bütün davranışlarını kendi dünyasında yorumlayıp değerlendirir. Anne ve babaların gerek birbirleriyle ilişkileri gerekse de çocuklarına karşı tutum ve davranışları çocuğun kişilik gelişimine tesir eder. Toplum içinde insanlar arasında görülen uzlaşma, çatışma, yardımlaşma, bağlılık gibi durumlarda bireylerin sergileyecekleri tavır çocukluk döneminde anne ve babaları tarafından şekillendirilir (Özensel, 2004: 7). Çocuğun kişilik gelişimi doğduğu andan başlayıp altı yaşına girdiği zamana kadar büyük ölçüde şekillenir. Bu dönem çocuk gelişim uzmanları tarafından *kritik dönem* olarak adlandırılır. Kritik dönemde anne ve babanın çocuğuna vereceği nitelikli eğitim çocuğun sağlıklı kişiliğe sahip olmasında büyük önem taşır (Mangır, 1990: 1).

Toplumların sahip oldukları maddî ve manevî kültür unsurlarının gelecek kuşaklara aktarılması *çocuk* vasıtasıyla olur. Bu yönüyle çocuk geçmiş ve gelecek kuşaklar arasında kültürel aktarımı sağlayan bir köprüdür. Kültürel aktarımın gerçekleşmesi ise anne ve babanın sahip oldukları kültürel değerler yönüyle çocuğu eğitmesine bağlıdır. İçinde yetiştiği ailenin, mensup olduğu toplumun maddî ve manevî değerlerini bilmeyen ya da bu konuda eksik yetişen bir birey toplumda telafi edilemeyecek hatalara yol açacaktır. Bu sebeple anne babalar çocuklarına iyi bir rol model olmalarının yanı sıra sahip olunan kültürel değerleri de muhakkak çocuklarına aktarmalıdır (Eker, 2001: 151).

Anne ve babaların çocuğun yetişip kişilik kazanmasındaki büyük rolleri sadece araştırmacıların değil edebiyatın da konusu haline gelmiştir. Ebeveyn ve çocuk arasındaki olumlu ya da olumsuz ilişki kimi zaman okuduğumuz bir romanda veyahut bir şiirde karşımıza çıkmaktadır. Şairler anne ve babaların çocuklarına karşı vazifelerinin ne olduğunu yaşadıkları dönemin inanç ve kültür anlayışı çerçevesinde ele almışlardır.

3.3.3.1. Doğan Çocuğun Cinsiyeti

Eski Türklerde çocuk, sevgi ekseninde kurulan ailenin bir meyvesi olarak ele alınırken İslam inancında da dünya hayatının bir süsüdür. Çocuk içinde doğduğu haneye neşe getirmekle birlikte karı - kocayı birbirine bağlayan bir rabıtaadır. Bundan dolayı İslam inancında çocuk anne ve babaya verilen bir emanettir. Anne ve babanın üzerine düşen görev Allah tarafından verilen bu emanete en güzel şekilde bakmaktır ve onu yetiştirmektir. İslamiyet öncesi Arap toplumunda erkek çocuğun doğması övünç sebebi olarak algılanırken

kız çocuğunun doğması utanç verici bir durum olarak algılanmakta ve bazen de kız çocukları diri diri ölüme terk edilmekteydi. İslamiyet bu anlayışa kesin bir şekilde karşı çıkmış, kadının ve erkeğin Allah tarafından yaratıldığını, anne ve babaların cinsiyetleri sebebiyle evlatları arasında ayırım yapmamasını kesin bir dille emretmiştir (Canan, 1995: 27). Bu hususa Bedri Dilşâd da nasihatnamesinde değinmiştir. Şaire göre anne ve babalar, kız ya da erkek çocuğun Allah tarafından verildiğini unutmamalı, Allah'ın takdirine razı olup evlatlar arasında ayırım yapmamalıdır.

Ogul kız ne kim vire ol Pâdişâh
Yirinme kazanmagıl ulu günâh

Bedri Dilşâd, 7284 (Ceylan, 1997: 863)

Kız ve erkek evlada bakış konusunda Sünbülzâde Vehbî, Bedri Dilşâd'a zıt bir görüş içindedir. Erkek çocuğunu Allah'ın lütfu olarak gören Vehbî, kız evlat sahibi olmayı kadın nüfusunun çoğalması sebebiyle olumsuz görmektedir. Vehbî'nin bu görüşü İslamiyet öncesi Arap toplumunun kadına bakışını hatırlatmakta ve İslam inancının kadına ve erkeğe bakışına ters düşmektedir.

Veled ise kerem-i Hâdî'dür
Kesret-i zen sebab-i âdîdür

Sünbülzâde Vehbî, 993 (Beyzadeoğlu, 1996: 157)

3.3.3.2. Çocuğa İsim Koyma

İsim, bir insanın sosyal çevrede tanınmasını sağlar. Aynı zamanda ismin, insanı sosyal çevresindeki diğer insanlardan ayırma işlevi de vardır. Bu yönüyle isim, insanı dünyada benzersiz yapan insan yaşamında önemli bir öğedir. Anne ve babalar çocukları doğmadan çocuklarına koyulacak isim telaşına girerler. Çocuğa verilecek isimde ailenin sahip olduğu kültürel değerler, sosyal statü, yaşam tarzı, eğitim düzeyi gibi unsurlar etkilidir. Toplumlarda çocuğa isim koyulması çokça önemsenmiş ve çocuğa koyulacak ismin onun kişiliğini etkileyeceğine inanılmıştır. Bu konuyla ilgili araştırma yürüten araştırmacılar çocuğun, isminin anlamına göre davranış sergilemesinin toplumsal beklentiyle ilgili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buna göre toplum, çocuğun ismine göre davranış geliştirmesine dair beklentiye girmekte çocuk da kendisinden beklenildiği şekilde davranış sergilemektedir (Demirtaş, 2020: 230-231).

Araştırmalar ismin kişiliğe tesirinin sosyal inanca bağlı olduğunu gösteriyor olsa da Türk - İslam kültüründe çocuğa isim koymaya çok önem verilmiştir. Eski Türklerde çocuğa

isim verilmesi hususu yer yer değişiklik göstermiştir. Çocuk doğduktan bir yıl sonra büyük bir toy düzenlenir ve toya katılan en yaşlı tarafından çocuğa isim verme işlemi gerçekleşirdi. Fakat verilen bu isim geçici bir isimdi. Çocuk, asıl ismini sahip olduğu bir meziyete ya da sergilediği kahramanlığa göre alırdı. İslamiyet'in kabulünden sonra ise bazı değişiklikler görölmüştür. Doğan çocuğa isim verme işi çocuğun göbek bağını kesen kişi tarafından yapılmıştır. Ahirette çocuğun, ona verilen isim ile çağrılacağına inanıldığı için güzel anlama sahip, dinî bir isim koyulmasına dikkat edilmiştir (Evsen, 2020: 4). İslamiyet'e göre doğan çocuğa isim verilirken titiz davranılması gerekmektedir. Ahirette kişi adıyla çağrılacağı için anlamı güzel olan bir isim verilmelidir. (Aras, 1988: 230). Şair de Türk - İslam kültürüne uygun olarak doğan çocuğa güzel bir isim vermenin gerekliliği üzerinde durmuştur. Çocuğa toplum içinde saygınlık uyandıracak, telaffuzu kolay ve güzel bir anlama sahip bir isim vermek anne ve babanın görevidir.

Ana evvelâ bir eyü ad ko
Ki ol ismün ola müsemması o
Şol adı koma kim güc ola dimek
Dimeklige anı çekeler emek
...
Pes anla ki vâcib bu-y-imiş ki er
Ogula kıza ad koya mu'teber

Bedri Dilşâd, 7285–7303 (Ceylan, 1997: 863)

3.3.3.3. Çocuk Eğitimi ve Terbiyesi

Günümüzden yaklaşık beş bin yıl öncesine dayandığı tespit edilen sütannelik kavramının ilk örnekleri Babillerde görölmektedir (Tanrıbuyurdu, 2021: 30). Sütannelik, başlarda biyolojik bir ihtiyaçtan kaynaklı ortaya çıksa da(*anenin çocuğunun beslenmesine yetecek kadar sütünün olmaması, annenin doğum öncesi ya da sonrası vefat etmesi ve annenin bir hastalık sebebiyle bebeğini emzirememesi*) zaman içerisinde değişikliğe uğramıştır (Güneş, 2009: 254-255).

Orta Çağ Avrupası'nda üst zümreye sahip kadınlar fiziklerinin bozulmaması amacıyla sütanne tutarken, bazı dönemlerde çocuğun anne tarafından emzirildiği süre boyunca çiftlerin cinsel birliktelik yaşamamalarına duyulan inanç gereği sütanne tutulmuştur. Kimi kültürlerde ise doğum yapan kadından ilk üç gün akan sütün bebeği zehirleyebileceğine dair inanç insanların sütanneliğe yönelmelerine neden olmuştur (Hot,

2014: 71). Saray çevrelerinde de s tannelik, çocuğu beslemenin yanı sıra çocuğu yetiştirmek gibi bir işleve de sahiptir. Bu kavramın zaman içerisinde farklı coğrafyalarda farklılaşması ekonomik, kültürel ve dinsel ögelerle ilgilidir. Tarihi çok eski olan s tannelik Avrupa'dan Asya'ya İslamiyet'ten Hristiyanlık ve Yahudiliğe kadar geniş bir uygulanma alanına sahiptir (Güneş, 2009: 255). Osmanlı'da ise kız ve erkek çocukların emzirilmesi ve yetiştirilmesi için *taye ya da daye* adı verilen cariyeler tutulmuştur. Seçilecek dayelerin de temiz bir aileye mensup olmasına dikkat edilmiştir. 1800'l  yılların sonuna kadar varlığını sürdüren s tannelik, 1900 yılı ve sonrasında inek sütünün arındırılmasıyla yerini biberonla beslenmeye bırakmıştır. Günümüzde ailelerinden uzakta yaşayan çiftler de çocukları için bakıcı tutmakta ve bakıcının hem tecrübesine hem de karakterine dikkat etmektedirler (Hot, 2014: 73-75).

Bedri Dilş d da s tannelik kavramına vurgu yapmıştır. şaire göre hem kız hem de erkek çocuğa sahip ebeveynlerin çocuklarını sütanneye vermeleri gerekmektedir. Çocuklarını besleyip yetiştirecek sütannenin iyi huylu ve dindar olmasına dikkat edilmelidir. Erkek  ocuk eğitim alabilecek akıl olgunluğuna geldiğinde ilim öğrenmesi için okula gönderilmelidir. Kız çocuğuna ise yedi yaşına girdiğinde ya ebeveynleri tarafından ya da bir hoca tarafından din eğitimi verilmelidir.

Gerekdür ki ol d ye key mihr ban

Ola oglana  şik r   nih n

Dahı   k le hem sühan-d n gerek

Ki t  terbiyetde ola yigrek

Eger erc gez toga üç yaşına

Girincek ki  aklı gele başına

Anı mektebe vir okısun Kit b

Ki andan bula cennete feth-i b b

...

Eger kız virür ise Tanrı sana

Diyeyim ki n'itmek gereksin ana

Gerekdür ki mest re bir d yeye

Viresin anı bisleye ayaya

Yidi yaşına irişince anı

Diri kor ise ol Ker m   Gan 

Ya  ğret ya bir okımış  avrete
Viribi ki geçmeye hadden  te
Nam zun orucun şur tın bile
Hem erk n-ı şer  ri  yet kıla

Bedri Dilş d, 7304–7400 (Ceylan, 1997: 865–873)

 ocuk terbiyesi,  ocuk yetiştirme sürecinde büyük öneme sahiptir. Ebeveynler bebek sahibi oldukları ilk andan itibaren çocuğu yetiştirmeye ve onu terbiye etmeye  alışmalılardır. “Ağaç yaşken eğilir.” atasözü de çocuğu küçük yaşta eğitmenin önemine vurgu yapmaktadır. şaire göre  ocuk, belli bir yaşa gelince çocuğun eğitimi ve terbiyesi için babası onu bir hocaya vermelidir. Bazen  ocukların kusurlu davranışları anne babalarına sevimli gelir. Anne ve babalar çocuklarına kızmaya kıyamaz. Bu sebeple  ocuk, ona eğitim veren  ğretmeni tarafından cezalandırılmalıdır. Günümüzdeki  ocuk eğitimi anlayışına zıt bir tavır sergileyen şairimiz;  ocuk eğitiminde ceza vermenin, şiddete başvurmanın gerekli olduğunu savunmaktadır. şair, ceza ve şiddetin çocuğun kötü huyunu değiştireceğini söylemekle birlikte “Dayak cennetten çıkmadır.” atasözü ile bu düşüncesini pekiştirmektedir.

Edepl  kıl ay l n virmegil yüz
Sakın kundakdan itme anı kutsuz
...
Evin let sanma kimsenün yıkupdur
G m nsuz  omağ u makdan  ıkupdur
Anun let degş r r yatlu huyını
 t n olmaz  omağ ile oyunu
Vel   st da vir sen d ğemezsin
Bıçak kesmez sapın hem s ğemezsin
Ne denle  zi v  ef li may b
Olursa hep görinür sana mahb b

G v h , 1055–1063 (Hengirmen, 1983: 171)

3.3.3.4. Evlilik  ağına Gelince  ocuğunu Evlendirmeli

Kız çocuğu evlilik çağına geldiği zaman hemen evlendirilmelidir. Evlilik  ağında evlendirilmeyen kız, anne ve babasını zor duruma sokacak ahlaksızca davranışlar sergileyebilir. Aileyi toplum içinde küçük düşürecek kızın ise ölmesi daha iyidir. Bu sebeple anne ve baba evlilik çağında kızını mutlaka evlendirmelidir.

Anun-çün ki kız büyüdüğü zemân
Ya erde ya yirde yaraşur hemân

Bedri Dîlşâd, 7405–7407 (Ceylan, 1997: 873)

İgen hoşdur çıkarmak kızı irde
Yedi yaşında ya erde ya yirde

Güvâhî, 1118 (Hengirmen, 1983: 176)

Şaire göre erkek çocuk ergenlik dönemine girdiğinde babası tarafından gözlenmelidir. Eğer doğruyu yanlıştan ayırt edebilecek olgunluğa erişmişse, eşinin ve çocuklarının geçimini sağlayabilecek bir kazanca sahipse baba oğlunu iyi bir ailenin kızı ile evlendirmelidir. Bu vesileyle baba oğlunun evlenmesine ön ayak olup çocuğuna karşı görevini yerine getirmiş olacaktır.

Bu- kez bâlig olıncag oglun ona
Nazar kıl ki azmaya şâyed ona
...
Salâhın fesâdın bilürse tamâm
Begenürse dirliğini hâs u ‘âm
Ev ü ‘avret oğlan başarmaklığa
Anun dâim işi yaşarmaklığa
Yararsa dahı virme hergiz emân
Bir ebnâ-yı cinsün kızın al hemân
O hakkı da yirine getürmüş ol
Sa‘âdetlüge kulavuzla yol

Bedri Dîlşâd, 7380–7385 (Ceylan, 1997: 871)

Ve ger oglunun devleti yog ise
Evet maslahatsuz işi çoğ ise
Salâh u fesâdın gözetmez ise
Dahı zulm u dâdın gözetmez ise
Evermegil anı sakın zînhâr
Kogıl kim düze devre-i rûzigâr
Sakın kim ana bir kişi-zâde(y)i
Karavaş idiverme âzâde(y)i

Senün boynunadur günâhı anun
Hayır eylemez sana âhı anun

Bedri Dilşâd, 7391–7395 (Ceylan, 1997: 872)

3.3.3.5. Evlenen Kız Çocuğu İle İlişkiyi Kesmeli

Günümüz toplumunda evlenen çiftler anne ve babalarından ayrı bir eve çıkmaktadırlar. Oysa Anadolu kültüründe genellikle patrilokal evlilikler yaygındı. Evlenen kadın, kocasının soyadını almakta ve erkeğin ailesinin yanına yerleşmekteydi. Günümüzde hâlâ bazı ailelerde patrilokal evlilikler görülmektedir. Patrilokal evlilikte genel olarak kızın damat tarafının himayesine girdiği düşüncesi hâkimdir. Anne ve babaların çocuklarına karşı tutum ve davranışları da bu düşünce etrafında şekillenir. Bu düşüncenin yansıması olarak Anadolu’da “Kızı ver, köprüyü kes” atasözü kullanılır. Şaire göre de akıllıca hareket eden kimseler kızları evlendikten sonra iletişimi kesmeli, himayesi altındaymış gibi davranmamalıdır. Böyle bir davranış eşler arasında sorunlara yol açacaktır.

Bu pendî hem tutar akli olan kes
Ki dimişler kızı vir köpriyi kes
Kızun ardınca çoğ varmayı koğıl
Gönül virme güyegü olmaz oğul

Güvâhî, 1116–1117 (Hengirmen, 1983: 176)

3.3.3.6. Anne Ve Baba Çocuğuna Öğüt Vermeli

Nasihat, bir insan için faydalı ya da zararlı olacak herhangi bir konuda yapılan uyarıdır. Nasihatte asıl gaye nasihat edilen kişiyi kötülükten sakındırıp iyiye, güzele yönlendirmektir (Çağrııcı, 2006: 408). Türk-İslam kültüründe nasihat önemli olup babanın oğluna, âlimin cahile, büyüğün küçüğüne nasihat ettiği görülür (İpekdal, 2019: 51). Şaire göre insan önce kendi çocuğuna nasihat etmeli, diğer kişilerin de edilen nasihatten pay alması sağlanmalıdır.

Kızuna dâyim öğütle işitdür
Gelününe dahı bile işitdür
İkisine bile kıl her sözün taş
Urasın ta bir ok ile iki kuş
Eyit akdur yüzüm açuk alinum

Kızum sana dirüm dinle gelinüm

Güvâhî, 1125–1127 (Hengirmen, 1983: 176)

3.3.3.7. Bekâr Bir Kız Mahrem Olmayan Kişilerle Yalnız Bırakılmamalı

Evlenmeden önce kız, anne ve babasının gözetimi altında olur. Bu süreçte babaya düşen görev kızının bir erkekle yalnız kalmamasına dikkat etmesidir çünkü bu durum ateşle pamuğun bir arada olması kadar şair tarafından tehlikeli görülmektedir. Bekâr bir kızın iffetinden ailesi sorumlu tutulur. Bu nedenle Güvâhî, kızın iffetine zarar gelmemesi ve ailesinin toplumda zor duruma düşmemesi için genç bir kızın uzun süre anne ve babasının himayesi altında tutulmamasını söyler. Şaire göre kız çocuğu uzun süre evde tutulmayıp evlendirilmelidir. Aksi halde evlendirilmeyen genç kız namus yönüyle ailesini zor duruma düşürecek davranışlar sergileyecektir.

Kızı evde katı büyütmek olmaz
Belâdur yendek anı gütmek olmaz
Koma tenhâda nâ-mahremle zinhâr
Pamuğun od ile ne oyunu var
Belâyı gider üstünden ır anı
Sakın rüsvâyılıktan nâgehânî

Güvâhî, 1170–1172 (Hengirmen, 1983: 180)

3.4. BOŞANAN ERKEĞE TAVSİYELER

Boşanma evlilik birliğine son veren hem dinde hem de toplumda hoş karşılanmayan bir durumdur. Günümüzde boşanan çiftler yeniden aile birliğini sağlamak için bir araya gelseler de Güvâhî bu duruma karşı çıkmaktadır. Şaire göre boşanan bir erkek tekrar geçimsizlik yaşamamak için eski eşiyle bir araya gelmemelidir.

Boşasan ‘avreti iy yâr sakın
Yine aluban olma ana yakın
Savulmuş derd ile gönlün bulama
Utan ilden tükürdüğün yalama

Güvâhî, 1386–1387 (Hengirmen, 1983: 196)

3.5. KARDEŞLER

Erkek kardeşlerin birbiriyle ilişkileri konusunda da öğütler veren Emîrî, bu konuda sakın manasına gelen *El-hâzer* kelimesini kullanarak oğluna telkinlerde bulunmaktadır. Bilindiği gibi Türk toplumunda evin reisi olarak erkek görülür. Erkek; ataerkil aite tipinde evin geçimini sağlayan, ev ile ilgili önemli kararları veren ailenin reisi rolündedir. Bu sebeple şaire göre evde karar alıp karar verecek tek bir kişinin olması gerekir. Bir evde iki erkek kardeşin yaşaması alınan kararlarda ikilik çıkaracağından evin düzeninin bozulmasına ve kardeşler arasında huzursuzluk çıkmasına sebep olacaktır.

Bir de budur nush sana iy püser
El-hâzer iy cân-ı ‘azîz-i peder
Meskenün olursa da dârü’l-cinân
Olma birâderle bir evde amân
Bir eve lâzım olacak bir kişi
Tâ ki nizâm-âver ola her işi
Kelle ki bir olmaya gayrısı pâ
Sonra gelür her kafadan bir sadâ
Olmaya bir tâ ki hükûmet begi
Mülki harâb ideler olsa iki
Biribiriyle idemezler huzûr
İkisi bir lânede olsa tuyûr

Emîrî, 50–55 (Kaplan, 2012: 79)

Erkek kardeşlerin aynı evde yaşaması birinin evli olması halinde de olmaması gereken bir durumdur. İslamiyet’te bir Müslüman’ın evlenmesi dinen haram olan ya da haram olmayan kişiler Nisâ suresi 23–31’ de açıkça belirtilmiştir. İslam’da bir kadının kayını ya da bir erkeğin baldızı namahrem olarak kabul edilir. Bu sebeple namahrem kabul edilen kişilerle gerek konuşmada gerekse de davranışta ölçülü olunması dinin gereklerindendir. Kadın için kayını namahrem kabul edildiğinden şair, evli bir erkeğin erkek kardeşiyle aynı evde yaşamasını doğru bulmamaktadır. Şaire göre evli erkeğin kardeşi uçarı bir kişiliğe sahipse namus olgusu tehlikeye düşer. Bu yüzden kardeşi dahi olsa evli bir erkeğin namusunu sakınması gerekir.

Ola birâder ki sefâhet-mizâc
Kâbil olur mı ki ide imtizâc

Ola gözi ehlüne anun düçâr
Tab^c una gelmez mi senün mahz-ı ‘âr
‘İrzunı hıfz itmede iy ser-firâz
Kardaşun olursa da it ihtirâz

Emîrî, 61–63 (Kaplan, 2012: 80)

Evli erkek kardeşlerin aynı evde yaşamaları aile içerisinde huzursuzluğa, tartışmalara yol açar. Erkek kardeşlerin eşleri ne kadar iyi huya sahip olursa olsun yine ailede kıskançlık, geçinememe durumları ortaya çıkacaktır. Geçimsizliğin olduğu yerde düzen olmaz. Hanedeki düzensizlik, yaşanan sorunlar aileyi insanların diline düşürür. Bu yüzden evinde huzur ve düzen isteyen evli erkek kardeşler ayrı evde yaşamalıdır.

Ola birâder ki ogul kız ‘ayâl
Hânen olur hâne-i mahzen-misâl
hâlî degül fitne vü âfetleri
Rabi ‘a tab^c olsa da ‘avretleri
İtmededür reşk ile rûz ü şebân
Birbirine serzeniş ü imtinân
Olmasa hânende senün intizâm
Hande ider hâlüne hep hâs u ‘âm

Emîrî, 64–67 (Kaplan, 2012: 80)

SONUÇ

İncelenen altı nasihatnamede insanı doğrudan ilgilendiren evlilik, bekârlık, aile ve çocuk gibi konularda birçok nasihat verilmiştir. Şairler genellikle okuyucuyu evliliğe teşvik etmiş, evlilik çağına gelen kadının ve erkeğin evlenmesine vurgu yapmışlardır. Evlilik, toplumun kadından ve erkekten beklediği bir görev olmasının yanı sıra dinin de bir emri olması yönüyle eserlerde yer almıştır. Fakat evlilikte önemle üzerinde durulan konu, evlenecek kişinin -özellikle erkeğin- evliliğe erken yaşta heves etmemesidir. Evliliğin ağır ve yıpratıcı sorumlulukları sebebiyle maddî ve manevî olgunluğa erişildiğinde evliliğin gerçekleştirilmesi şairler tarafından verilen tavsiyelerdendir.

Evlilik modern dünyada da üzerinde önemle durulan konulardan biridir. Doğru eş seçimi hem kadın hem erkek açısından mutlu ve huzurlu bir evlilik için önemlidir. Evlilik söz konusu olduğunda günümüz modern toplumunda hem kadın hem de erkek seçen konumdadır. Oysa üzerinde çalışma yaptığımız eserlerde eş seçimi söz konusu olduğunda şairler, sadece erkek okuyucuyu uyarmaktadır. Erkek eş seçiminde günümüzde olduğu gibi seçen konumdadır. Fakat kadının evlenmesi durumunda şairler tarafından kadının babasına hitap edilmiş, doğru adayı seçme işi babaya verilmiştir. Bu durum göz önüne alındığında kadının evlilik konusunda günümüzdeki gibi söz sahibi olmadığı görülür.

Evlilik, teşvik edilen bir olgu olarak nasihatnamelerde yer alırken bekârlık da günümüzde olduğu gibi istenilmeyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde farklı sebeplerden ötürü hem kadın hem de erkek nüfusunda bekâr bireylerin sayısında ciddi bir artış yaşanmaktadır. Bekârlık, modern dünyada bir tercih olarak kabul edilse de nasihatnamelerde zorunlu haller dışında karşı çıkılan bir durumdur.

Nasihatnamelerde kusurları nedeniyle evlenemeyen halk tabiriyle *evde kalan* kadından söz edilmiştir. Evde kalma yönüyle sadece kadın ele alınmış, evde kalan kadınla ilgili kadının babasına öğüt verilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında erkeğin kadından daha ön planda tutulduğu ataerkil toplum etkili olmuştur. Nasihatnameleri kaleme alan şairler de bu toplumun düşünce dünyasına uygun olarak evlilik konusunda kimi zaman evlenecek erkeği kimi zaman da kadının babasını muhatap almışlardır.

Bu çalışmada şairlerin kadın ve erkek konusuna farklı yaklaşımları tespit edilmiştir. Erkek; nefsiyle mücadele etmesi, zinadan uzak durması, hüner öğrenmesi gereken ve ailesinin geçiminden mesul bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkek ile ilgili olumsuz bir özellik eserlerde yer almamıştır. Kadın ise vefasız, sözüne güvenilmeyen, merhametsiz,

hileci, giyim-kuşam meraklısı, halden anlamaz, tatminkâr olmayan bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Sünbülzâde Vehbî'nin kadın ve erkek konusunda daha da ileri gittiği tespit edilmiştir. Vehbî, erkek evlat sahibi olmayı Allah'ın bir lütfu olarak değerlendirirken kız evlat sahibi olmayı olumsuz değerlendirmektedir. Şaire göre kadın nüfusunun çoğalması kötüdür. Mürşidî de kadının hile yapma yönünü eserinde çokça dile getirmiştir. Bir beytinde daha da ileri giderek hile yapma yönüyle kadın ile şeytanı kıyas etmiş ve kadının hilesinin şeytandan daha güçlü olduğuna yer vermiştir. İslamiyet öncesi Arap toplumu, Hint, İran, Yunan, Roma gibi medeniyetlerinin kadına bakışını hatırlatan bu söylem İslam inancıyla ters düşmektedir. İslamiyet'te cinsiyet yönüyle kadın ve erkek arasında var olan bir üstünlükten söz edilmemektedir. Buna rağmen İslam dinine mensup bazı şairler İslam düşüncesine zıt bir bakış açısıyla kadın ve erkeğe yaklaşmış, erkeği kadından çoğu konuda üstün tutularak kadına çoğu zaman eleştirel bir gözle bakmışlardır. Bazı kesimler tarafından kadına yönelik bu olumsuz bakış açısı İslamiyet'e bağlanmaktadır. Bu durumu sadece İslam inancına bağlamak büyük hata olacaktır. İslam inancı kadın ve erkeği cinsiyet yönüyle eşit tutmuş ve kadına değer verip kadını yüceltmıştır. Müelliflerin yetiştikleri toplumun kadına bakışı, sözü edilen toplumun kültürü, Arap kültür ve adetlerinin İslam'a atfedilmesi, İslam'ın yanlış yorumlanması, çeşitli medeniyetlerin kültürü ve adetleri gibi unsurlar kadına olumsuz bir bakış açısına sebep olmuştur. İncelediğimiz eserlerde genel anlamda kadına olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşılmışsa da iffetli, ağırbaşlı, salih kadınlarından bahseden ve bu açıdan kadını yücelten beyitler de vardır.

Evlilikte karı - koca ilişkileri hususunda da nasihatnamelerde pek çok nasihat yer almaktadır. Şairler bu hususta öğütler verirken ayet, hadis, rivayetler, deyim ve atasözlerinden yararlanarak düşüncelerini pekiştirmişlerdir. Evlilikte karı - kocanın birbirine karşı görev ve sorumluluklarına yer verilmiştir. Kadının ve erkeğin birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarına yer veren şairler, ayet ve hadislerden çokça yararlanarak genellikle İslam düşüncesine paralel bir şekilde bu konuyu işlemişlerdir. Fakat erkeğin karısına karşı davranışı konusunu pekiştirmek maksadı ile verilen bazı hadislerin doğruluğuna şüpheyle yaklaşılmaktadır. Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî; erkeğin karısına uymaması, karısının sözünü dinlememesi gerektiğine yönelik nasihat vermiş ve Hz. Muhammed'in "Kadının dediğinin tersini yapın." hadisi ile düşüncesini pekiştirmiştir. Fakat bu hadisin güvenilirliğinden birçok âlim şüphe duymaktadır (Uzun, 2014: 441). İncelenen eserlerde erkeğin karısının sohbetine kapılmaması, karısına gönül vermemesi, erkeğin karısının sözlerini genel olarak dinlememesi gerektiğine dair öğütler yer almaktadır. Günümüz modern ailesinin bakış

açısıyla bakıldığında sıkıntılı kabul edilecek bu ifadeler aynı zamanda İslamiyet ile ve Hz. Muhammed'in yaşamıyla da çelişecek ifadelerdir.

Eserlerde aile bireylerinden bahseden beyitler de yer almaktadır. Eserlerde anne; çocuğuna beslediği yoğun merhamet, vefa duygusuyla yer almaktadır. Ayrıca annenin çocuğunu dünyaya getirme ve çocuğunu yetiştirme sürecinde yaşadığı zorluklardan da bahsedilmiştir. Baba; çocuklarını eğiten, onları terbiye eden ve vakti geldiğinde onları evlendirme vazifesinden sorumlu bir kişi olarak eserlerde yer almıştır. Çocuk; ebeveynlerinin gözünde değerli olması yönüyle ele alınmıştır. Ebeveynlerine hürmet etmesi gereken, onlara itaat etmekle mesul olan, daima onların rızasını alması gereken bu yönlerden bakıldığında da ebeveynlerine karşı görev ve sorumlulukları olan bir kişi olarak eserlerde kendisine yer verilmiştir.

İncelenen eserlerde şairler tarafından ebeveyn ve çocuk ilişkisine de değinilmiştir. Çocuğun aileye katılmasıyla anne ve baba unvanı taşıyan kadının ve erkeğin çocuğuna karşı görev ve sorumluluklarına dair öğütler de eserlerde yer almıştır. Aynı şekilde çocuğun da anne ve babasına karşı yerine getirmesi gereken görevler, taşıdığı sorumluluklar da nasihatnamelerde ele alınan konulardandır. Ebeveyn ve çocuğun birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarına dair verilen öğütlerin Türk kültürü ve İslam inancıyla örtüştüğü tespit edilmiştir.

Günümüz aile yapısında çocuğu büyütmek, yetiştirmek ve evlendirmek anne ve babanın eşit çabasıyla gerçekleşmektedir. İncelenen eserlerde çocuk yetiştirme ve evlendirme konusunda şairlerin doğrudan babaya hitap ettiği ve babaya öğütler verdiği tespit edilmiştir. Annenin çocuğu doğurma, çocuğu besleyip büyütmeye sırasında çektiği zahmetlerden bahsedilen beyitler bulunsada da çocuğu yetiştirme ve evlendirmeden baba sorumlu tutulmuştur.

Çocuk terbiyesi ve eğitimi de nasihatnamelerde şairlerin üzerinde durdukları konulardan biridir. Çocuğa verilen değer ve çocuk eğitime verilen önem günümüzdeki ile aynı olsa da çocuk eğitimi konusunda şairlerin düşünceleri günümüz eğitim anlayışından farklıdır. Şairlere göre çocuğu eğitmek ve terbiye etmek maksadı ile ceza ve şiddete başvurulabilir. Şairlerin çocuk eğitimi konusundaki bu görüşleri günümüz modern eğitim anlayışına ters düşmektedir.

İncelenen eserlerde insanı ilgilendiren gerek bireysel gerek toplumsal birçok konuya temas edilmesine karşın bu çalışmada günümüz modern dünyasında yıpranan *aile* kavramı

üzerinde durulması tercih edildi. İnsan ve topluma temas etmesi sebebiyle de nasihatname türündeki eserler üzerinden bu çalışma yürütüldü. Bekârlık, evlilik, aile gibi konular dönem eserlerinde kendine yer bulmuş. Tıpkı günümüzde olduğu gibi incelenen eserlerde de aile kurumuna önem atfedilmiştir. Aile kurumunun oluşmasını sağlayan evlilik olgusuna ve evlilikte karı-koca ilişkilerine bakışta şairler arasında düşünce farklılıklarının olduğu tespit edilmiştir. Bu düşünce farklılıklarının oluşmasında şüphesiz şairlerin yaşadığı dönem, şairlerin mensup olduğu toplumun değer yargıları, şairlerin düşünce dünyası...vb. etkili olmuştur. Sonuç olarak geçmişte toplumdan kopuk, soyut olması yönüyle eleştirilen, günümüz gençleri tarafından da soyut ve anlaşılması güç olması sebebiyle ön yargıyla yaklaşılan klasik Türk edebiyatı; Osmanlı toplumun yaşamından pek çok izleri içinde barındırmaktadır. Bu çalışma neticesinde klasik Türk şiirinin Osmanlı coğrafyasının dilinden, kültüründen ve halkından bağımsız olmadığı bir kez daha ortaya koyulmuştur.

KAYNAKÇA

- Abalı, İ. (2021). "Folklorun "El Değmemiş"Bölgesi: HalkKültüründe Yüceltilmiş Bakirelik Algısı". Folklor, Edebiyat Dergisi, 27 (106), 397-417.
- Alkan, E. (2014). **Parçalanmış Aile Modelindeki Öğrencilerin Eğitimdeki Başarı Durumları(Trabzon Örneği)**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altınova, M. (2021). "Bilinmeyen Bir Nasihatname: Nasihat ve İbret Mine'd Dünya". **Journal of Turkish Language and Literature**, 7 (2), 220-242.
- Aras, Ö. (1988). "Ad Koyma". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 332-333.
- Aslan, N. (2019). "Türklerde Aile Anlayışı ve Çocuk". **Türk Dünyası Araştırmaları** , 121 (239), 457-466.
- Atar, F. (2007). "Nikah". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. 33, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 112-117.
- Ateş, A. (2017). "Yusuf Suresi Bağlamında Müfessirlerin İffete Yaklaşımları". **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (27), 285-320.
- Aydın, M. (2021). "Müslüman Ailede Çocuk ve Çocuk Eğitiminde Sorumluluklar". **Medeniyet ve Çocuk**, 6 (2), 47-78.
- Balin, H. (2021). "Aile İçi Rollerde Babalığın Önemi". **Medeniyet ve Çocuk**, 6 (11), 55-81.
- Baseri, A. (2014). "Semavi Dinlerde(İslam, Hristiyanlık, Yahudilik) Kadına Şiddet ve Saygınlığın Karşılaştırılması". **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 16(Özel Sayı 1), 123-127.
- Berkay, F. (1990). "Sosyal Değişme ve Türk Ailesi", **1. Aile Şurası Bildirileri**. Ankara: 159-162.
- Beşer, F. (2010). "Şehvet". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. 38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 477-478.
- Beyzadeoğlu, S. A. (1994). **Sünbülzâde Vehbî: Lutfiyye**(1. Baskı). İstanbul: Cihan Neşriyat.

- Baran, G. (2016). **Tarihsel Süreçte Aile ve Aile Kuramları(1. baskı)**. Ankara: Pelikan Yayıncılık.
- Borodavchenko, V. (2018). **Türkiye Türkçesi Atasözleri ve Deyimlerinde Aile ve Akrabalık Anlayışı**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Buliç, M. (2017).**Hristiyanlıktaki Kutsal Metinler Işığında Evlilik**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulut, H. (2020). "Tasavvufi Bakış Açısıyla Nefis". **Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi**, 11 (1), 166-188.
- Cambridge Dictionary. (2021). "Single". Cambridge Dictionary: <https://dictionary.cambridge.org/tr/> (10. 11.,2021)
- Canan, İ. (1995). "İslamda Çocuk Hakları".**Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (2), 1-22.
- Canım, R. (2014). **Divan Edebiyatında Türler(1. baskı)**. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ceylan, A. (1997). **Bedr-i Dilşad'ın Murad-namesi** (1. cilt). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çabuk, F. (2020). "19.Yüzyıl Toplumunda Zina". **İhsan&İnsan Dergisi**, (23), 1-19.
- Çağrı, M. (2006). "Nasihatname". **İslam Ansiklopedisi**. 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı , 408-409.
- Çakıcı, B. (2016). **Görücü Usulü Evlenen Çiftler İle Flört Ederek Evlenen Çiftler Arasındaki Evlilik Sonrası Evlilik Dinamiklerinin Karşılaştırılması**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çakır, İ. E. (2014). "Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler, Sofya 1550-1684". **Türkiyat Araştırmaları Dergisi** , (36), 201-216.
- Çakmak, H. (2019). **Diyarbakirli Ahmed Mürşidi'nin Pendnamesi'nin Dil İçeriği**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çavdar, S. (2017). **Klasik Türk Şiirinde Anne İmgesi**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çayır, G. vd. (2021). "Bekarlığa İlişkin Tutum Ölçeği:Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". **Trakya Eğitim Dergisi**, 12 (1), 508-521.
- Çelik, H. (2014). "İslam'da Kadın, Aile ve Aile Sorunları".Akademia.edu:
https://www.academia.edu/19795709/%C4%B0sl%C3%A2mda_kad%C4%B1n_aile_ve_aile_sorunlar%C4%B1 (04 21, 2022)
- Çelik, Y. (2012). **Hüseyin Rahmi Gürpınar Romanlarında Aile ve Çocuk Eğitimi**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetinkaya, Ü. (2008). "Divan Edebiyatında Kadına Genel Bakış". **Turkish Studies**, 3 (4), 279-334.
- Demirtaş, Y. S. Ve Gençöz, F. (2020). "İsim Ne Söyler:Nitel Bir Araştırma". **Ayna Klinik Psikoloji Dergisi**", 7 (2), 229-248.
- Demirkazık, H. İ. (2022). "Güvâhî'nin Gurbetnâme'si". **Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, (25), 41-76.
- Demirkazık, H. İ. (2022). "Güvâhî'nin İbret-nâme'si". **Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi**, 6(1), 95-137.
- Diyanet. (2022). "Nahl Suresi 1.Ayet Tefsiri" Diyanet.gov:
<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nahl-suresi/1959/58-59-ayet-tefsiri> (25.04.2022)
- Doğan, D. (2020). **Doğan Büyük Türkçe Sözlük(26.baskı)**. Ankara: Yazar Yayınları.
- Durdu, M. (2008). **Türk Edebiyatı'nda Nasihat**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duyan, V. (2016). **Sosyal Hizmete Giriş;Öğrenciler ve Uygulayıcılar İçin Bir Rehber**(1.baskı). Ankara: Sosyal Çalışma Yayınları.
- Eke, N. (2009). "Güvâhî'nin Pendnamesi'ndeki Bir Hikayet İle La Fontaine'nin Bir Masalının Mukayesesi". **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (39), 989-1010.

- Eker, G. Ö. (2001). "Yazılı Kaynaklarda Türk Ailesi". **Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, 13 (37), 131-158.
- Enginyurt, D. (2018). "Sosyal Hareketler ve Sosyolojik Hareketler Bakımından Feminizm". **Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Dergisi**, (1), 36-59.
- Erdem, B. (2012). "Ataerkil ve Anaerkil Toplumun Savaşımının 'Avatar'Filmi Bağlamında İncelenmesi". **İletişim Çalışmaları Dergisi**, (1), 111-132.
- Erdoğan, M. (2016). **Evli Kadınlarda Toplumsal Cinsiyet ve Rollerin Evlilik Doyumuna Etkisi**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Erenoğlu, D. (1997). **Pend-Nâme Güvâhî : Dil İncelemesi**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergan, N. G. (1999) "Türk Atasözü ve Deyimlerde Aile ve Akrabalık Anlayışı". **Uluslararası 3. Türk Kültürü Kongresi Bildirileri**, 2, 25-29.
- Ermez, Ö. (2020). **Evlilik,Aile,Boşanma-Aile Üzerinde Kavramsal Bir Çalışma**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Evsen, T. (2020). "Dede Korkut Hikayelerindeki Türk Aile Yapısının ve Türk Geleneklerinin Sembollerle Birlikte Günümüzdeki Yansımaları".https://www.academia.edu/43285580/Dede_Korkut_Hik%C3%A2yelerindeki_T%C3%BCrk_Aile_Yap%C4%B1s%C4%B1n%C4%B1n_ve_T%C3%BCrk_Geleneklerinin_Sembollerle_Birlikte_G%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCzdeki_Yans%C4%B1malar%C4%B1 (08.09. 2022)
- Güler, D. Ve Ulutak, N. (1992). "Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşamında Aile". **Kurgu Dergisi**, (11), 51-76.
- Güneş, N. (2009). "Sosyolojik Olarak İnşaa Edilmiş Modern Annelik Söylemi İçerisinde Bir Asma Kat:Sütanne Geleneği". **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 18 (69), 252-267.
- Güven, A. (2018). "Hinduizm'de Kadının Konumu". İlim ve Medeniyet.com: <https://www.ilimvemedeniyyet.com/hinduizmde-kadinin-konumu.html> (23.04.2022).

- Arslan, H. (2014). "Budizm'de Kadının Konumu". **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1 (39), s. 147-179.
- Bunsuz, H. ve Demirtaş, S. (2021). "Aile Hayatı Bağlamında Türk Kültüründe Ölçülü Sözler". **Turkish Studies Language and Literature**, 16 (2), 1032-1046.
- Develioğlu, F. (2012). **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**(29. baskı). Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.
- Haykır, Y. Ve Haykır, H. (2017). "Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Aile Yapısına Bir Bakış". **Türk Dünyası Araştırmaları**, 117 (230), 87-106.
- Hengirmen, M. (1983). **Pend-Name**(1.Baskı). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Hot, İ. (2014). "Tarihte Sütannelik Geleneği". **Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku Tarihi Dergisi**, 22 (2), 68-74.
- Hökelekli, H. (1993). "Çocuk". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. 8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 355-359.
- İlhan, S. (2019). "Evliliğin İlk Yıllarında Evlilik Yaşamı Deneyimi ve Evliliğe İlişkin Algılar: Sorunlar, Zorluklar ve İhtiyaçlar". **Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi**, 7 (4), 1430-1448.
- İnan, S. (2019). "Dede Korkut Hikayelerinde Aile ve İkili İlişkiler". **Akademi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6 (17), 251-259.
- İpekten, H. (1991). " A tâî, Nev' îzâde". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 4, 40-42.
- Kaçar, Ö. (2007). **Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Konumu: Türkiye'de Yakın Zamanlardaki Değişimi Anlamak**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kadioğlu, İ. (2009). Diyarbakirli Ahmedî'nin Yusuf ile Züleyha Hikayesi. **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1 (2), 104-115.
- Kalan, F. (2017). **Nasihatnamelerde Çocuk**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kanar, M. (2018). **Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü**(2. baskı). İstanbul: Say Yayınları.

- Kaplan, M. (2012). "Diyarbakırlı Emiri ve Nasihatnamesi ". **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 5 (22), 72-84.
- Kara, M. (2015). **Sünbülzâde Vehbî Divanı'nda Maddi Kültür Unsurları ve Toplumsal Hayat**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kasapoğlu, A. ve Kırkın, N. (2012).**Aile Sosyolojisi**(2. Baskı). Eskişehir: T. C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Kavuştu, Ş. (2006). **H. Muhammed'in Aile Reisi Olarak Örnek Şahsiyeti**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kepenek, S. (2017). **Evli Bireylerin Evlilikte Sorunla Başa Çıkma Yöntemlerinin Cinsiyet Rollerinde İncelenmesi**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koca, S. (2002). "Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat". **Türkler**(3. cilt). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 15-37.
- Kortantamer, T. (1999). **Nev'îzâde Atâyî ve Hamse'si**. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Koyuncu, F. (2019). "Güvahi'nin Pendnamesi'ndeki Bazı Fütüvvet Değerleri". Ahmet Gökbel. **4. Uluslararası Ahilik Sempozyumu**. Kırşehir: Neyir Matbaacılık, 248-257.
- Köksel, B. (2011). "Orhon Yazıtları'nda Kadın". **Humanites**, 6 (2), 331-341.
- Kubbealtı Lugati. (2022). "İffet"Kubbealtı Lugati: https://www.google.com/search?q=kubbealt%C4%B1+lugati&rlz=1C1GCEA_enTR1002TR1002&oq=kubbealt%C4%B1+lugati&aqs=chrome..69i57j0i512l9.5627j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8 (05 07, 2022)
- Kurt, İ. (1992). **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**(2. cilt). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Küçük, R. (2010). **Sünbül-Zâde Vehbî'nin Farsça Divançesi**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Mağara, G. (2019). **Yetişkin Bekar Kadınların Bekarlığa İlişkin Algıları**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Mandaloglu, M. (2016). "İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku". **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (33), 133-159.
- Mangır, M. ve Aral, N. Ç. (1990). **Türk Ailesi ve Çocuk Eğitimi**(1. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Mermutlu, M. (2012). **Diyarbakirli Ahmed Mürşidi**(1. Baskı). İstanbul: Büyüyen Ay.
- Özensel, E. (2004). "Türk Toplumunda Çocuğun Yetiştirilmesinde Anne Rolü: Konya İli Örneği". **Değerler Eğitimi Dergisi**, 2 (6), 77-96.
- Özer, O. (1975). **Toplumbilim Terimleri Sözlüğü**(1. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkiraz, A. Ve Baş, G. İ. (2016). "Osmanlıdan Günümüze Türk Aile Yapısı ve Boşanma". **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 18 (30), 81-95.
- Pala, İ. (2006). "**Nasihatname**". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 32, 409-410.
- Port, Z. (2019). **Kur'an'da Aile Modelleri Bağlamında Aile Değerleri ve Eğitimi**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sabuncu, Ö. (2007). "Hz. Peygamber ve İnsan Sevgisi". Musa K.Yılmaz(Haz.). **1. Kutlu Doğum Sempozyumu Bildirileri**, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (187-196).
- Şalcı, O. (2018). "Türkiye'de Yapılan Anne-Baba-Çocuk Yetiştirme Tutumlarına Yönelik Lisansüstü Çalışmaların İncelenmesi". **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (4), 78-87.
- Tanrıbuyurdu, G. (2021). "Sütannelikten Bilgelige Uzanan Yolda: Klasik Türk Şiirinde Daye Kadın". **Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi**, 7 (15), 29-43.
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük [TDK.] (2021a). <https://sozluk.gov.tr/11.20.2021>
- Örs, D. vd. (2004). **Osmanlıca- Türkçe Sözlük** (0, 1). Ankara: Gün Yayıncılık.

- Özgür, K. G. (2022). **Frengi(Sifiliz) nedir? Belirtileri ve tedavi yöntemleri nelerdir?**.
[https://www.medicalpark.com.tr/frengi/hg-2012\(20.03.2022\)](https://www.medicalpark.com.tr/frengi/hg-2012(20.03.2022)).
- Teyfur, M. (2019). "Kur'an'da Aile Bireyleri Arasındaki İlişkiler". **Bitlis İslamiyat Dergisi**, 1 (1), 35-44.
- Teyfur, M. (2014). "Kur'an-ı Kerim'de Aile Yapısı". **İlahiyat Araştırmaları Dergisi**, 4 (3), 183-200.
- Tezcan, F. (2021). "Damgalanan Bir Yaşam Tarzı Olarak Bekarlık". **Sosyoloji Dergisi**, (41-42), 81-115.
- Tezel, Ş. (2007). "Sosyal Değişim Sürecinde Değişen Baba Rolü". **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 38. ICANAS**. Ankara, (765-774).
- Timurtaş, F. K.(2005). **Eski Türkiye Türkçesi 15. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük**(3. baskı). Ankara: Akçağ Yayınları
- Torun, D. (2019). **Anlatıma Dayalı Türlerde Anne Arketipi**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuğrul, G. (2018). "Dindar Kadınların Annelik Algısı". **Fe Dergisi**, 10 (8), 71-84.
- Tunç, H. (2021). **Din ve Toplumsal Cinsiyet**(1.baskı). Ankara: İKSAD Publishing House.
- Ulucan, M. (2011). "Türk Kültür Edebiyatında Pend". Huriye Sözer ve Muna Yüceol Özezen(Yay.haz.). **Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu**. Ankara: Çukurova Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (214-223).
- Ülken, H. Z. (1969). **Sosyoloji Sözlüğü**(1.baskı). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Yağcı, Z. G. (2015) "Osmanlı Toplumunda Mahallenin Dışındakiler: Bekar Odaları ve Bekarlar". **Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, 10 (19), 65-84.
- Yahşi, M. (2020). **Kur'an'da İlmin Önemi**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yatkin, N. (2010). "İslam'da Evlilik ve Eş Seçiminde Dindarlığın Tercih Edilmesi". **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (33), 47-61.

- Yaylı, G. (2019). **Bedr-i Dilşad'ın Murad-namesi: İnceleme ve Söz Dizini**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yelten, M. (2017). **Sohbetü'l-Ebkâr**(1.Baskı). Ankara: T. C. Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- Yiğiterol, Ö. F. (2017). **Türk-İslam Edebiyatı'nda Pend-Name ve Levh-Name: İnceleme-Metin**(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, A. (2021). "Tarihsel Bir Olgunun Anakronik Yaklaşımla Dindarları İtibarsızlaştırma Aracı Olarak Kullanılması:Erken Yaşta Evlilik". **Dergiabant**, 9 (1), 294-313.
- Yöntem, A. C. (1946). "Sünbülzâde Vehbî". **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 1(1-2-3-4), 82-104.
- Yuvalı, A. (2015). "İslamiyetten Önce Türklerde Aile ve Kutadgu Bilig'de Türk Ailesi" Akademia.edu:
https://www.academia.edu/21544710/%C4%B0SLAM%C4%B0YETTEN_%C3%96NCE_T%C3%96CRKLERDE_A%C4%B0LE_VE_KUTADGU_B%C4%B0L%C4%B0GDE_T%C3%96CRK_A%C4%B0LES%C4%B0 (22.04.2022)